

JUGOSLOVENSKI PREGLED

INFORMATIVNO-DOKUMENTARNE SVESKE

Sadržaj

XIV zimske olimpijske igre — Sarajevo 1984.	311
<i>Društveno-političko uređenje</i>	
Skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina	319
<i>Privreda</i>	
Izvoz robe 1965—1983.	329
<i>Obrazovanje, nauka i kultura</i>	
Dokumentarni i kratkometražni film	337
<i>Socijalna politika i zdravstvo</i>	
Jugoslavija i Unicef	345
<i>Fizička kultura</i>	
Kajakaštvo i kanuistika	351

JUGOSLOVENSKI PREGLED

Izlazi u mesečnim sveskama od januara 1957. godine (posebno izdanje za inostranstvo na engleskom jeziku — *YUGOSLAV SURVEY* — izlazi tromesečno).

Donosi sistematizovane faktografske informacije o političkom, privrednom, socijalnom i kulturnom životu Jugoslavije, koje se temelje na zvaničnim izvorima. U njihovom pripremanju — kao autori, recenzenti i konsultanti — učestvuju najpoznatiji stručnjaci i poznavaoči odgovarajućih oblasti.

Osnivač: *Savezna konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije*

Izdavač: *Novinsko-izdavačka radna organizacija Jugoslovenska stvarnost — OOUR Jugoslovenski pregled*

Generalni direktor NIRO Jugoslovenska stvarnost: *Dragoljub Vujica*

Izdavački savet: *Boža Bajić, Ana Marija Bešker, Bogdan Dečermić, Žarko Dragović, Božidar Đurović, Milutin Folić, Vasil Grivčev, Mirko Marinović, Dragomir Matović, Mihailo Milovanović, Vojo Rakić, Mihailo Stevović, Radovan Šturanović, Dragoljub Vujica*

Glavni i odgovorni urednik: *Božidar Đurović*

Redakcija: *Tomo Kojović*, zamenik glavnog i odgovornog urednika; *Ile Kovačević, Svetlana Rokvić, Ana Trifunović*, redaktori rubrika; *Emilija Rajčević*, grafički redaktor

Lektor: *Ljubica Marjanović*

Štampa: *Beogradski izdavačko-grafički zavod*

Redakcija i administracija: Beograd, Moše Pijade 8/1; Pošt. fah 677, tel. 333—610, 341—953 i 338—671

Sveske *Jugoslovenskog pregleda* ulazu se u godišnje patent-korice

Godišnja pretplata 2 500 din.

Uplata na žiro-račun: 60806-603-15832

XIV ZIMSKE OLIMPIJSKE IGRE — SARAJEVO 1984.

XIV zimske olimpijske igre (ZOI) održane su u Jugoslaviji, u Sarajevu, od 8. do 19. februara 1984. Na Igrama je učestvovalo 1 437 takmičara (muškaraca i žena), članova 49 ekipa-učesnica nacionalnih olimpijskih komiteta. Ukupno su održana 73 takmičenja u muškim i 19 takmičenja u ženskim disciplinama u deset sportova. Takmičari iz 17 zemalja osvojili su 117 medalja. Jedinu medalju za Jugoslaviju, prvu u istoriji jugoslovenskog učešća na zimskim olimpijskim igrama, osvojio je alpski smučar Jure Franko. Takmičenja je na borilištima posmatralo oko 640 000 gledalaca, a procenjuje se da je Igre posredstvom TV-prenosa pratilo preko dve milijarde ljudi širom sveta.

Za XIV ZOI izgrađeni su: sportski kompleks »Zetra«, novi deo kulturno-sportskog centra »Skenderija«, skijaške staze i infrastrukturni objekti na Jahorini i Bjelašnici, 70 i 90 metarska skakaonica i drugi objekti na Igmanu, bob i sankaska staza na Trebeviću, putna mreža od oko 160 km, hotelsko-ugostiteljski objekti, stambeni objekti (Olimpijsko selo i Novinarsko naselje) itd. Za pripremu i odvijanje Igara korišćeni su savremeni uređaji i oprema. Postignut je visok stepen fizičkog, tehničkog, saobraćajnog i drugog obezbeđenja na Igrama. Formiranjem Privremene specijalne jedinice JNA sa preko 3 000 starešina, vojnika i drugih lica osigurani su uslovi za svestranu i efikasnu podršku Igrama na pripremi i održavanju staza, osiguranju veza, zdravstvenoj i higijensko-epidemiološkoj zaštiti, saobraćaju, odvijanju svečanosti otvaranja Igara i drugim zadacima.

Press-služba na XIV ZOI organizovana je u sedam press-centara (Glavni press-centar i šest press-centara na borilištima). Prvi put u istoriji zimskih olimpijskih igara organizovan je poseban press-centar za novinare elektronskih medija. Na XIV ZOI akreditovana su 7 852 radnika na poslovima informisanja. Radio-televizijsko pokrivanje Igara je najveći poduhvat u istoriji Jugoslovenske radio-televizije, koja je realizovala 111 svetskih TV-prenosa u trajanju od 204 sata.

Tokom Igara organizovan je bogat kulturno-zabavni život. Na dan otvaranja Igara otvoren je i Olimpijski muzej u Sarajevu.

Zvaničan znak XIV ZOI bila je stilizovana snežna pahuljica sa olimpijskim krugovima, a zvanična maskota vuk »Vučko«.

Ukupan prihod od marketing-projekata i aranžmana na inostranom tržištu iznosio je 97,4 miliona dolara u gotovom novcu i 3,8 miliona dolara u robnim doprinosima, a ukupan prihod od projekata na domaćem tržištu 3,1 milijardu dinara. Ukupni prihodi iznosili su 17,9 milijardi dinara, a ukupna ulaganja (rashodi) 16,6 milijardi dinara. Uz dodatnih 583,8 miliona dinara koji će se, prema društvenom dogovoru i poslovnim ugovorima realizovati u narednom periodu, ukupan pozitivan finansijski rezultat XIV ZOI iznosi 1,9 milijardi dinara.

XIV ZOI doprinele su daljem jačanju ugleda Jugoslavije u svetu, širenju međunarodne saradnje, prijateljstva, ideja i principa olimpizma, privrednom i društvenom razvoju Jugoslavije, Bosne i Hercegovine i grada Sarajeva, razvoju masovne fizičke kulture i razvoju zimskih sportova.

KANDIDATURA

JUGOSLAVIJE I SARAJEVA ZA ORGANIZACIJU XIV ZOI

O kandidaturi Jugoslavije i grada Sarajeva za organizaciju XIV ZOI 1984. sportski i društveni radnici razmišljali su još od 1970. Pri tome su imali u vidu da okolina Sarajeva, po konfiguraciji terena, nadmorskoj visini i klimatskim uslovima, pogoduje razvoju zimskog sporta i planinskog turizma. Uz veoma povoljne prirodne uslove, isticano je da će se realizacijom obimnog programa zaštite čovekove okoline ostvariti i drugi sadržaji koje uslovljava velika međunarodna sportska manifestacija. Takođe je ocenjeno da bi organizacija Igara doprinela širenju međunarodne saradnje i prijateljstva, privrednom i društvenom razvoju Jugoslavije, Bosne i Hercegovine i grada Sarajeva, razvoju i afirmaciji jugoslovenske fizičke kulture i sporta, razvoju zimskih sportova, turizma i dr. U maju 1977. Skupština grada Sarajeva osnovala je radnu grupu od 17 istaknutih sportskih, društvenih i društveno-političkih radnika, koja je otpočela intenzivne pripreme detalja kandidature, a u skladu s pravilima Međunarodnog olimpijskog komiteta (MOK).

Na sastanku MOK-a, u Lozani 14. oktobra 1977, zvanično je objavljeno da su se za organizaciju XIV ZOI prijavili: Japan, ČSSR, Švedska, Francuska i Jugoslavija. Na plenarnoj sednici MOK-a, u Atini 18. maja 1978, razmatrane su kandidature gradova, odnosno zemalja: Geteborg (Švedska), Sapiro (Japan) i Sarajevc (Jugoslavija). Tajnim glasanjem 76 članova MOK-a odlučeno je da domaćin XIV ZOI bude Sarajevo, odnosno Jugoslavija. Na taj način MOK je izrazio visoko poverenje u stabilnost i pozitivan međunarodni uticaj i ugled Jugoslavije, kao i u organizaciono-materijalne mogućnosti grada Sarajeva. Istog dana potpisan je Ugovor između MOK-a i grada Sarajeva, kojim su regulisana međusobna prava i obaveze u pripremi i održavanju XIV ZOI.

ORGANIZACIONA I RADNA TELA

ORGANIZACIONI KOMITET. Na sednici svih veća Skupštine grada Sarajeva 13. jula 1978. obrazovan je privremeni Organizacioni komitet. Aprila 1980, na posebnim sednicama, Skupština grada Sarajeva i Jugoslovenski olimpijski komitet imenovali su Organizacioni komitet XIV ZOI od 79 članova. Za njegovog predsednika imenovan je, a na prvoj sednici i biran, Branko Mikulić, tada član Predsedništva Centralnog komiteta SKJ. Organizacioni komitet je kao svoje izvršne organe i tela imao: Izvršni komitet, Nadzorni odbor, Komisiju za organizaciona i kadrovska pitanja i Komisiju za društvenu zaštitu.

Organizacioni komitet održao je 20 sednica, na kojima je: usvajao godišnje programe i planove radnih tela koje je formirao; donosio odluke o izgradnji sportskih objekata za održavanje takmičenja; vodio brigu o osnovnim pitanjima međunarodnog aspekta Igara; usmeravao i odobravao aktivnosti osiguranja finansijskih osnova Igara.

U okviru priprema za Igre doneto je više saveznih propisa kojima su Organizacionom komitetu date razne olakšice za uvoz i pozajmljivanje opreme iz inostranstva za potrebe Igara i sl. Skupština SFRJ izmenila je Zakon o ulasku i kretanju stranaca u Jugoslaviji. Time je Organizacioni komitet u potpunosti udovoljio zahtevima Olimpijske povelje da se u zemlju-domaćina Igara ulazi na osnovu ličnih olimpijskih dokumenata.

U svim opštinama Bosne i Hercegovine osnovani su olimpijski odbori, koji su neposredno saradivali s Organizacionim komitetom i informisali stanovništvo svojih opština o pripremama za Igre i mogućnostima pružanja podrške. Ovi olimpijski odbori bili su i glavni nosioci donatorskih aktivnosti. U gradu Sarajevu osnovan je poseban Koordinacioni odbor za saradnju s Organizacionim komitetom u svim vidovima priprema i neposredne organizacije Igara.

IZVRŠNI KOMITET. Na sednici Organizacionog komiteta 12. jula 1979. izabran je Izvršni komitet, tada u sastavu od 15 članova. Za predsednika Izvršnog komiteta izabran je Anto Sučić, tada predsednik Skupštine grada Sarajeva. U toku rada, a u skladu s nadležnostima i zadacima, proširen je i sastav Izvršnog komiteta, tako da je pred početak Igara imao 30 članova. Izvršni komitet je bio odgovoran za sprovođenje odluka, zaključaka, stavova i smernica Organizacionog komiteta. Održao je 75 sednica.

RADNA TELA. U cilju angažovanja što većeg broja sportskih i društveno-političkih radnika u izvršavanju operativnih zadataka, Izvršni komitet je formirao *odbore* (za sport, planiranje i izgradnju sportskih objekata, organizaciju boravka učesnika Igara, informisanje i izdavačku delatnost, marketing, finansije, društvenu samozaštitu i bezbednost, kulturno-zabavni program i saobraćaj) i *komisije* (za međunarodne veze i protokol, svečanosti otvaranja i zatvaranja Igara, olimpijski plamen, medicinsku zaštitu i lične dohotke i ostala lična primanja radnika koje imenuju i postavljaju Organizacioni i Izvršni komitet).

SEKTORI I SLUŽBE. O celokupnoj realizaciji pripreme, organizacije i održavanja XIV ZOI, na profesionalnom planu, starali su se sektori i službe Organizacionog komiteta, kojima su rukovodili predsednik Izvršnog komiteta, potpredsednici, generalni sekretar i tehnički direktor Igara. Formirani su *sektori* (za elektronsku tehnologiju, sport, kulturu, propagandu, izdavačku delatnost i dizajn, press-centre, informisanje, organizaciju boravka učesnika Igara, opšte kadrovske poslove i uslužne delatnosti, marketing, finansije, međunarodne veze i protokol i za bezbednost i društvenu samozaštitu) i *službe* (za saobraćaj, medicinsku zaštitu, olimpijski plamen, svečanosti Igara i komercijalne poslove). Osnovni zadatak sektora i službi bio je da razrade i realizuju projekte i operativne planove organizacije i održavanja Igara i formiraju rukovodstva takmičenja, rukovodstva press-centara i drugih operativnih delova organizacije Igara.

STRUČNI KOORDINACIONI ODBOR. Utvrđeno je da će se organizacija i održavanje XIV ZOI organizaciono, kadrovski i materijalno-finansijski realizovati ostvarivanjem 164 projekta. Ovaj, za pripremu Igara ključni zadatak, koordinirao je Stručni koordinacioni odbor, kojim je rukovodio generalni sekretar Organizacionog komiteta Ahmed Karabegović. Stručni koordinacioni odbor sastajao se jednom nedeljno (održao je 215 sednica) i za Izvršni komitet pripremio sva dokumenta u vezi s pripremom i organizacijom Igara, usmeravajući i usklađujući rad profesionalnog aparata Organizacionog komiteta.

* * *

Organizacioni i Izvršni komitet utvrdili su, a u julu 1980. predložili 83. zasedanju MOK-a u Moskvi, tri osnovne faze organizacije XIV ZOI:

prva faza (februar 1979 — jun 1981) — izrada i usvajanje projekata, izgradnja objekata i usvajanje budžeta;

druga faza (jun 1981 — februar 1983) — razvoj organizacije, dalja izgradnja objekata i njihovo završavanje, organizacija probnih takmičenja i izbor i obuka kadrova;

treća faza (februar 1983 — februar 1984) — detaljna razrada operativnih planova organizacije Igara, provera organizacije, uvođenje kadrova u operativne funkcije, materijalno obezbeđenje svih delova organizacije, formiranje operativnih jedinica na ključnim delovima organizacije Igara i neposredno održavanje Igara.

PROSTORNO PLANIRANJE (PRIPREMA I IZGRADNJA SPORTSKIH OBJEKATA I INFRASTRUKTURE)

Stručna radna grupa Izvršnog komiteta završila je 30. aprila 1979. Prostorni plan posebnog područja ZOI Sarajevo 84, kojim su precizno određeni prostor i tehničko-konstrukcioni sadržaj svih borilišta i drugih pratećih objekata i ko-

munikacija na kojima će se odvijati takmičenja. Prostorni plan usvojen je na sednici Organizacionog komiteta jula 1979. i upućen na javnu raspravu i verifikovanje. Javna rasprava trajala je do kraja septembra 1979, kada su Prostorni plan usvojila odgovarajuća veća Skupštine grada i deset gradskih opština. Oktobra iste godine Plan je verifikovao nadležni organ za zaštitu životne sredine pri Izvršnom veću Skupštine Bosne i Hercegovine. Rešenja Plana, koja se odnose na olimpijska borilišta, prihvatile su međunarodne sportske federacije zimskih sportova na Kongresu u Monte Karlu 18. oktobra 1979.

SPORTSKI OBJEKTI. Za potrebe Igara izgrađeno je više sportskih objekata u Sarajevu i na planinama u okolini Sarajeva.

U Sarajevu je dograđen Kulturno-sportski centar (KSC) »Skenderija« i izgrađen sportski kompleks »Zetra«.

KSC »Skenderija« dograđen je izgradnjom parking-garaže, sajamske hale, klizališta i restorana s kuglanom. Pored ranije izgrađene gradske dvorane s ledom za 8 500 gledalaca u »Skenderiji I« i niza već postojećih manjih dvorana u sklopu objekata, izgrađena je i sportska dvorana u »Skenderiji II« s ledenom površinom olimpijskih dimenzija i mestima za 2 000 gledalaca. U ovim dvoranama održana su takmičenja u umetničkom klizanju — obavezni likovi i deo utakmica u hokeju na ledu. U »Skenderiji« se nalazio i Glavni press-centar, a na velikom trgu u sklopu »Skenderije« organizovane su svečanosti proglašenja pobednika.

Jedan od najznačajnijih objekata izgrađenih specijalno za Igre je i sportski kompleks »Zetra«, u čijem sastavu su olimpijska dvorana za 8500 gledalaca, stadion za brzo klizanje za 5 000 gledalaca, poslovni prostor od oko 22 000 m², sportsko strelšte i rekonstruisani stadion »Koševu« za 55 000 gledalaca. Ovaj kompleks izgrađen je po konkursu iz 1976. Na stadionu »Koševu« su 8. februara 1984. svečano otvorene XIV ZOI. U olimpijskoj dvorani »Zetra« održana su takmičenja u umetničkom klizanju, hokeju na ledu i svečano zatvaranje XIV ZOI.

Na planinama u okolini Sarajeva izgrađeni su: glavne i trening staze, vertikalni transport kapaciteta 9 000 skijaša/sat i infrastruktura na Jahorini; bob i sankaska staza s pratećim objektima i infrastrukturu na Trebeviću; staze za biatlon sa strelištem, staze za skijaška trčanja i trening staze s infrastrukturu i pratećim objektima na Velikom polju na Igmanu, 70 i 90 metarska skakaonica, rekreativna alpska staza, vertikalni transport i infrastruktura na Malom polju na Igmanu; glavne i trening staze za spust, slalom i veleslalom na Bjelašnici s vertikalnim transportom kapaciteta 7 500 skijaša/sat, infrastrukturu i pratećim objektima. Građevinski radovi na izgradnji olimpijskih sportskih borilišta započeti su u leto 1979. trasiranjem i prosecanjem staza za alpsko i nordijsko smučanje na Igmanu, Bjelašnici i Jahorini, kao i neophodnim infrastrukturama. Svi takmičarski objekti završeni su do decembra 1982.

INFRASTRUKTURA. Pored infrastrukturnih objekata u sastavu takmičarskih objekata i borilišta za potrebe Igara, izgrađena je i putna mreža u dužini od oko 160 km: Sarajevo — Pale — Jahorina; Jahorina — Vrhprača — Jahorina; Jahorina — Vrhprača — Podgrab; Sarajevo (Krupac) — Igman — Bjelašnica; Sarajevo — Hadžići — Igman — Bjelašnica; gradska obilaznica. Dograđeni su i opremljeni RTV-dom i Telekomunikaciona pošta, rekonstruisane su zgrade PTT, Narodnog pozorišta, Železničke stanice i aerodromska pista uz koju je izgrađena nova aerodromska zgrada. Izgrađeni su hoteli: »Holidej In« i »ŽTO« u Sarajevu, »Bistrica«, »Košuta« i »Feroelekro« na Jahorini, »Koran« i »Panorama« na Palama, »Igman« na Igmanu, »Famos« na Bjelašnici, dok su rekonstruisani hoteli: »Evropa«, »Bosna« i »Stojčevac« u Sarajevu, »Jahorina« i Dom JNA na Jahorini, »Turist« na Palama i »Mrzište« na Igmanu. Glavni stambeni objekti izgrađeni su u Mojmilu (Olimpijsko selo) Dobrinji (Novinarsko naselje) i studentskom naselju »Nedžarići« (novi blok). U Olimpijskom selu izgrađeno je 640 stanova, a u Novinarskom naselju 2 117 stanova, koji su bili

opremljeni kao hotelske jedinice. Osim navedenih infrastrukturnih objekata i stambenih jedinica, izgrađeni su i drugi objekti i instalacije (vodovodne, kanalizacione i dr.). Realizaciju projekata, kao i celovitu izgradnju sportskih objekata, Organizacioni komitet ostvario je delatnošću svoje radne organizacije »Olimpijada '84«.

PREDOLIMPIJSKA TAKMIČENJA

Znatan deo pratećih sportskih objekata za XIV ZOI bio je dovršen već pred sezonu 1981/82, dok su sva borilišta bila pripremljena za takmičenja pred sezonu 1982/83. U saradnji s međunarodnim sportskim federacijama, posebno s njihovim tehničkim delegatima, izvršeno je stručno homologiranje svih olimpijskih sportskih objekata i njihova verifikacija za olimpijska takmičenja, svetske kupove i svetska prvenstva.

Najznačajnija predolimpijska takmičenja bila su: Svetsko juniorsko prvenstvo u umetničkom klizanju — »Zetra« i »Skenderija« (14—19. decembar 1982), Svetsko juniorsko prvenstvo u brzom klizanju — »Zetra« (5—6. mart 1983), Evrop ko junior ko prven tvo »C« grupe u hokeju na ledu — »Zetra« (3—10. mart 1983), Svetski kup — žene—spust i veslesalom — Jahorina (5—6. februar 1983), Svetski kup — muškarci — spust — Bjelašnica (27. januar 1983), Nordijska kombinacija — Igman — Veliko polje (10—13. februar 1983), Svetski kup — skijaško trčanje — Igman — Veliko polje (10—13. februar 1983), Svetski kup — biatlon — Igman — Veliko polje (15—18. februar 1983), Nordijska kombinacija — Igman — Malo polje (10—13. februar 1983), Evropsko prvenstvo u bobu — Trebević (24. januar — 6. februar 1983), Međunarodno takmičenje u sankanju — Trebević (14—20. februar 1983). Ukupno je 1980—1982. održano 12 nacionalnih i međunarodnih takmičenja i prvenstava na olimpijskim borilištima, dok je u sezoni 1982/83. i početkom 1984. održano 19 takmičenja nacionalnog i međunarodnog značaja. Na ovim takmičenjima nastupilo je 1 573 takmičara.

ODVIJANJE OLIMPIJSKIH IGARA

ORGANI UPRAVLJANJA I KADROVI. U cilju efikasnog upravljanja XIV ZOI, usklađivanja i koordinacije svih kadrova raspoređenih na operativne funkcije i racionalne upotrebe svih materijalno-tehničkih sredstava u toku poslednje faze priprema i održavanja Igara, formirani su i organi upravljanja: Predsedništvo Organizacionog komiteta XIV ZOI, Glavni operativni centar, Glavni centar veza, Operativne jedinice na objektima održavanja takmičenja i drugim mestima organizacije Igara.

Predsedništvo Organizacionog komiteta donosilo je osnovne odluke vezane za politiku i održavanje Igara. Glavni operativni centar pratio je odvijanje takmičenja i ostalih aktivnosti organizacije Igara i preduzimao mere da se osiguraju uslovi nesmetanog takmičenja u skladu s Programom i satnicom Igara; razmatrao predloge i sugestije MOK-a, međunarodnih sportskih federacija i nacionalnih olimpijskih komiteta; preduzimao odgovarajuće mere, donosio odluke o pomeranju satnica ili odlaganju pojedinih sportskih disciplina ili turnira; usklađivao ukupnu organizaciju Igara u slučaju promene u satnici ili Programu Igara; dnevno analizirao rad operativnih jedinica i Glavnog centra veza i pružao pomoć u skladu s njihovim predlozima i zahtevima. Od 26. januara do 2. februara 1984. održana su dva sastanka Predsedništva Organizacionog komiteta i 18 sednica Glavnog operativnog centra. Da bi Glavni operativni centar Igara mogao efikasno da deluje, da prima sistematske i vanredne izveštaje operativnih jedinica i da efikasno i pravovremeno prenosi odgovarajuće odluke i direktive u saradnji sa JNA i RSUP-om, formiran je Glavni centar veza. U Centru su radili referenti za održavanje veza s operativnim jedinicama i borilištima, koji su omogućili da se, preko savremenih udvojenih sredstava veza, kružno i po pravcima, osigura celokupan sistem rukovođenja i koordinacije Igara. Osnovni me-

tod rukovođenja Igrama ostvaren je formiranjem operativnih jedinica na svakom području organizacije takmičenja, kao i na drugim punktovima organizacije Igara.

Na neposrednoj organizaciji i odvijanju Igara bilo je angažovano oko 34 000 lica:

Profil/ vrsta zadataka	Broj angažovanih lica
Prevodioci	182
Informatori	145
Hostese	1 032
Kuriri	267
Vodiči	113
Evidentičari, manipulanti	128
Operatori	202
Kontrolori gledališta	513
Vozači	1 341
Operativna rezerva	117
Saradnici u neposrednoj organizaciji	11 000
Pripadnici JNA (vojnici i starešine)	3 000
Tehničko obezbeđenje RTV-prenosa Igara	2 500
Uslužne delatnosti (»Mojmiloo«, »Igman«, »Dobrinjaka«)	5 000
Bezbednost i društvena samozaštita	6 218
PTT-veze, RTV-veze i ostali zadaci	242

OLIMPIJSKI PLAMEN. Komisija za olimpijski plamen pripremila je osnovni koncept prenosa olimpijskog plamena za XIV ZOI, koji su krajem aprila 1983. prihvatili Izvršni komitet, Organizacioni komitet, Savez organizacija za fizičku kulturu Jugoslavije i Jugoslovenski olimpijski komitet.

Olimpijski plamen zapaljen je 29. februara u Olimpiji, u Grčkoj, i avionom prenet iz Atine u Dubrovnik. Put Jugoslavijom nastavio je u dva pravca — istočnim (preko Cetinja, Titograda, Zlatibora, Titovog Užica, Prištine, Ohrida, Skoplja, Kragujevca, Beograda, Novog Sada, Zvornika, Konjuha i Pala, kroz sarajevske opštine do stadiona »Koševo«) i zapadnim (preko Mostara, Jablanice, Splita, Visa, Briona, Planice, Ljubljane, Zagreba, Plitvičkih jezera, Titovog Drvara, Kozare, Travnika, Tjentišta i Bjelašnice). Na stazi dugoj 8 168 km plamen je nosilo oko 1 600 sportista. U gradovima u kojima se plamen zadržavao i noćio dočeku i ispraćaju prisustvovalo je oko 1,5 miliona građana. Na specijalno izgrađenoj piramidi, u završnom činu ceremonije svečanog otvaranja, olimpijsku vatru XIV ZOI upalila je Sanda Dubravčić, jugoslovenska takmičarka u umetničkom klizanju.

SVEČANO OTVARANJE I ZATVARANJE IGARA. U Programu svečanog otvaranja i zatvaranja Igara učestvovalo je 3 518 vežbača. Na stadionu »Koševo«, prilikom otvaranja Igara, i u dvorani »Zetra«, prilikom zatvaranja Igara, prikazan je spektakl koji je odražavao kulturne vrednosti Sarajeva i Jugoslavije i osnovna načela olimpijskog, u slavu mira, sporta i mladosti. U ime sportista-učesnika olimpijsku zakletvu položio je Bojan Križaj, jugoslovenski alpski smučar, a u ime sudija Jugosloven Miodrag Perović. XIV ZOI proglasio je otvorenim predsednik Predsedništva SFRJ Mika Špiljak, a zatvorio Huan Antonio Samaranč, predsednik MOK-a.

ODVIJANJE PROGRAMA TAKMIČENJA. Na Igrama se takmičilo 1 437 sportista (1 142 muškarca i 295 žena) iz 49 zemalja. Pored toga, u sastavu delegacija nacionalnih komiteta nalazila su se i 1 254 pratioca. (Na prethodnim zimskim olimpijskim igrama učestvovalo je 37 zemalja.)

Ekipe — učesnice XIV ZOI bile su: Andora, Argentina, Australija, Austrija, Belgija, Bugarska, Kanada, Čile, Kina, Kipar, Južna Koreja, Kostarika, Egipat, Španija, Sjedinjene Američke Države, Finska, Francuska, Velika Britanija, Grčka, Mađarska, Island, Italija, Japan, Lihtenštajn, Monako, Norveška, Novi Zeland, Holandija, Poljska, DR Ne-

mačka, Rumunija, DNR Koreja, San Marino, Švedska, Kineski olimpijski komitet Tajpeha, ČSSR, Turska, SSSR, Jugoslavija, Mongolija, Švajcarska, SR Nemačka, Bolivija, Portoriko, Senegal, Meksiko, Liban, Maroko, Devičanska Ostrva.

Takmičenja su se odvijala u deset sportova, i to u 24 discipline muškog, 12 discipline ženskog i 2 discipline mešovito programa. Uvedena je nova disciplina ženskog programa zimskih olimpijskih igara — skijaško trčanje na 20 km. Ukupno su održana 93 takmičenja: 73 u muškim, 19 u ženskim disciplinama i 5 takmičenja u mešovitim disciplinama. U svim takmičenjima za start bila su prijavljena 1 593 učesnika, a takmičenje je uspešno završilo 1 510 učesnika. Najuspešniji su bili sportisti iz DR Nemačke, koji su osvojili ukupno 24 medalje (9 zlatnih, 9 srebrnih i 6 bronzanih) i SSSR-a sa 25 osvojenih medalja (6 zlatnih, 10 srebrnih i 9 bronzanih). Prvu medalju na zimskim olimpijskim igrama za Jugoslaviju osvojio je alpski smučar Jure Franko u veleslalomu (rezultatom 2 : 41,41).

Takmičari su trenirali i pripremali se za start u optimalnim uslovima. Uprkos lošim vremenskim uslovima (obimne padavine 9. februara 1984. i narednih dana i jak vetar, povremeno i preko 200 km/h), zbog kojih su pomerane satnice i odlagana neka takmičenja, Program igara je uspešno realizovan. Takmičenja su izazvala ogromno interesovanje u svetu. Na samim borilištima takmičenje je posmatralo 636 000 gledalaca. Najviše gledalaca (oko 75 000) (tabela 1) prisustvovalo je nadmetanjima u skijaškim skokovima, a oko dve milijarde ljudi gledalo je televizijske prenose. U neposrednoj organizaciji odvijanja programa takmičenja učestvovalo je 1 709 amaterskih sportskih radnika.

TABELA 1 — POSETA NA TAKMIČENJIMA XIV ZOI

Sportski objekat	Priredba / vrsta sporta	Broj gledalaca
Ukupno		636 000
Stadion »Koševo«	Svečano otvaranje	45 000
»Zetra«	Brzo klizanje	16 000
	Hokej na ledu	100 000
	Umetničko klizanje i svečano zatvaranje	45 000
»Skenderija«	Hokej na ledu	28 900
	Umetničko klizanje (obavezni likovi)	600
Igman — Malo polje	Skijaški skokovi (70 m)	45 000
	Skijaški skokovi (90 m)	75 000
Bjelašnica	Veleslalom (muški)	35 000
	Spust (muški)	30 000
	Slalom (muški)	50 000
Jahorina	Spust (žene)	12 500
	Slalom (žene)	15 000
	Veleslalom (žene)	3 000
Trebević	Sankanje	20 000
	Bob	30 000
»Skenderija« (trg)	Svečano proglašenje pobednika	85 000

MATERIJALNO-TEHNIČKA OSNOVA

Elektronska tehnologija bila je jedan od najvažnijih činilaca materijalno-tehničke strukture XIV ZOI. Sektor za elektronsku tehnologiju obavljao je elektronsku obradu podataka i rezultata takmičenja; merenje i objavljivanje rezultata; ozvučenje prostora i borilišta; organizovanje interne i eksterne telekomunikacije; umnožavanje takmičarskih biltena i drugih informacionih listova; tehničko osiguranje RTV-prenosa i rad televizije zatvorenog kruga. Na ovim poslovima angažovano je više partnera iz zemlje i inostranstva: »Gorenje«, »Tehničar«, »Iskra«, »EI«, »Sony«, IBM, »Rankerox«, »Swiss timing« i dr., koji su sponzorskim ugovorima učestvovali u realizaciji, dajući opremu i tehničku podršku. U toku predolimpijskih takmičenja 1982/83. i to-

kom 1983. veliki broj mladih ljudi, pretežno srednjoškolaca i studenata, obučavan je za poslove operatora. Ukupno je u sektoru elektronske tehnologije pre i za vreme Igara radilo 1 050 lica.

INFORMACIONI SISTEM. Projekat Informacionog sistema olimpijskih igara (ISOS) obuhvatio je sve poslove organizacije Igara, koji su obavljani pomoću kompjutera, od rezervacije smeštaja nekoliko meseci uoči Igara, do audio-vizuelnog objavljivanja rezultata nekoliko sekundi posle završetka takmičenja. Osnovni nosilac ovog projekta bio je Sveučilišni računski centar (SRCE) iz Zagreba. Njegovi stručnjaci izradili su celokupan »soft-ware«, za rad kompjuterskih uređaja korišćenih za Igre. Informacioni sistem imao je 34 stalno angažovana radnika koji su, posredno ili neposredno, rukovodili sa oko 400 privremeno angažovanih operatora, kurira, tehničara i dr.

MERENJE I OBJAVLJIVANJE REZULTATA. Najsavremenijim sredstvima za merenje i objavljivanje rezultata rukovodilo je i opsluživalo ih 77 tehničara »Swiss timinga« — i 15 stručnjaka EI — Niš koji su rukovodili sa oko 20 tona opreme.

RADIO-SISTEMI. Glavna radio-mreža Igara obuhvatala je tri repetitora smeštena na Humu, Bjelašnici i Trebeviću, 17 fiksnih stanica, 36 ručnih i 15 mobilnih koje su, pomoću Glavne radio-centrale, služile za operativno rukovođenje Igrama. Pored glavnog sistema, na svim borilištima uspostavljene su lokalne radio-mreže s ukupno 380 ručnih stanica. Poseban sistem, u koji je bilo uključeno 640 stanica, uspostavljen je za potrebe saobraćaja.

GOVORNE I TELEKS VEZE. Ovaj sistem radio je preko posebno organizovanih radio-relejnih uređaja, 320 iznajmljivanih specijalnih TT linija, 300 induktorskih telefona povezanih s Glavnim centrom veza, koji je mogao da ostvari sve interne i eksterne veze s bilo kojom lokacijom ili učesnikom u organizaciji. Pored sistema radio i žičnih veza, operativno rukovodstvo raspolagalo je i posebnim alfanumeričkim sistemom radio-pozivnika.

DISTRIBUCIJA TV-SIGNALA I TV-ZATVORENOG KRUGA. Televizijski signal sa svih borilišta distribuiran je preko repetitora RTV-Sarajevo i tri posebna repetitora za specijalne programe koji su omogućavali da se istovremeno prate događaji s tri borilišta. Svi objekti su opremljeni antenskim sistemima za prihvatanje i distribuciju programa. Prostor i komentatorske kabine opremljeni su sa 2 200 televizijskih aparata. Složeni sistem distribucije za RTV-komentatore je, pored praćenja programa, obuhvatio i distribuciju direktnog signala Informacionog sistema.

U RTV-Sarajevo montiran je poseban sistem teleteksta koji je, posredstvom posebne redakcije u okviru JRT, emitovao serije opštih i sportskih informacija na srpskohrvatskom i engleskom jeziku, koje su mogle da se prate na svakom TV-prijemniku u press-centrima i javnim prostorima. U domenu neposredne organizacije sporta obrazovan je sistem televizije zatvorenog kruga za potrebe takmičenja u slalomu.

METEOROLOŠKO OSMATRANJE. Centralna meteorološka služba bila je posebnim sistemom radio-komunikacija vezana za meteorološke stanice na pojedinim borilištima. I to vreme je ova služba bila uključena u sistem meteorološkog osmatranja u Jugoslaviji, kao i sistem ključnih meteoroloških punktova u inostranstvu. Na taj način služba je davala pravovremene prognoze razvoja meteoroloških uslova, kao i trenutnog stanja na borilištima.

SAOBRAĆAJ. U organizaciji saobraćaja i transporta bilo je neposredno angažovano 2 258 izvršilaca, a s prevozom gledalaca i ostalim pratećim funkcijama oko 4 000 izvršilaca. Uprkos teškoćama prouzrokovanim velikim snežnim padavinama, izmenama u programu takmičenja, potrebom za trenutnom koncentracijom velikog broja vozila na malom prostoru i slično, saobraćaj je funkcionisao dobro.

ZDRAVSTVENA SLUŽBA. U zdravstvenoj službi XIV ZOI bila su angažovana ukupno 862 lica: 472 zdravstvena radnika (od toga 120 lekara), 150 saradnika Gorske službe spasavanja, 60 pripadnika civilne zaštite, 80 saradnika iz Crvenog krsta i 100 saradnika iz sastava medicinskog osoblja JNA.

BEZBEDNOST I DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA I PODRŠKA JNA IGRAMA

BEZBEDNOST I DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA. Sve aktivnosti iz ove oblasti utvrđene su kroz 14 projekata. Štab za obezbeđenje Igara angažovao je odgovarajuće stručne službe i organe unutrašnjih poslova. Izvršene su temeljne pripreme, analizirana i primenjena iskustva s ranijih olimpijskih igara i velikih sportskih manifestacija održanih u Jugoslaviji i svetu i korišćena iskustva s predolimpijskih priredbi iz 1982. i 1983. Postignut je visok stepen fizičkog, tehničkog, saobraćajnog i drugog obezbeđenja.

PODRŠKA JNA IGRAMA. Formiranjem Privremene specijalne jedinice JNA za podršku XIV ZOI, s preko 3 000 starijina, vojnika i drugih lica, januara 1983, osigurani su uslovi za svestranu i efikasnu pomoć koja je ostvarena kroz nekoliko programa. Ova jedinica JNA je, između ostalog:

- pripremala i održavala staze za alpsko skijanje na Bjelašnici i Jahorini, staze za skijaška trčanja i biatlon na Velikom polju i terene dve skakaonice na Malom polju na Igmanu (na ovom zadatku radilo je oko 700 pripadnika JNA);

- obezbedila neprekidnu radio-vezu, kružno i po pravcima, kao i telefonske i telex veze Glavnog operativnog centra Igara s operativnim jedinicama na borilištima;

- preuzela kompletnu zdravstvenu zaštitu takmičara, njihovih pratilaca, organizatora i gledalaca na otvorenim borilištima na Jahorini, Bjelašnici i Igmanu;

- prevozila sportsku i tehničku opremu učesnika specijalnim terenskim vozilima i povezivala olimpijska borilišta helikopterskom vezom (za sanitetsko obezbeđenje, tehničku organizaciju i razne hitne prevoze);

- učestvovala u programu svečanog otvaranja;

- učestvovala u intendantskom obezbeđenju i obezbeđivanju pomoćnih izvora električne energije.

PRESS-SLUŽBA I RADIO-TELEVIZIJSKO POKRIVANJE IGARA

Press-služba funkcionisala je u sedam press-centara: u Glavnom press-centru u novoj dvorani »Skenderija II«; Press-centru »Zetra«, koji je vodila ekipa novinara »Vjesnikove« press-agencije iz Zagreba (odakle su praćena takmičenja u umetničkom klizanju, brzom klizanju i hokeju na ledu, kao i svečanost otvaranja i zatvaranja Igara); Press-centru »Trebević«, koji su zajednički vodili novinari novosadskih dnevnih listova »Dnevnik« i »Mađar So« (takmičenja, u bobu i sankanju); Press-centru »Jahorina«, koji je vodila ekipa novinara »Politike« iz Beograda (takmičenja u alpskom smučanju za žene); Press-centru »Babin do — Bjelašnica«, koji je organizovala i vodila redakcija lista »Oslobođenje« iz Sarajeva (takmičenja u alpskom smučanju za muškarce); Press-centru »Veliko polje«, koji je vodila redakcija »Borbe« iz Beograda (takmičenja u smučarskim trčanjima, biatlonu i nordijskim kombinacijama); Press-centru »Malo polje«, koji je vodila redakcija »Dela« iz Ljubljane (takmičenja u skijaškim skokovima i nordijskoj kombinaciji).

Novinari u press-centrima raspolagali su sa: 1 390 radnih mesta, 222 telefona, 110 teleksa, 42 teleksa-perforatora, 41 faksimil uređajem, pet telefota uređaja, 620 pisaćih mašina, 127 TV-aparata i 32 informativna terminala.

Pored toga, prvi put na olimpijskim igrama formiran je i osposobljen poseban press-centar za novinare elektronskih

medija u okviru Međunarodnog radio-televizijskog centra. Posebni informativni punktovi organizovani su u Novinarskom naselju »Dobrinja« i u olimpijskim selima »Mojmilok« i »Igman«.

Sa XIV ZOI u Sarajevu izveštavao je do sada najveći broj novinara i drugih predstavnika informisanja u istoriji zimskih olimpijskih igara. Ukupno su akreditovana 7 852 radnika koji su radili na poslovima informisanja. Od toga broja 2 204 bili su novinari štampe, agencija, radija i televizije, 409 foto-reporteri. Igre su pratili novinari iz 41 države, koji su izveštavali za 769 redakcija, od čega za 702 dnevna ili nedeljna lista, odnosno agencije, a 67 za radio i TV-mreže. Među desetak filmskih ekipa, većinom sponzorskih, bila je i ekipa »Filmskih novosti«, kao i ekipa kompanije »Jalbert Production«, koja je snimala zvaničan film o XIV ZOI. Pored toga, registrovano je i 120 novinara i foto-reportera kojima su izdate privremene propusnice za period od 1 do 3 dana.

Redakcija Glavnog press-centra, koja je počela da radi 25. januara 1984, a koju je oformila i vodila agencija »Tanjug«, izdala je ukupno 50 biltena u tiražu od 43 000 primeraka. Bilteni su izdavani na srpskohrvatskom, francuskom i engleskom jeziku.

Ukupno je izdato 131 izdanje Biltena ostalih press-centara u tiražu od 56 000 primeraka i 141 posebna informacija u tiražu od 27 000 primeraka.

Od 25. januara do 21. februara 1984. iz Glavnog press-centra u »Skenderiji« i šest press-centara na borilištima obavljena su 20 324 telefonska razgovora i upućeno 7 430 telex-poruka ukupne dužine 78 662 minuta i 1 541 faksimil poruka ukupne dužine 17 942 minuta.

Tokom Igara održano je ukupno 118 konferencija za štampu.

RADIO-TELEVIZIJSKO POKRIVANJE IGARA. Najveći produkciono-programski poduhvat koji je izvela do sada Jugoslovenska radio-televizija (JRT) bilo je radio-televizijsko pokrivanje XIV ZOI. JRT je proizvela 111 svetskih TV-prenosa u trajanju od 204 sata. U ovaj broj nisu uračunati prenosi dočeka olimpijskog plamena u Dubrovniku i Sarajevu i prenos 87. zasedanja MOK-a u Sarajevu, koji su snimani samo za jugoslovensko područje. Proizvedeno je 495 unilaterlnih TV-prenosa u trajanju od 514 sati, od toga 327 iz Međunarodnog RTV-centra i 68 s borilišta.

Međunarodni RTV-centar bio je smešten u novom objektu koji je građen za dugoročne potrebe RTV-Sarajeva. Za vreme Igara u njemu je radilo 1 600 predstavnika radio-televizijskih organizacija iz sveta i oko 2 000 radnika JRT, iz ukupno 30 radio-kompanija i 33 TV-mreže.

TV-pul JRT emitovao je za jugoslovenske gledaoce 140 sati programa i 59 priloga za evrovizijsku razmenu. Pripremljene su tri reportaže po 45 minuta za nesvrstane zemlje. Radio-pul pripremio je 195 sati programa na deset jezika. Radio-Sarajevo i TV-Sarajevo pripremali su poseban program na francuskom i engleskom jeziku za inostrane učesnike, goste i turiste, a RTV-press-centar teletekst magazin na srpskohrvatskom i engleskom jeziku.

Na ovim poslovima bilo je angažovano 2 736 radnika JRT, od toga na borilištima 1 004, a u Direkciji, Međunarodnom RTV-centru i RTV-press-centru 1 347. Uključujući angažovane u TV-pulu JRT, specijalnim programima Radio i TV-Sarajeva i na izvršavanju drugih zadataka u okviru radio-televizijskog pokrivanja Igara neposredno za potrebe JRT radilo je ukupno 3 178 ljudi.

OSTALE MEDIJSKE DELATNOSTI

IZDAVAČKA DELATNOST. Sektor za izdavačku delatnost, propagandu, kulturu i dizajn Organizacionog komiteta XIV ZOI pripremio je u periodu od 1980. do 1984. godine 80 žurnalističkih i publicističkih naslova u tiražu od

milijon primeraka. Izdavačku delatnost činile su razne publikacije, od kojih je kompletirana Olimpijska biblioteka. Najbrojniji je bio nedeljni »Press-bilten« sa 145 brojeva, u tiražu od 42 000 primeraka. Periodična ilustrovana revija »Sarajevo 84« imala je sedam izdanja, u tiražu od 80 000 primeraka. Zbirka publicističkih informacija i ilustracija »Hiljadu izložbi« u tiražu od 1 025 primeraka postala je vlasništvo 960 gradova širom sveta u 151 zemlji. Štampano je više izdanja koja su imala praktičnu upotrebnu svrhu za učesnike Igara, novinare i posetioce.

PROPAGANDA. Program promocije XIV ZOI u Jugoslaviji obuhvatao je: izložbe pod nazivom »Sarajevo — olimpijski grad«, zatim upoznavanje predstavnika društveno-političkog života Republike, odnosno regiona u kome se manifestacija održavala, s tokom priprema Igara, razgovore s predstavnicima privrede o mogućnostima uključivanja u marketing-programe XIV ZOI i uticaju olimpijskih igara na dalji razvoj turizma, zatim konferencije za štampu, projekcije olimpijskih filmova, isticanje olimpijskih obeležja i dr.

Promocije XIV ZOI i press-konferencije održane su i u sedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku, u sedištu Uneska u Parizu i u gotovo svim glavnim gradovima evropskih zemalja i značajnijim kulturno-privrednim centrima prekomorskih zemalja. U okviru Projekta masovne prezentacije XIV ZOI sprovedena je propagandna akcija »Hiljadu olimpijskih izložbi u hiljadu gradova sveta«. Na 21 ekspanatu ove izložbe predstavljeni su glavni takmičarski centri Igara, grad Sarajevo i glavni sportsko-turistički centri Jugoslavije. Ova izložba bila je postavljena u 1 640 gradova sveta i Jugoslavije. Pored toga, bila je organizovana i u 56 predstavništava JAT-a širom sveta, kao i u većem broju privrednih predstavništava Jugoslavije u inostranstvu. Filmovi o pripremanjima Igara sinhronizovani su na: engleski, francuski, nemački, ruski, španski, italijanski, češki, slovenački, makedonski i albanski jezik i izgrađeni u 250 kopija. U svetu i Jugoslaviji održano je više od 1 800 projekcija. Po procenama velikih svetskih TV-centara, šest snimljenih filmova videlo je više od dve milijarde ljudi.

KULTURA. U toku priprema za Igre sačinjen je poseban koncept kulturnog programa za zvanične goste, koncept programa u olimpijskim selima, kao i koncept kulturnog programa vezanog za ceremonijal proglašenja pobednika. Muzej XIV ZOI otvoren je 8. februara 1984. U njemu je, u obliku ekspanata i na druge načine, sistematizovana i učinjena dostupnom posetiocima celokupna dokumentaciona i druga građa kojom su detaljno i stručno prikazane pripreme i realizacija Igara. U Muzeju su smeštena i najbolja likovna, grafička, vajarska i druga dela umetnika-donatora iz Jugoslavije. Realizovana je i mapa grafika 16 umetnika »Umetnost i sport«. Tokom Igara postavljene su četiri likovne izložbe. Na svečanosti otvaranja 87. zasedanja MOK-a održan je kulturno-zabavni program. U olimpijskim selima »Mojmilo« i »Igman« održano je 26 zabavnih priredbi i koncerata. Baletske revije u Narodnom pozorištu, koncerti u Domu JNA, modne revije, filatelističke izložbe i druge manifestacije upotpunile su kulturno-zabavni program Igara.

DIZAJN. Zvanični znak XIV ZOI (stilizovana snežna pahuljica s olimpijskim krugovima, rad Roka Antonića), zvanična maskota Igara (vuk »Vučko«, rad akademskog slikara Jože Trobeca) i piktogrami sportova (rad arhitekta Radomira Vukovića) prihvaćeni su kao osnovni elementi vizuelnog identiteta Igara.

Idejna rešenja i izrada medalje pobednika (rad vajara Nebojše Mitrića), spomen-medalja i diploma skladno i kvalitetno su se uklopili u uspešan vizuelni identitet Igara. Na tom planu posebno uspešan zahvat predstavljao je jugoslovenski konkurs za idejni koncept sistema vizuelnih komunikacija, koji je organizovan u saradnji sa Skupštinom grada Sarajeva i Udruženjem likovnih umetnika primenjenih umetnosti.

FINANSIRANJE

PRIHODI. XIV ZOI finansirane su prihodima koje je Organizacioni komitet ostvario: (1) od društveno-političkih zajednica, (2) sopstvenim aktivnostima (marketing i dr.) i (3) priložima organizacija udruženog rada, radnih ljudi i građana (donatorstvo).

Sredstva društveno-političkih zajednica. U finansiranju su učestvovali: federacija, Bosna i Hercegovina, ostale republike i pokrajine i grad Sarajevo. Sredstva društveno-političkih zajednica iznosila su:

	U mil. dinara	
	Planirana	Ostvarena do 15. IX 1984.
Ukupno	2 423,9	2 062,7
Federacija	210,0	210,0
SR Bosna i Hercegovina, od čega	1 640,0	1 640,0
— Republika	820,0	820,0
— Sarajevo	820,0	820,0
Ostale republike i autonomne pokrajine	573,9	212,7

Od ukupnih planiranih sredstava društveno-političkih zajednica do 15. septembra 1984. realizovano je 85%, a preostalih 15% uplatiće republike i autonomne pokrajine do kraja 1986.

Sredstva Organizacionog komiteta obezbeđena su realizacijom planova i programa Organizacionog komiteta XIV ZOI: ino-marketingom, domaćim marketingom i ostalim aktivnostima. Izvršni komitet Organizacionog komiteta XIV ZOI formirao je Odbor za marketing (kao društveno telo) i Sektor za marketing (kao stručnu službu). Tokom četiri godine Sektor za marketing obezbeđivao je prihode Organizacionog komiteta sprovođenjem i realizacijom brojnih ugovora s inostranim i domaćim partnerima i kroz ostale delatnosti.

Sino-partnerima ostvareno je 459 ugovora ili aranžmana:

	U mil. dinara
Prodaja prava TV-prenosa Igara	7 017,9
Sponzori Igara	972,0
Prodaja licencnih prava	73,1
Realizacija ekonomsko-propagandnih programa	79,9
Prihod od ulaznica	255,3
Druge aktivnosti	85,0

Od zaključenih ugovora s ino-partnerima još nije ostvaren prihod od 77,4 miliona dinara.

Sdomaćim partnerima ostvareno je 218 ugovora ili aranžmana:

	U mil. dinara
Sponzori i sponzori-donatori	843,8
Licencna prava	556,2
Ekonomska propaganda	110,3
Kovani novac	165,9
Filatelija	47,6
Olimpijska lutrija	150,7

Na osnovu ugovora po osnovu domaćeg marketinga realizovane se još 145,0 miliona dinara. Pošto nisu izvršeni definitivni obračuni prodaje kovanog novca, filatelije i Olimpijske lutrije, očekuju se dodatni prihodi:

Ostalim aktivnostima Organizacionog komiteta ostvareno je:

	U mil. dinara
Devizna stimulacija	479,8
Prodaja ulaznica u Jugoslaviji	119,9
Prodaja ulaznica na pred-olimpijskim takmičenjima	90,8
Robne kontribucije	508,1
Razlika u ceni prodate opreme	72,4
Kursne razlike	721,9
Ostali prihodi	288,0

Ukupna sredstva Organizacionog komiteta iz ova tri navedena izvora iznosila su:

	U mil. dinara
Ukupno	12 638,6
Ugovori i aranžmani s ino-partnerima	8 483,2
Ugovori i aranžmani s domaćim partnerima	1 874,4
Ostale aktivnosti	2 281,0

Donatorstvo. Preko 1,2 miliona građana i preko 3 000 organizacija udruženog rada pomoglo je i novčanim prilozi XIV ZOI. Ukupni donatorski prilozi iznosili su 1 208,3 miliona dinara, od čega je dobijeno:

od inostranih partnera	117,0
iz SR Bosne i Hercegovine	1 015,4
iz ostalih republika i autonomnih pokrajina	75,9

Organizacioni komitet XIV ZOI obezbedio je i namenska sredstva u iznosu od 3 114,9 miliona dinara za: finansiranje infrastrukture za sportska borilišta XIV ZOI, učešće u finansiranju zimskih i drugih sportskih centara u BiH, učešće u finansiranju investicionih programa radnih organizacija kojima su poverene određene funkcije u organizaciji i održavanju Igara i sufinansiranje priprema jugoslovenskih sportista i razvoj zimskih sportova u Bosni i Hercegovini. Delatnošću Olimpijskog sela i Novinarskog na elja ostvareni su prihodi od 1 281,8 miliona dinara.

* * *

Ukupno realizovana finansijska sredstva za XIV ZOI u periodu od 1979. do 15. septembra 1984. iznosila su 14 894,3 miliona dinara.

RASHODI. Ulaganja finansijskih sredstava u XIV ZOI od 1979. do 15. septembra 1984. vršena su na osnovu odluka Izvršnog komiteta Organizacionog komiteta, shodno sačinjenim i usvojenim projektima i programima svake radne delatnosti. Iznos od 11 007,2 miliona dinara utrošen je za: izgradnju i opremanje sportskih objekata, troškove neposredne organizacije i pripreme održavanja Igara, troškove održavanja objekata, ulaganja u poslovne zgrade i inventar službi, troškove stručnih službi Organizacionog komiteta ZOI, kamate na pozajmice finansijskih sredstava i bankarske provizije, carine i carinske troškove i druga ulaganja. Iznos od 1 182,1 milion dinara utrošen je za potrebe radne organizacije »ZOI '84«. Ukupni troškovi za XIV ZOI iznosili su 12 189,3 miliona dinara (ili 73,49% od svih ulaganja). Ulaganja u infrastrukturu, zimske sportske centre u Bosni i Hercegovini, radne i ostale organizacije u funkciji XIV ZOI iznosila su 3 114,9 miliona dinara (18,78%) i ulaganja u Olimpijko elo i Novinarsko naselje 1 281,8 miliona dinara (7,73%).

Ukupni rashodi iznosili su 16 586,0 miliona dinara.

UKUPAN BILANS. Ukupna sredstva koja su preko novčanih računa Organizacionog komiteta realizovana od 1979. do 15. septembra 1984. iznosila su 17 954,1 milion dinara, a ukupna ulaganja 16 586,0 miliona dinara, pa po-

zitivn finansijski rezultat iznosi 1 368,1 milion dinara. Ovo- me treba dodati iznose koji će biti realizovani po osnovu Društvenog dogovora o organizovanju i finansiranju Igara, kao i potpisanih ugovora o sponzor tvu i licencama od 583,8 miliona dinara, pa ukupan pozitivan finansijski rezultat iznosi 1 951,8 miliona dinara. Odlukom Izvršnog komiteta Organizacionog komiteta XIV ZOI ova sredstva usmerena su na kompletiranje sportskih borilišta, izgradnju objekata za omladinski turizam, finansiranje budućih sportskih priredbi i Radnu organizaciju »ZOI '84« u osnivanju.

SARADNJA ORGANIZACIONOG KOMITETA ZOI S MEĐUNARODNIM SPORTSKIM FORUMIMA

Zahvaljujući posebnoj akciji *Međunarodnog olimpijskog komiteta* u cilju pomoći nacionalnim olimpijskim komitetima, kao i fleksibilnom stavu Organizacionog komiteta, na XIV ZOI učestvovao je rekordan broj (49) zemalja. Redovne i sistematske veze s MOK-om uključivale su i referenčne delegacije Organizacionog komiteta na plenarnim zasjedanjima MOK-a. Izveštaji su obuhvatali va ključna pitanja priprema za XIV ZOI, a podneti su na zasjedanjima MOK-a: maja 1979. u Montrealu, februara 1980. u Lejk Plesidu, jula 1980. u Moskvi, septembra 1981. u Baden-Badenu, maja 1982. u Rimu, marta 1983. u Nju Delhiju, februara 1984. u Sarajevu. Neposredno uoči početka XIV ZOI, od 4. do 7. februara 1984. u Sarajevu je održano 87. zasjedanje MOK-a.

U skladu sa Statutom MOK-a, Organizacioni komitet XIV ZOI tesno je saradivao s *međunarodnim sportskim federacijama olimpijskih sportova*, koje su u koordinaciji s MOK-om, a na predlog Organizacionog komiteta, utvrdile Program Igara po sportovima. Tehnički delegati i članovi sudijskih žirija međunarodnih sportskih federacija kontrolisali su tehničko odvijanje Igara.

Nacionalne sportske federacije zemlje-organizatora imenovale su, u saradnji s Organizacionim komitetom, rukovodstva takmičenja. Odnosi s međunarodnim sportskim federacijama upotpunjeni su neposrednim kontaktima i posetama predsednika i generalnih sekretara, kao i sistematskim obilascima borilišta od strane tehničkih delegata. Delegacija Organizacionog komiteta učestvovala je u radu godišnjih kongresa Saveza međunarodnih sportskih federacija koji se oktobra meseca svake godine održavaju u Monte Karlu. Celoviti izveštaji za sve sportove podneseni su na kongresima 1979, 1980. i 1982. Na ovim sastancima posebno su redigovana i usvojena dva ključna dokumenta XIV ZOI: Program Igara po sportovima i disciplinama i Detaljna satnica Igara po danima, sportovima i disciplinama. U toku priprema i održavanja Igara 16 tehničkih delegata međunarodnih sportskih federacija učestvovalo je u razradi planova, obilascima sportskih objekata u periodu izgradnje i tokom predolimpijskih takmičenja i njihovom homologiranju za Igre. Ukupno su organizovane 63 stručne posete. Međunarodne sportske federacije imenovale su i 125 članova vrhovne sudijske komisije, odnosno žirija, koji su na Igrama delovali kao vrhovne tehničke instance u svim sportskim granama.

Tokom priprema za Igre uspostavljene su intenzivne veze sa svim *nacionalnim olimpijskim komitetima*, članovima MOK-a. MOK je preduzimao efikasne organizacione i finansijske mere za jačanje i širenje zimskih olimpijskih igara. MOK i Organizacioni komitet ponudili su nacionalnim olimpijskim komitetima dodatne kvote za po jednog takmičara i jednog funkcionera. Prevoz i boravak ovih lica finansirao je MOK.

DIREKTNI I INDIREKTNI EFEKTI XIV ZOI

Četrnaeste zimske olimpijske igre u potpunosti su uspele: u organizacionom, sportskom, manifestacionom i u svakom drugom pogledu. Predsednik Međunarodnog olimpijskog

komiteta izjavio je, prilikom zatvaranja Igara, da su to »najbolje organizovane Igre u istoriji zimskih olimpijskih igara«. Principi Olimpijske povelje poštovani su u svim tačkama i doživeli su svoju punu potvrdu. Igre su u svetu imale ogroman publicitet i doprinele su jačanju ugleda Jugoslavije.

Iskustvo i ugled stečen u organizovanju XIV ZOI biće korisni i prilikom organizovanja sličnih manifestacija olimpijskog karaktera. Prva na redu je Univerzijada 1987. u Zagrebu. Izvršni komitet Međunarodnog univerzitetskog sportskog saveza prihvatio je, u maju 1984, predlog Saveza za fizičku kulturu studenata Jugoslavije da se najveća studentska sportska manifestacija održi u Zagrebu.

Predsednik Organizacionog komiteta XIV ZOI Branko Mikulić rekao je, prilikom podnošenja izveštaja MOK-u na zasedanju u Los Anđelesu, da je Jugoslavija »spremna da i ubuduće organizuje olimpijske igre«. Kao primer želje i spremnosti u sportskim i društvenim sredinama, u jesen 1984. otpočela su preliminarana razmatranja mogućnosti kandidovanja Jugoslavije, odnosno Beograda, za organizaciju jednih od narednih letnjih olimpijskih igara. To je i

pismeno nagovešteno već 10. avgusta 1984. u poruci predsedniku MOK-a. Formiran je Pripremni odbor sa oko 90 društveno-političkih, privrednih i sportskih radnika. Izvršni savet Skupštine grada Beograda odobrio je deset miliona dinara za izradu stručnih materijala o mogućnostima kandidovanja. Sportski i organizacioni uspeh XIV zimskih olimpijskih igara u Jugoslaviji biće jedan od pozitivnih elemenata pri eventualnom kandidovanju Jugoslavije za organizaciju jednih od budućih letnjih ili zimskih olimpijskih igara.

Izvori: *Završni izveštaj podnesen na 88. zasedanju Međunarodnog olimpijskog komiteta*, Organizacioni komitet XIV zimskih olimpijskih igara Jugoslavije — Sarajevo 1984; *Izveštaj o ostvarenim finansijskim sredstvima i izvršenim ulaganjima u periodu od 1979. do 15. 9. 1984.*, Organizacioni komitet XIV zimskih olimpijskih igara Jugoslavije — Sarajevo 1984 — Izvršni komitet.

Obrada: **MILOMIR NIKETIĆ**, novinar — Beograd i **MEHMED HUSIĆ**, direktor Sektora za propagandu i informisanje XIV ZOI — Sarajevo '84

SKUPŠTINE REPUBLIKA I SKUPŠTINE AUTONOMNIH POKRAJINA

Ustavom SFRJ od 1974. izvršene su promene u organizaciji i funkcionisanju skupštinskog sistema, pa i u organizaciji i funkcionisanju skupština republika i skupština autonomnih pokrajina. Delegatske skupštine se izgrađuju kao institucije društvene i političke vladavine radničke klase i svih radnih ljudi i građana, u skladu s načelom da »ustavom utvrđene funkcije vlasti i upravljanja drugim društvenim poslovima u društveno-političkim zajednicama vrše skupštine društveno-političkih zajednica, kao izabrane i smenjive delegacije radnih ljudi u samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno-političkim organizacijama i drugim skupštinama odgovorni organi« (Ustav SFRJ, Osnovna načela, odjeljak IV, stav 5).

Obrazovanje, organizacija i nadležnost skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, i njima odgovornih organa, uređeni su ustavom, odnosno zakonom i poslovnica skupština, na osnovu jedinstvenih načela utvrđenih Ustavom SFRJ. Na jedinstven način uređena su bitna pitanja: prava i dužnosti skupštine, broj i naziv veća skupštine, delegatska osnova, prava i dužnosti delegacija i delegata, delegatski princip odlučivanja. Međutim, u skladu s pravom svake republike i autonomne pokrajine na samoorganizovanje, javljaju se i izvesne razlike u organizaciji, načinu rada i postupku odlučivanja u skupštinama: u fazama postupka za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata, u statusu delegata (stalni i promjenljivi), u nazivu delegata (»zastupnik« u Saboru SR Hrvatske) i u izornoj osnovi delegata za pojedina veća. (Na primer, zastupnika u Veću udruženog rada Sabora SR Hrvatske biraju delegacije radnih ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada, radnim zajednicama i dr. — Ustav SRH, član 353, stav 4.) Te razlike, međutim, nisu takve da bi narušavale jedinstvo sistema utvrđeno Osnovnim načelima Ustava SFRJ.

Posle donošenja ustava 1974. amandmanima su menjane pojedine njihove odredbe: u Bosni i Hercegovini 1976. i 1984. i Crnoj Gori 1978, a u svim republikama i autonomnim pokrajinama 1981, kada su konkretnije razrađeni i osnovni principi kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti svih organa vlasti i samoupravljanja, pa i skupština republika i skupština autonomnih pokrajina.

POLOŽAJ I NADLEŽNOST¹

Skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina su kao delovi jedinstvenog delegatskog skupštinskog sistema, organi samoupravljanja i najviši organi vlasti u okvirima prava i dužnosti republike, odnosno autonomne pokrajine, što znači da su nosioci odlučujućih funkcija i osnovnih prava i dužnosti republike, odnosno autonomne pokrajine. Prema tome, položaj i nadležnost skupštine republike i skupštine autonomne pokrajine u jedinstvenom

delegatskom skupštinskom sistemu Jugoslavije određen je položajem i nadležnostima republike, odnosno autonomne pokrajine, kako u odnosu na opštine, kao osnovne društveno-političke zajednice, tako i u odnosu na federaciju, kao najširu društveno-političku zajednicu. U skupštini republike i skupštini autonomne pokrajine radni ljudi i građani, preko svojih delegata u odgovarajućim većima, ostvaruju vlast i upravljaju drugim društvenim poslovima od zajedničkog i opšteg društvenog interesa u republici, odnosno autonomnoj pokrajini. Osim toga, skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina, preko svojih delegacija u Veću republika i pokrajina Skupštine SFRJ, učestvuju u odlučivanju o pitanjima od zajedničkog interesa za narode i narodnosti, odnosno radne ljude i građane u Jugoslaviji i tako neposredno obezbeđuju ostvarivanje odgovornosti republika i autonomnih pokrajina za sopstveni razvoj i za razvoj socijalističke zajednice kao celine.

Iz takve uloge proizlaze položaj i nadležnost skupština, odnosno sledeće njihove funkcije:

— *ustavotvorna funkcija*: odlučivanje o promenama ustava republike, odnosno autonomne pokrajine, i o davanju saglasnosti za promene Ustava SFR Jugoslavije, odnosno (skupštine autonomnih pokrajina) za promene Ustava SR Srbije;

— *zakonodavna funkcija*: donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata radi uređivanja društvenih odnosa, kao i davanje autentičnih tumačenja zakona;

— *planska i budžetska funkcija*: donošenje društvenog i prostornog plana, opšteg bilansa, budžeta i izvršnog računa republike, odnosno autonomne pokrajine; odlučivanje o zaduženju republike, odnosno autonomne pokrajine, i raspisivanju javnih zajmova;

— *političko-usmeravajuća funkcija*: utvrđivanje politike i odlučivanje o drugim osnovnim pitanjima značajnim za politički, privredni, socijalni i kulturni razvoj republike, odnosno autonomne pokrajine; utvrđivanje sistema narodne odbrane; razmatranje pitanja društveno-ekonomskog i političkog sistema, unutrašnje i spoljne politike, narodne odbrane, državne bezbednosti i pravosuđa i odlučivanje o tim pitanjima; podsticanje samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja i učestvovanje u društvenom dogovaranju; utvrđivanje politike izvršavanja republičkih, odnosno pokrajinskih zakona i drugih opštih akata, kao i obaveza organa i organizacija u vezi s tim; odlučivanje o promeni granica republike, odnosno autonomne pokrajine; odlučivanje o raspisivanju republičkog, odnosno pokrajinskog referenduma; odlučivanje o davanju amnestije za krivična dela utvrđena republičkim, odnosno pokrajinskim zakonom; odlučivanje o osnivanju organizacija udruženog rada; davanje saglasnosti za zaključivanje međunarodnih ugovora u slučajevima utvrđenim Ustavom SFRJ; ratifikovanje ugovora koje republika, odnosno autonomna pokrajina, zaključuje s organima i organizacijama drugih država i međunarodnim organizacijama u skladu s utvrđenom spoljnom politikom i međunarodnim ugovorima SFRJ; utvrđivanje predloga, odnosno davanje saglasnosti republike, odnosno autonomne pokrajine, o uređivanju odnosa o kojima Skupština SFRJ odlučuje na osnovu predloga, odnosno saglasnosti republičkih i pokrajinskih skupština; saradnja sa skupštinama drugih republika i autonomnih pokrajina o pitanjima od zajedničkog interesa i usmeravanje rada organa republike, odnosno autonomne pokrajine u međurepubličkoj saradnji; saradnja sa Skupštinom SFRJ; razmatranje pitanja od zajedničkog interesa za organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice i usklađivanje njihovih odnosa i interesa; razmatranje opštih pitanja ostvarivanja ustavnosti i zakonitosti i mišljenja i predloga ustavnog suda o ostvarivanju zaštite ustavnosti i zakonitosti pred tim sudom; donošenje deklaracija, rezolucija i preporuka;

— *političko-kontrolna i nadzorna funkcija*: društveni nadzor; politička kontrola nad radom izvršnog veća i

¹ Ustav SR Bosne i Hercegovine — čl. 313. i 314.; Ustav SR Crne Gore — čl. 310. i 311.; Ustav SR Hrvatske — čl. 349. i 351.; Ustav SR Makedonije — čl. 317. i 318.; Ustav SR Slovenije — čl. 313. i 314.; Ustav SR Srbije — čl. 316. i 317.; Ustav SAP Kosova — čl. 300. i 301.; Ustav SAP Vojvodine — čl. 309. i 310.

republičkih, odnosno pokrajinskih organa uprave i nosilaca drugih javnih i društvenih funkcija odgovornih skupštini, i usmeravanje rada tih organa; ukidanje i poništavanje propisa izvršnog veća i republičkih, odnosno pokrajinskih organa uprave, koji nisu u saglasnosti sa zakonom i drugim aktom skupštine; razmatranje izveštaja o radu izvršnog veća i republičkih, odnosno pokrajinskih organa uprave i organizacija, kao i drugih organa, organizacija i zajednica određenih ustavom i zakonom;

— *funkcija izbora, imenovanja i razrešenja*: biranje i opozivanje delegacije skupštine republike, odnosno autonomne pokrajine, u Veće republika i pokrajina Skupštine SFRJ; biranje i razrešavanje: člana Predsedništva SFRJ, članova predsedništva republike, odnosno predsedništva autonomne pokrajine (osim u Sloveniji, gde članove Predsedništva biraju skupštine opština i skupštine zajednica opština kao posebnih društveno-političkih zajednica, a Skupština proglašava izbor i objavljuje sastav Predsedništva), predsednika, potpredsednika i članova izvršnog veća, predsednika i potpredsednika skupštine, predsednika i sudija ustavnog suda, predsednika i sudija vrhovnog suda i drugih sudova kada je to zakonom određeno; imenovanje i razrešavanje: republičkog, odnosno pokrajinskog javnog tužioca i drugih javnih tužilaca koje odredi zakon, republičkog, odnosno pokrajinskog društvenog pravobranioca samoupravljanja, republičkih, odnosno pokrajinskih sekretara i drugih funkcionera republičkih, odnosno pokrajinskih organa uprave i upravnih organizacija, sekretara skupštine i drugih funkcionera i članova organa upravljanja određenih zakonom; odlučivanje o produženju mandata delegata u skupštinama društveno-političkih zajednica, kao i drugi poslovi utvrđeni ustavom.

Položaj autonomnih pokrajina u SR Srbiji, utvrđen Ustavom SFRJ i Ustavom SR Srbije, predodređuje obim i domen nadležnosti skupština autonomnih pokrajina. Naime, republike su Ustavom SFRJ definisane kao države i socijalističke samoupravne zajednice, a autonomne pokrajine kao autonomne samoupravne demokratske društveno-političke zajednice (član 4), koje su u sastavu SR Srbije. U tom smislu, autonomne pokrajine (Ustav SR Srbije, član 293) samostalno uređuju zakonom i drugim propisima, društvene odnose u autonomnoj pokrajini, osim onih odnosa koji se Ustavom SR Srbije i na osnovu njega uređuju republičkim zakonom jedinstveno za celu teritoriju Republike. Ako, međutim, takav republički zakon nije donesen, autonomna pokrajina može svojim zakonom urediti te odnose, s tim što odredbe pokrajinskog zakona prestaju da važe kada se ti odnosi urede republičkim zakonom. Na tim principima i u takvim okvirima ustavima SR Srbije, SAP Kosova i SAP Vojvodine utvrđena je i nadležnost njihovih skupština.

ORGANIZACIJA

BROJ VEĆA I DELEGATA. Skupštinu svake republike, odnosno autonomne pokrajine, čine tri veća: veće udruženog rada, kao veće delegata radnih ljudi u organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama rada; veće opština, kao veće delegata radnih ljudi i građana u opštinama; društveno-političko veće, kao veće delegata radnih ljudi i građana organizovanih u društveno-političke organizacije.

Postojanje tri samostalna delegatska veća u skupštini republike, odnosno autonomne pokrajine ne znači da u njima postoji »trodomni sistem«. Opšta pretpostavka i suština ostvarivanja nadležnosti skupštine u »odgovarajućem veću« (Ustav SFRJ, član 138, stav 1) je ravnopravnost veća i odlučivanje pretežno u ravnopravnom delokrugu, kao i na principu dogovaranja i sporazumevanja, bez majorizacije, što znači da ni jedno od veća nije »prvi dom«, niti »opštenadležno veće«.

Broj delegata² u većima skupštine republike, odnosno autonomne pokrajine, utvrđen je ustavom. U skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina izabran je, odnosno delegiran, sledeći broj delegata:³

	Broj opština	Ukupan broj delegata	Od toga		
			veće udruženog rada	veće opština	društveno-političko veće
Bosna i Hercegovina	109	320	160	80	80
Crna Gora	20	165	75	55	35
Hrvatska	113	356	160	116	80
Makedonija	34	250	120	70	60
Slovenija	65	268	150 ⁴	68 ⁴	50
Srbija, teritorija van pokrajina	114	340	106	90	90
Kosovo	22	190	90	50	50
Vojvodina	50	245	120	65	60

U svim republikama i autonomnim pokrajinama veće udruženog rada je brojnije od drugih veća, zbog razvijene njegove delegatske baze, karaktera pitanja o kojima odlučuje, kao i potrebe što adekvatnijeg predstavljanja interesa samoupravnog udruženog rada u skupštini republike, odnosno autonomne pokrajine.

Samo u Bosni i Hercegovini i Srbiji (van teritorije autonomnih pokrajina) broj delegata u veću opština manji je od broja opština u republici. U Veće opština Skupštine SR Crne Gore svaka opština bira najmanje jednog delegata, a u Sloveniji svaka opština, kao i posebna društveno-politička zajednica, ima po jednog delegata. U veću opština Sabora SR Hrvatske svaka opština, zajednica opština i gradska zajednica opština imaju po jednog delegata. U Veće opština Saboranja SR Makedonije svaka opština i svaka gradska zajednica bira po dva delegata.

Novina u delegatskom skupštinskom sistemu od 1974. je institut promenljivog delegata, koji postoji u većima udruženog rada i većima opština skupština pojedinih republika i autonomnih pokrajina. U Sloveniji institut promenljivog delegata (»nestalni« delegat) ostvaruje se od 1974. za sve delegate u ova dva veća. Mogućnost uvođenja promenljivog delegata utvrđena je ustavom u Crnoj Gori, Makedoniji i Hrvatskoj, ali još nije ostvarena u praksi. U Bosni i Hercegovini, od 1976. omogućeno je da se zakonom, odnosno statutom opštine, može odrediti »da se delegat delegira za pojedinu sednicu skupštine društveno-političke zajednice zavisno od pitanja koje se razmatra na sednici«, pa na osnovu toga Skupštinu SR Bosne i Hercegovine od 1978. čine delegati s mandatom od četiri godine (stalni delegati) i delegati s promenljivim mandatom (nestalni — promenljivi delegati). U izborima aprila 1982. na primer, od ukupnog broja delegata u Skupštinu SR Bosne i Hercegovine (Veće udruženog rada i Veće opština) delegirano je 16,2% delegata s promenljivim mandatom.

DELOKRUG VEĆA. Ustavne odredbe o delokrugu veća⁵ menjane su ustavnim amandmanima u Bosni i Hercegovini 1984. u Crnoj Gori 1978. u Srbiji 1981. i u Vojvodini 1981. radi jačanja uloge veća udruženog rada u skupštinskom odlučivanju i u vezi s tim svođenja delokruga društveno-političkog veća u njegove ustavne okvire, tako da društveno-političko veće učestvuje u odlučivanju o pitanjima ostvarivanja, razvoja i zaštite ustavom utvrđenog socijalističkog samoupravnog sistema. Veća opština u ovim

² Jedino je u Ustavu SR Hrvatske upotrebljen naziv »zastupnik«, a u svim ostalim ustavima naziv »delegat«.

³ Podaci prema Statističkom godišnjaku za 1983. str. 79. i 604.

⁴ Obuhvaćen je broj delegatskih mesta za Veće udruženog rada i Veće opština, jer su ovdje svi delegati s promenljivim mandatom.

⁵ Ustav SR Bosne i Hercegovine (čl. 320—331) i amandman XIII, Ustav SR Crne Gore (čl. 312—326) i amandman IV, Ustav SR Hrvatske (čl. 354—365), Ustav SR Makedonije (čl. 331—344), Ustav SR Slovenije (čl. 340—361), Ustav SR Srbije (čl. 326—346) i amandman VIII, Ustav SAP Kosova (čl. 310—328) i Ustav SAP Vojvodine (čl. 318—338) i amandman IX.

republikama i Vojvodini dobila su šire nadležnosti nego što su prvobitno bile utvrđene, tj. da potpunije učestvuju u odlučivanju skupštine o pitanjima od interesa za radne ljude i građane u opštinama.

Skupština odlučuje na sednicama veća i na zajedničkoj sednici veća, a veća odlučuju u samostalnom i ravnopravnom delokrugu (s drugim većima ili skupštinom određene samoupravne interesne zajednice). Prema tome, postoje tri sistema odlučivanja: (a) samostalni delokrug veća, (b) ravnopravni delokrug veća i (c) odlučivanje na zajedničkoj sednici. U odlučivanju u ravnopravnom delokrugu, međutim, pojavljuju se tri oblika odlučivanja: (a) dvodomni (dva veća skupštine ili jedno veće skupštine i skupština samoupravne interesne zajednice), (b) trodomni (tri veća ili dva veća i skupština samoupravne interesne zajednice) i (c) višedomni (tri veća i skupština jedne ili dve samoupravne interesne zajednice). U praksi je najčešće dvodomno odlučivanje. Dakle, skupštine svih republika i skupštine obe autonomne pokrajine su po organizacionoj strukturi trodomne, a po načinu odlučivanja višedomne, ali preovlađuje dvodomno odlučivanje.

Delokrug veća pojedinih skupština republika i skupština autonomnih pokrajina različito je utvrđen, kako po obimu i konkretnosti tako i po vrsti pitanja, a naročito po tome koja su pitanja i s kojim većem u ravnopravnom delokrugu. Međutim, zajedničko im je sledeće:

Svako veće ima svoj *samostalni delokrug*: samostalno verifikuje mandate delegata (zastupnika) i odlučuje o mandatno-imunitetskim pitanjima, bira predsednika i potpredsednika veća, obrazuje radna tela i bira njihove članove, imenuje i razrešava sekretara veća, donosi poslovnik i utvrđuje program rada veća.

Pored toga, pojedina veća imaju u samostalnom delokrugu i sledeća pitanja:

Veće udruženog rada samostalno razmatra pitanja upravljanja sredstvima u društvenoj svojini, upravljanja i rada sredstvima društvene reprodukcije, prava rada društvenim sredstvima, samoupravnog udruživanja sredstava udruženog rada, raspodele dohotka, razmatra pitanja društveno-ekonomskih odnosa, finansija, radnih odnosa i druga pitanja od interesa za radnike i druge radne ljude u društvenom radu; razmatra pitanja samoupravnog interesnog organizovanja u oblasti energetike, vodoprivrede, saobraćaja, komunalnih i drugih delatnosti materijalne proizvodnje, ako su te delatnosti utvrđene kao delatnosti od posebnog društvenog interesa; donosi zakone, druge propise i opšte akte o pitanjima iz svog delokruga; osniva radne organizacije; odlučuje o obavezni osnivanja samoupravnih interesnih zajednica; vrši i druge poslove iz nadležnosti skupštine koji nisu u samostalnom delokrugu drugih veća ili u ravnopravnom delokrugu veća, odnosno o kojima se odlučuje na zajedničkoj sednici veća. Odluku o izdvajanju dela dohotka za zajedničke i opštedruštvene potrebe i o nameni i obimu sredstava za ove potrebe ne može doneti ako je ne usvoji veće udruženog rada, u čemu se ispoljava dominantnost veća udruženog rada u ravnopravnom odlučivanju u skupštini republike, odnosno skupštini autonomne pokrajine.

Veće opština samostalno razmatra pitanja koja se odnose na interese radnih ljudi i građana organizovanih u opštine, ako nisu u delokrugu drugog veća ili ravnopravnom delokrugu; razmatra pitanja ostvarivanja ustavnog položaja opštine, razvoja i unapređivanja socijalističkog samoupravljanja u opštini i mesnoj zajednici, međuopštinske saradnje i druga pitanja od interesa za radne ljude i građane u opštinama; razmatra pitanja i donosi zakone, druge propise i opšte akte: o samodoprinosu, o postupku obrazovanja mesnih zajednica, o mirovnim većima i drugim samoupravnim sudovima koje obrazuju građani, o proglašenju nestalih lica za umrle i dokazivanju smrti i o overi potpisa, rukopisa i prepisa, premeru i katastru zemljišta i evidenciji dobara u društvenoj svojini, matičnim knjigama, ličnim imenima i ličnim kartama, obeležavanju i održavanju grobova i grobalja.

U Hrvatskoj Veće opština donosi još i zakone kojima se uređuje osnivanje, spajanje i menjanje područja opština; samostalno odlučuje o državljanstvu, o pravnom položaju verskih zajednica i o osnovnim pitanjima upravljanja i održavanja opštinskih puteva i gradskih ulica i saobraćaja na njima. U samostalnom delokrugu veća opština u Srbiji i Vojvodini su još i pitanja braka i porodičnih odnosa. Veće opština u Vojvodini samostalno odlučuje: o udruživanju građana, advokaturi i drugim vidovima pravne pomoći, kao i o pravnom položaju verskih zajednica. U drugim republikama i na Kosovu ova pitanja su, uglavnom, u ravnopravnom delokrugu veća opština s drugim većima ili su u samostalnom delokrugu drugog veća.

Društveno-političko veće samostalno razmatra pitanja ostvarivanja, razvoja i zaštite ustavom utvrđenog socijalističkog samoupravnog sistema, ostvarivanja ravnopravnosti naroda i narodnosti, jedinstva pravnog sistema, ostvarivanja ustavnosti i zaštite sloboda, prava i dužnosti čoveka i građanina, kao i donošenje propisa o državnoj i javnoj bezbednosti, o društvenim organizacijama i udruženjima građana, o republičkom državljanstvu, o upotrebi pečata s grbom republike i republičke zastave, o amnestiji i pomilovanju i o odgovornosti nosilaca društvenih funkcija. Društveno-političko veće, pored toga, samostalno odlučuje o izboru i razrešavanju sudija, imenovanju i razrešavanju funkcionera koji rukovode republičkim organima uprave i organizacijama koje vrše poslove od interesa za republiku, republičkog javnog tužioca i druge zakonom određene funkcionere, osim onih koje imenuje skupština na zajedničkoj sednici.

U samostalnom delokrugu Društveno-političkog veća u Hrvatskoj su i pitanja koja se odnose na: osnivanje i rad organa uprave u Republici; osnivanje organizacija i rad sudova i drugih pravosudnih organa; održavanje zborova i drugih javnih skupova; pravni položaj verskih zajednica; matičarsku službu; brak, porodicu i starateljstvo; lični status građana; republičko državljanstvo; amnestiju i pomilovanje; republička odlikovanja i nagrade; utvrđivanje kažnjivih dela i izvršavanje kaznenih sankcija. U Sloveniji i Vojvodini, međutim, samostalni delokrug ovog veća nije detaljno utvrđen. U Sloveniji je određeno samo da Društveno-političko veće donosi zakone i druge opšte akte, ravnopravno s nadležnim većima, koji se odnose na ostvarivanje, razvoj i zaštitu Ustavom utvrđenog socijalističkog samoupravnog sistema, ostvarivanje ustavnog položaja i ravnopravnosti naroda i narodnosti, ostvarivanje osnovnih zajedničkih interesa socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, međunarodne odnose, narodnu odbranu u Republici, državnu bezbednost i sistem društvene samozaštite i osnovna pitanja u oblasti kadrovske politike, kao i utvrđivanje stavova o drugim pitanjima o kojima se odlučuje u drugim većima.

U pogledu *ravnopravnog delokruga veća* postoje razlike, ali su im neke nadležnosti istovetne.

U ravnopravnom delokrugu *veća udruženog rada* i *veća opština* su pitanja koja se odnose na prostorno uređenje, urbanizam, stambeno-komunalna pitanja, zaštitu čovekove sredine, društvene delatnosti — zdravstvenu zaštitu, socijalnu i dečju zaštitu, obrazovanje, nauku, kulturu, tehničku kulturu i fizičku kulturu.

U ravnopravnom delokrugu *veća udruženog rada* i *društveno-političkog veća* su pitanja socijalističkih samoupravnih odnosa, društveno-ekonomskih odnosa, imovinsko-pravnih odnosa, bezbednosti na putevima, zatim pitanja koja se odnose na društvenog pravobranioca samoupravljanja, izdavačku i filmsku delatnost, štampu, radio, televiziju i druge vidove javnog informisanja, narodnu banku, službu društvenog knjigovodstva i sl.

U ravnopravnom delokrugu *veća opština* i *društveno-političkog veća*, u većini republika i autonomnih pokrajina, su pitanja koja se odnose na: odlučivanje o promeni granica, političko-teritorijalnu organizaciju republike, odnosno autonomne pokrajine, javni red i mir, društvene savete,

nabavljanje, držanje i nošenje oružja, referendum, organizaciju državne uprave, zborove i javne skupove, pravni položaj verskih zajednica, svojinsko-pravne i druge stvarno-pravne odnose i sl.

Sva tri veća ravnopravno prate ostvarivanje i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, opšte stanje u republici, odnosno autonomnoj pokrajini, i ostvarivanje politike koju je utvrdila skupština sa stanovišta obezbeđenja jedinstva društveno-ekonomskog i društveno-političkog sistema; razmatraju pitanja spoljne politike i međunarodnih odnosa, donose društveni plan, budžet, završni račun i opšti bilans sredstava; donose zakone, druge propise i opšte akte o opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti, o društvenom planiranju, o zapošljavanju, o javnim zavodima, o izbornom sistemu, o društvenom sistemu informisanja; raskisuju republički referendum; razmatraju pitanja podsticanja bržeg razvoja manje razvijenih opština; odlučuju o promeni ustava.

U Srbiji u ravnopravnom delokrugu sva tri veća su i pitanja: vaspitanja i obrazovanja, nauke, kulture i fizičke kulture, zdravlja, socijalne i dečje zaštite, penzijskog i invalidskog osiguranja; donošenja poslovnika Skupštine; izbora, imenovanja i razrešenja republičkih funkcionera, što je u drugim republikama i autonomnim pokrajinama u ravnopravnoj ili samostalnoj nadležnosti određenih veća.

Na zajedničkoj sednici svih veća, u većini republika i autonomnih pokrajina, odlučuje se o promeni ustava (u Srbiji o tome odlučuju sva tri veća na odvojenim sednicama u ravnopravnom delokrugu) i o promeni granica republike (u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji ovo pitanje je u ravnopravnom delokrugu veća); biraju se članovi delegacije skupštine u Veću republika i pokrajina Skupštine SFRJ, član Predsedništva SFRJ i članovi predsedništva republike, odnosno autonomne pokrajine (u Sloveniji Skupština samo proglašava izbor i objavljuje sastav Predsedništva), funkcioneri skupštine, predsednik i članovi izvršnog veća, sudije ustavnog suda, članovi saveta republike; imenuju se određeni republički funkcioneri i vrše drugi izbori iz nadležnosti skupštine (u Sloveniji i Srbiji izbore vrše sva tri veća na odvojenim sednicama u ravnopravnom delokrugu), odlučuje o produženju mandata delegata (u Sloveniji i Srbiji o ovom pitanju odlučuju u ravnopravnom delokrugu sva tri veća), donosi poslovnik skupštine (u Sloveniji i Srbiji o ovom odlučuju u ravnopravnom delokrugu sva tri veća) i odluka o organizaciji službi Skupštine (izričito je predviđeno samo u Ustavu Bosne i Hercegovine).

Veća, svakako u okviru svoga delokruga, prate sprovođenje politike i izvršavanje zakona, drugih propisa i opštih akata skupštine, daju autentična tumačenja zakona, drugih propisa i opštih akata koje donose, razmatraju izveštaje izvršnog veća i republičkih, odnosno pokrajinskih organa uprave i organizacija i donose smernice za njihov rad.

U svim republikama i autonomnim pokrajinama skupštine samoupravnih interesnih zajednica u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva i socijalne zaštite (u Bosni i Hercegovini — i penzijsko-invalidskog osiguranja i fizičke kulture) odlučuju ravnopravno s nadležnim većem skupštine o pitanjima i odnosima iz tih oblasti iz nadležnosti skupštine. U Makedoniji skupštine samoupravnih interesnih zajednica razmatraju i predloge republičkog društvenog plana, budžeta i završnog računa i daju većima Sobranja svoja mišljenja i predloge.

U svim skupštinama republika i skupštinama autonomnih pokrajina postoji *institut zainteresovanog veća*, tj. pravo svakog veća da drugom, nadležnom veću, može podneti predlog za donošenje akta iz njegovog delokruga, da može razmatrati predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta, odnosno pitanje iz delokruga drugog veća i davati mu mišljenje o tome.

Saglasnost na savezne zakone i druge opšte akte koje donosi Veće republika i pokrajina na osnovu saglasnosti skupština republika i skupština au-

tonomnih pokrajina, u Bosni i Hercegovini daje Veće udruženo rada u samostalnom delokrugu, odnosno u ravnopravnom delokrugu s Društveno-političkim većem kada se daje saglasnost na zaključivanje međunarodnih ugovora u slučajevima predviđenim Ustavom SFRJ, ili u ravnopravnom delokrugu s Društveno-političkim većem i Većem opština kada je reč o društvenom planiranju, bržem razvoju privredno nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina i budžetu federacije. U Crnoj Gori i Hrvatskoj ovu saglasnost daje veće udruženo rada i društveno-političko veće u ravnopravnom delokrugu, u Sloveniji Veće udruženo rada i Veće opština, u Makedoniji i na Kosovu sva tri veća ravnopravno, a u Srbiji i Vojvodini ono veće u čijem je delokrugu određeno pitanje.

O aktima koje donosi Savezno veće Skupštine SFRJ, međutim, skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina daju saglasnost samo kada je to Ustavom SFRJ utvrđeno: u slučaju izmena i dopuna Ustava SFRJ i sprovođenja posebnog postupka za donošenje zakona, drugog propisa ili opšteg akta, na zahtev većine delegata iz jedne republike (Ustav SFRJ, član 294, stav 2). Skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina svojim programom rada određuju druga pitanja iz delokruga Saveznog veća Skupštine SFRJ o kojima će dati svoje mišljenje, predloge i sugestije. Tako je, na primer, u periodu od 1978. do 1982. od ukupno 577 tačaka dnevnog reda, Savezno veće Skupštine SFRJ saradivalo povodom 210 tačaka dnevnog reda sa skupštinama republika i skupštinama autonomnih pokrajina. I na taj način se obezbeđuje da se preko delegacija i delegata u većima skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, kao i u većima Skupštine SFRJ, što je moguće više izraze stavovi i mišljenja radnika, radnih ljudi i građana o politici i aktima koje donosi Skupština SFRJ.

RADNA TELA SKUPŠTINE I VEĆA. Ustavima je utvrđeno pravo skupštine i njenih veća da obrazuju komisije, odbore i druga stalna i povremena radna tela. Različito su utvrđeni broj i nazivi tela i njihovi poslovi i zadaci. Ovlašćenja radnih tela uglavnom su razmatranje i pripremanje predloga zakona, drugih propisa i opštih akata i razmatranje i proučavanje drugih pitanja iz nadležnosti skupštine.

Radna tela skupština i njihovih veća, u stvari, pripremaju sednice veća i omogućuju radno angažovanje delegata prema njihovoj sklonosti i zainteresovanosti za pojedine društvene oblasti. U njima praktično započinje proces usaglašavanja interesa izraženih u stavovima delegatske osnove preko delegata, što omogućuje uspešniji i efikasniji rad delegata na sednicama veća. Svojom aktivnošću radna tela doprinose da skupština bude u stalnom zasedanju, a svoju aktivnost temelje na principu kolektivnog rada i odlučivanja.

Komisije ili odbori skupština su *zajednička, stalna radna tela veća*, u principu za ona pitanja koja proizlaze iz zajedničke nadležnosti dva ili sva tri veća.

Skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina imaju sledeći broj radnih tela:

Republička, odnosno pokrajinska skupština	Odbori (komisije) veća			
	Komisije (odbori) skupštine	veća udruženo rada	veća opština	društveno-političko veća
Bosna i Hercegovina	11	8	7	6
Crna Gora	13	7	6	4
Hrvatska	17	8	7	5
Makedonija	9	10	4	5
Slovenija	11	6	4	2
Srbija	16	11	5	5
Kosovo	13	8	4	4
Vojvodina	12	8	5	4

U svim skupštinama republika i skupštinama autonomnih pokrajina kao *zajednička radna tela veća*

obrazovane su sledeće komisije: za kadrovska pitanja, odnosno za pitanja izbora i imenovanja; zakonodavno-pravna; za informisanje;⁶ administrativna (u Hrvatskoj, Makedoniji, Sloveniji i Vojvodini ove poslove obavlja komisija za izbor i imenovanja); za ustavna pitanja (osim u Sloveniji); za društveni nadzor (osim u Makedoniji); za predstavljanje i predloge; za odnose s inostranstvom, odnosno za spoljnu politiku i međunarodne odnose⁶ (osim u Makedoniji, gde ove poslove obavlja Komisija za unutrašnjopolitička pitanja i odnose s inostranstvom); za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu⁶ (osim u Sloveniji); za pitanja boraca i vojnih invalida;⁷ za praćenje sprovođenja Zakona o udruženom radu (osim u Makedoniji i na Kosovu); za poslovnik (osim u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Sloveniji, Srbiji i Vojvodini); za zaštitu prirode i čovekove sredine (samo u Crnoj Gori i Srbiji); za međunacionalne odnose (samo u Hrvatskoj i Makedoniji); za narodnosti (samo u Sloveniji); za društveni položaj žene i porodice (samo u Hrvatskoj); za razmatranje akata Skupštine SFRJ (samo u Hrvatskoj);⁶ za spomen-obeležavanje istorijskih događaja i ličnosti⁶ (samo u Hrvatskoj); za praćenje investicione aktivnosti (samo u Hrvatskoj);⁶ za praćenje sprovođenja Zakona o šumama (samo u Hrvatskoj); za unutrašnjopolitička pitanja i odnose s inostranstvom (samo u Makedoniji); za pravo ude (samo u Sloveniji); za proučavanje i unapređivanje metoda i načina delegatskog odlučivanja (samo u Sloveniji); za utvrđivanje istovetnosti tekstova zakona (samo u Srbiji, na Kosovu i u Vojvodini); za praćenje sprovođenja reforme vaspitanja i obrazovanja (samo u Srbiji); za društveno-ekonomske odnose (samo na Kosovu); za samoupravno interesno organizovanje u društvenim delatnostima (samo u Srbiji).

Radna tela skupštinskih veća su odbori i komisije. Veće udruženog rada Sabora SR Hrvatske ima, pored odbora i komisija, i tri koordinaciona odbora. Mandatno-imunitetsku komisiju imaju sva veća skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, a pored toga obrazuju i komisiju za poslovnik, uglavnom kao ad hoc radno telo.

Veća udruženog rada imaju sledeće odbore:

u Skupštini SR Bosne i Hercegovine: za plan i razvoj;³ za industriju, rudarstvo i građevinarstvo; za poljoprivredu, prehrambenu industriju, šumarstvo i vodoprivredu; za uslužne delatnosti; za obrazovanje i vaspitanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu; za rad, zdravstvo i socijalnu politiku; za finansije;

u Skupštini SR Crne Gore: za društveno-ekonomske odnose i politički sistem; za pitanje ekonomske politike; za finansije i budžet; za pitanje agrarne politike; za obrazovanje, kulturu i nauku; za zdravstvo i socijalnu politiku;

u Saboru SR Hrvatske: za razvoj samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa u materijalnoj proizvodnji; za razvoj samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa u oblasti zadovoljavanja zajedničkih društvenih potreba; za finansiranje; za saobraćaj i veze (koordinacioni odbor); za unapređenje proizvodnosti društvenog rada (koordinacioni odbor); za samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje u udruženom radu (koordinacioni odbor); za poslovnik (komisija);

u Saboru SR Makedonije: za društveno-ekonomske odnose i razvoj; za društveno-politički sistem; za unutrašnju politiku; za industriju, energetiku, građevinarstvo i saobraćaj; za poljoprivredu i šumarstvo; za uslužne delatnosti; za stambeno-komunalna pitanja i urbanizam; za obrazovanje, nauku i kulturu; za zdravstvo i socijalnu politiku;

u Skupštini SR Slovenije: za društveno-ekonomske odnose; za društveno-ekonomski razvoj; za društveno-politički sistem; za finansije; za stambeno-komunalna pitanja i zaštitu okoline; za agrarnu politiku;

u Skupštini SR Srbije: za privredni i društveni razvoj; za samoupravni sistem; za finansije i imovinsko-pravne odnose; za industriju, rudarstvo i građevinarstvo; za poljoprivredu, prehrambenu industriju, šumarstvo i vodoprivredu; za saobraćaj, trgovinu, ugostiteljstvo i turizam; za stambeno-komunalna pitanja i zanatstvo; za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu; za rad; za zdravlje i socijalnu politiku;

u Skupštini SAP Kosova: za privredu i finansije; za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu; za stambeno-komunalna pitanja i urbanizam; za obrazovanje, nauku i kulturu; za rad; za zdravstvo i socijalnu zaštitu; za društveno-politička pitanja;

u Skupštini SAP Vojvodine: za društveni plan, finansije i privredni sistem; za poljoprivredu, prehrambenu industriju i agrarnu politiku; za industriju, građevinarstvo i tercijarne delatnosti; za ekonomske odnose s inostranstvom; za obrazovanje, nauku i kulturu; za rad, zdravlje i socijalnu politiku; za unutrašnju politiku.

Odbori u *većima opština* su:

u Skupštini SR Bosne i Hercegovine: za društveno-politička pitanja i komunalni sistem; za društveni plan i razvojnu politiku; za budžet i finansije; za prostorno uređenje, stambeno-komunalne delatnosti i zaštitu čovekove sredine; za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu; za zdravstvo, socijalnu i dečju zaštitu;

u Skupštini SR Crne Gore: za pitanja političkog sistema i unutrašnje politike; za pitanja samoupravljanja u mesnim zajednicama i opštinama; za pitanja privrede, plana i finansija; za stambena pitanja, komunalne delatnosti i prostorno planiranje; za društvene delatnosti;

u Saboru SR Hrvatske: za društveno-politička pitanja i komunalni sistem; za društveni plan i finansije; za prostorno uređenje, stambeno-komunalnu politiku i zaštitu čovekove okoline; za društvene delatnosti; za regionalni razvoj i razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva; za poslovnik (komisija);

u Saboru SR Makedonije: za društveno-političke odnose; za razvoj i finansije; za urbanizam i stambeno-komunalna pitanja;

u Skupštini SR Slovenije: za društveno-ekonomske odnose i razvoj; za društveno-politički i komunalni sistem; za finansije; za uređenje prostora i zaštitu okoline;

u Skupštini SR Srbije: za samoupravni sistem; za društveni plan, privredni sistem i finansije; za urbanizam, stambeno-komunalne delatnosti i imovinsko-pravne odnose; za nauku, kulturu i fizičku kulturu; za zdravstvenu, socijalnu i dečju zaštitu i porodične odnose;

u Skupštini SAP Kosova: za društveno-politička pitanja; za društveni plan i finansije; za stambeno-komunalna pitanja i urbanizam;

u Skupštini SAP Vojvodine: za društveno-ekonomske odnose; za razvoj komunalnog sistema; za unutrašnju politiku; za društvene delatnosti; za urbanizam i stambeno-komunalne delatnosti.

Odbori u *društveno-političkim većima* su:

u Skupštini SR Bosne i Hercegovine: za društveno-politički sistem; za unutrašnju politiku, pravosuđe i upravu; za društveno-ekonomske odnose; za finansije i budžet, za društvene delatnosti;

u Skupštini SR Crne Gore: za politički sistem; za unutrašnju politiku i saobraćaj; za društveno-ekonomske odnose i razvojnu politiku;

u Saboru SR Hrvatske: za društveno-ekonomski sistem, plan i finansije; za društveno-politički sistem; za pravosuđe i upravu; za poslovnik (komisija);

u Saboru SR Makedonije: za društveno-politički sistem; za društveno-ekonomske odnose i razvojnu politiku; za finansije i budžet; za unutrašnju politiku;

u Skupštini SR Slovenije: za društveno-ekonomske odnose; za društveno-politički sistem;

⁶ U Saboru SR Hrvatske odbori.

⁷ U SR Crnoj Gori i Makedoniji zajedničko radno telo veća udruženog rada i društveno-političkog veća.

u Skupštini SR Srbije: za društveno-politički sistem; za društveni plan, finansije i budžet; za pravosuđe i opštu upravu; za obrazovanje, nauku i kulturu; za zdravlje i socijalnu politiku;

u Skupštini SAP Kosova: za društveno-politički sistem; za pravosuđe i opštu upravu; za društveni plan i finansije;

u Skupštini SAP Vojvodine: za društveno-političke odnose; za društveno-ekonomske odnose; za društvene delatnosti i socijalnu politiku.

U pojedine komisije skupštine mogu biti birani i javni, naučni i stručni radnici koji nisu delegati.

U radu određenih radnih tela Veća udruženog rada i Veća opština Skupštine SAP Vojvodine, takođe mogu da učestvuju i delegirani predstavnici određenih pokrajinskih organa i organizacija, prema karakteru poslova i zadataka radnog tela, s tim što njihov broj ne može biti veći od broja delegata — članova radnog tela.

FUNKCIONERI I OBLICI KOORDINACIJE RADA VEĆA. Svaka skupština ima predsednika i jednog ili više potpredsednika, a veća skupštine predsednika i potpredsednika.

Predsednik skupštine: predstavlja skupštinu; saziva zajedničke sednice veća skupštine i predsedava im; potpisuje ukaze o proglašenju zakona (u Crnoj Gori, Makedoniji, Srbiji, na Kosovu i u Vojvodini, što u drugim republikama čini sam predsednik predsedništva republike); stara se o primenjivanju poslovnika; potpisuje akte koje donosi skupština; s predsednicima odgovarajućih veća potpisuje druge akte skupštine koja su donela veća i raspisuje izbore za delegate u skupštini.

Princip kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti primenjuje se u radu svih skupština, pre svega, u pogledu načina ostvarivanja prava i dužnosti izbornih funkcionera i delegata, kao i u pogledu obezbeđivanja međusobne koordinacije u radu veća skupštine republike, odnosno skupštine autonomne pokrajine. To se ogleda u tome što odlučujuće funkcije ostvaruje isključivo skupština, odnosno njena veća, odnosno u tome što sve konačne odluke donosi skupština na sednicama veća. Radna tela skupštine i veća nemaju niti mogu imati odlučujućih funkcija, pa, prema tome, ni predsedništva skupština nemaju takva prava. Jer, kada bi se odlučivalo u radnim telima, došlo bi do prekida delegatske linije odlučivanja i jačanja određenih otuđenih centara političke moći i svemoći pojedinaca, što bi bilo u suprotnosti s načelima delegatskog skupštinskog sistema. Zbog toga su i predsednički mandati ograničeni na jednu ili dve godine, kako bi se dosledno primenjivalo načelo izmenjivosti skupštinskih funkcionera i afirmisao princip kolektivnog rada, odlučivanja i odgovornosti u delegatskim telima koja su sastavljena od jednako odgovornih pojedinaca za rad tog organa.

Mandat predsednika i potpredsednika Skupštine⁸ SR Slovenije, kao i potpredsednika Sobraanja SR Makedonije traje dve godine, a u svim ostalim republikama i autonomnim pokrajinama — godinu dana, s tim što:

— ne mogu biti birani dva puta na istu funkciju u toku istog mandatnog perioda u skupštini (Hrvatska) niti dva puta uzastopno (Crna Gora, Kosovo i Vojvodina);

— mogu biti birani najviše dva puta uzastopno na istu funkciju, ali ne više od dva puta u istom mandatnom periodu skupštine (Bosna i Hercegovina, Makedonija i Srbija);

— mogu biti birani na istu funkciju dva puta uzastopno (Slovenija).

Amandmanima na ustave republika i autonomnih pokrajina utvrđeno je da mandat predsednika (i potpredsednika) veća traje:

— godinu dana, i da ne može biti biran dva puta na istu funkciju u toku istog mandatnog perioda skupštine (Hrvatska), niti dva puta uzastopno (Kosovo i Vojvodina), odnosno može na istu funkciju biti biran dva puta uzastopno (Bosna i Hercegovina);

— dve godine, a da izuzetno može biti biran na tu funkciju dva puta uzastopno (Crna Gora i Makedonija), odnosno može biti biran na tu funkciju dva puta uzastopno (Slovenija i Srbija).

Oblici i metodi koordinacije rada veća skupština republika i autonomnih pokrajina različito su uređeni. U Bosni i Hercegovini, radi ostvarivanja zadataka utvrđenih programom rada Skupštine, odnosno veća, predsednik Skupštine, potpredsednik Skupštine, i predsednici veća, u okviru svojih dužnosti i prava, na zajedničkom sastanku dogovaraju se o konkretnim zadacima i aktivnosti veća, radnih tela Skupštine i veća i Skupštine u celini. Na sličan način je ovo pitanje uređeno i u Skupštini SAP Vojvodine. U ostalim republikama i na Kosovu koordinaciju vrši predsedništvo skupštine⁹. Čine ga: u Crnoj Gori, Hrvatskoj, Makedoniji, Srbiji i na Kosovu predsednik skupštine, potpredsednici skupštine i predsednici veća skupština, a u Sloveniji još predsednici komisija Skupštine.

U radu predsedništava skupština, odnosno na sastancima određenih funkcionera, učestvuju još predsednici izvršnog veća i sekretari skupština, a u Sloveniji i Vojvodini i predsedavajući delegacija skupština u Veću republika i pokrajina Skupštine SFRJ i koordinator delegata u Saveznom veću Skupštine SFRJ. U Sloveniji u radu ovih tela učestvuju i predsednici skupština republičkih samoupravnih interesnih zajednica, odnosno njihovih saveza.

NAČIN RADA I ODLUČIVANJA

PROGRAMI RADA SKUPŠTINA I VEĆA. Sve skupštine republika i autonomnih pokrajina donose programe rada, koje čine programi rada njihovih veća. Pored toga, Sabor SR Hrvatske na početku mandata obavezno utvrđuje programsku osnovu svoga delovanja u datom mandatnom periodu, na osnovu koje se kasnije utvrđuju i donose programi rada veća Sabora.

U svim skupštinama programi rada se donose za kalendaru godinu, kao godišnji programi rada, a operacionalizuju se tromesečnim planovima rada. Pripreme za izradu i donošenje programa rada, po pravilu, teku uporedo s pripremanjem za izradu i donošenje akata kojima se utvrđuje politika društveno-ekonomskog razvoja republike, odnosno autonomne pokrajine, za određenu godinu.

U pripremanju nacrti i predloga programa rada, u svim skupštinama, učestvuje široki krug subjekata, počev od delegacija i delegata do državnih organa i organa društveno-političkih organizacija. Time se programi rada donose kao svojevrzni društveni dogovori o prioritetima zajedničke politike kojima se određuju okviri i pravci osnovne aktivnosti delegatskih skupština u odgovarajućem vremenskom periodu.

U programe rada unose se i pitanja iz programa rada Veća republika i pokrajina Skupštine SFRJ o kojima se odlučuje na osnovu saglasnosti skupština republika i skupština autonomnih pokrajina i programa rada Saveznog veća Skupštine SFRJ, uz izbor materijala koje će veće razmatrati radi davanja mišljenja i predloga.

Programiranju rada skupština pridaje se poseban značaj, radi obezbeđivanja kontinuiteta u radu i usklađivanja programa rada skupštine i njenih veća s programom rada dugih organa koji učestvuju u razmatranju pitanja o kojima se odlučuje u skupštini republike i skupštini autonomne pokrajine. Za programe rada delegatskih skupština

⁸ O mandatu funkcionera skupština i o ustavnim promenama izvršenim 1981. videti opširnije u *Jugoslovenskom pregledu*, 1981, jul—avgust, str. 291 (57).

⁹ Predsedništvo Skupštine, kao radno telo Skupštine, postojalo je u Bosni i Hercegovini 1982—1984.

karakteristična je njihova otvorenost prema svim subjektima političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, čime se obezbeđuje da se skupština angažuje u rešavanju najaktuelnijih društvenih pitanja od životnog interesa za radnike, radne ljude i građane i njihove samoupravne organizacije i zajednice.

POSTUPAK DONOŠENJA ZAKONA, DRUGIH PROPISA I OPŠTIH AKATA. Postupak donošenja zakona, drugih propisa i opštih akata obuhvata: inicijativu za donošenje akata, prethodni postupak, odnosno predlog za donošenje akta, nacrt akta, predlog akta, amandmane i davanje autentičnih tumačenja.

Pravo pokretanja inicijative za donošenje zakona, drugog propisa i opšteg akta imaju radni ljudi i građani i njihove samoupravne organizacije i zajednice i društveno-političke organizacije, a u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Srbiji, na Kosovu i u Vojvodini ovo pravo imaju i drugi državni organi, odnosno republički sekretari i drugi funkcioneri (Slovenija). Međutim, pravo predlaganja zakona, drugog propisa i opšteg akta utvrđeno je restriktivnije: u svim republikama i autonomnim pokrajinama to pravo imaju delegati u veću, radna tela skupštine i veća, izvršna veća i skupštine opština (jedino u Makedoniji skupštine opština imaju samo pravo pokretanja inicijative), a u Crnoj Gori, Hrvatskoj, Makedoniji i Sloveniji i samoupravne interesne zajednice, odnosno njihove skupštine. Ustavi SR Bosne i Hercegovine, SR Srbije i SAP Vojvodine ovlašćuju i predsedništvo republike, odnosno autonomne pokrajine, da predlaže donošenje zakona.

Postupak za donošenje zakona ima više faza, što je različito uređeno. U Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu predviđene su dve faze u donošenju zakona: prva, nacrt zakona u Bosni i Hercegovini, a u Hrvatskoj i na Kosovu predlog za donošenje zakona, koji, po pravilu, sadrži i tekst nacrta zakona i, druga, predlog zakona. U ostalim republikama i Vojvodini postupak za donošenje zakona ima tri faze: predlog za donošenje zakona, nacrt zakona i predlog zakona (praksa je da uz predlog za donošenje predlaže priloge i nacrt zakona, što omogućuje delegatima da lakše odlučuju o potrebi donošenja inicijativnog zakona).

U svim skupštinama predviđena je mogućnost donošenja zakona po hitnom postupku u slučajevima kad treba da se urede pitanja i odnosi za čije uređivanje postoji neodložna potreba ili ako bi donošenje zakona u predviđenom redovnom postupku moglo da prouzrokuje štetne posledice po društvene interese.

Skupštine (Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije i Vojvodine) mogu donositi zakone po skraćenom postupku, koji se sastoji u izostavljanju pojedinih faza ili skraćivanju rokova predviđenih za redovan postupak u slučajevima kada nije u pitanju složen ili obiman zakon. Tada predlaže, umesto predloga za donošenje, odnosno nacrta zakona, podnosi neposredno predlog zakona.

Donošenje zakona po hitnom i skraćenom postupku mora biti posebno obrazloženo.

Nadležno veće može odlučiti da se nacrt ili predlog zakona ili drugog opšteg akta iznese na javnu diskusiju ili referendum.

Veća punovažno odlučuju ako je sednici prisutna većina delegata u veću. Po ustavima Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Srbije, Kosova i Vojvodine odluka se smatra donetom ako je za nju glasala većina prisutnih delegata veća, osim kada se ustavom (Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija), ustavom i zakonom (Srbija, Kosovo i Vojvodina), ustavom i poslovnikom (Hrvatska) traži posebna većina. Osim toga, Ustav SR Hrvatske traži da se odluke o pitanjima koja se po odredbama Ustava obavezno iznose na javnu raspravu donose većinom glasova ukupnog broja delegata u veću. Po Ustavu SR Slovenije, za usvajanje zakona, opšteg akta i druge konačne odluke traži se većina glasova svih delegata u veću, ako se Ustavom ne zahteva viši stepen saglas-

nosti, a ostale odluke veća donose se većinom glasova prisutnih delegacija.

U skupštini republike, odnosno skupštini autonomne pokrajine, kao delegatskom telu koje čine tri samostalna i radom povezana ravnopravna delegatska veća, s obzirom na različitost njihove društveno-političke osnove, objektivno se ispoljavaju i različiti interesi, odnosno pluralizam samoupravnih interesa. Proces usaglašavanja različitih interesa odvija se prvenstveno unutar radnih tela skupštine i veća u pojedinim fazama odlučivanja, počev od predloga za donošenje, preko nacrta, do predloga akata. Međutim, akt skupštine, tj. zakon, drugi propisi i opšti akt (deklaracija, rezolucija i preporuka), mogu se doneti samo propisanom većinom glasova, i to u istovetnom tekstu u svakom nadležnom veću i skupštini samoupravne interesne zajednice, ako je i ona učestvovala u donošenju akta. Ako se ne postigne saglasnost, akt se ne može doneti. U slučaju da se izglasaju različiti tekstovi akta, sprovodi se postupak usaglašavanja različitih stavova, po pravilu na taj način što se obrazuje zajedničko delegatsko radno telo koje, zajedno s predlagračem, predlaže odgovarajuće rešenje, a zatim se ponavljaju rasprava i glasanje. Ako se ni ponovo ne postigne saglasnost, donošenje osporenog akta odgađa se na određeno vreme. U određenim slučajevima nesaglasnosti, u pojedinim republikama i autonomnim pokrajinama predviđena je mogućnost da se odlučivanje prenese na zajedničku sednicu svih veća skupštine i odluči prostom većinom glasova prisutnih delegata, s tim da je sednici prisutna većina svih delegata u većima skupštine.

SAODLUČIVANJE NADLEŽNIH VEĆA SA SKUPŠTINAMA SAMOUPRAVNIH INTERESNIH ZAJEDNICA. Skupštine samoupravnih interesnih zajednica za oblast obrazovanja (i vaspitanja), nauke (naučnoistraživačke delatnosti), kulture, zdravstva i socijalne zaštite, organizovanih, odnosno udruženih za teritoriju republike, odnosno autonomne pokrajine, ravnopravno odlučuju s nadležnim većem skupštine republike, odnosno autonomne pokrajine, o pitanjima iz tih oblasti koja su u nadležnosti skupštine republike, odnosno autonomne pokrajine, u skladu s delokrugom njenih veća. U Bosni i Hercegovini to se odnosi još i na skupštine odgovarajućih zajednica za oblast fizičke kulture i penzijsko-invalidskog osiguranja.

PRAVA I DUŽNOSTI DELEGATA

Prava i dužnosti delegata u skupštinama republika i autonomnih pokrajina¹⁰ obuhvataju, u prvom redu, dužnost delegata da: učestvuju u radu sednica radnih tela i sednica veća; aktivno sudeluju u pripremanju i donošenju programa rada skupštine i veća; na sednici veća iznose inicijative svoje delegatske osnove. Delegati imaju pravo: podnošenja predloga zakona; postavljanja delegatskih pitanja; na obaveštavanje; organizovanja kluba delegata;¹¹ na naknade; na legitimaciju delegata i sl. U Hrvatskoj, Makedoniji, Sloveniji i Vojvodini delegati imaju pravo na podnošenje interpelacije, a u Makedoniji, Sloveniji, Srbiji, Kosovu i u Vojvodini i pravo upotrebe sopstvenog jezika i pisma, s obzirom na višenacionalni sastav skupštinskih delegata. U Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Makedoniji utvrđeno je pravo i dužnost delegata da učestvuju u radu skupština opština na čijem se području nalazi samoupravna organizacija i zajednica koja ih je delegirala.

INFORMISANJE DELEGATA. Skupštine svih republika i autonomnih pokrajina izdaju posebno delegatsko glasilo, kojim se obezbeđuje informisanje delegata i delegacija, radnih ljudi i građana o pitanjima koja se razmat-

¹⁰ Ustav SR Bosne i Hercegovine, čl. 339. i 340; Ustav SR Crne Gore, čl. 350; Ustav SR Hrvatske, čl. 373—378; Ustav SR Makedonije, čl. 356—361; Ustav SR Srbije, čl. 347—349; Ustav SAP Kosova, čl. 329—331; Ustav SAP Vojvodine, čl. 339. i 340.

¹¹ Klubovi delegata su oblici delovanja Socijalističkog saveza radnog naroda, kao političke platforme delegatskog skupštinskog sistema.

raju i o kojima se odlučuje u skupštinama republika i skupštinama autonomnih pokrajina, a isto tako i u Skupštini SFRJ.¹² Delegatska glasila Skupštine SR Bosne i Hercegovine, Sabora SR Hrvatske, Skupštine SAP Kosova i Skupštine SAP Vojvodine izlaze u okviru izdanja dnevnih informativnih listova u istovetnom tiražu, što omogućuje velikom broju radnih ljudi i građana da budu informisani o radu delegatskih skupština i njihovih delegata. Zajedno s ostalim sredstvima informisanja (RTV, štampa), ova delegatska glasila doprinose podsticanju radnih ljudi i građana i njihovih delegacija da se uključe u proces odlučivanja skupština. Time se, pored ostalog, obezbeđuje pravo radnih ljudi i građana da budu informisani, kako bi mogli ostvarivati pravo na samoupravljanje. Jer, bez redovnog, pravovremenog, istinitog, potpunog i razumljivog obaveštavanja radnika o pitanjima koja su od značaja za rad i odlučivanje, nemoguće je da radnici ostvaruju samoupravljanje na načelima ravnopravnosti, uzajamne odgovornosti i solidarnosti (Zakon o udruženom radu, član 26).

ODNOSI SKUPŠTINE PREMA DRUGIM ORGANIMA I ORGANIZACIJAMA

ODNOSI SKUPŠTINE I PREDSEDNİŠTVA REPUBLIKE, ODNOSNO AUTONOMNE POKRAJINE. Odnosi skupštine i predsedništva zasnivaju se na pravima i dužnostima utvrđenim ustavom, kao i na međusobnoj saradnji i dogovaranju.

Ustavima svih republika i autonomnih pokrajina utvrđeno je da predsedništvo ima pravo da razmatra pitanja od opšteg značaja za republiku, odnosno autonomnu pokrajinu, i da predlaže skupštini i drugim nadležnim republičkim, odnosno pokrajinskim organima, njihovo razmatranje i rešavanje. Ustav SR Bosne i Hercegovine sadrži i odredbu prema kojoj republički organi, pa i Skupština, obaveštavaju Predsedništvo o svome stavu u vezi s predlozima Predsedništva i o preduzetim merama. Ustavom SR Slovenije utvrđeno je da Skupština i Predsedništvo sporazumno utvrđuju postupak za raspravljane spornih pitanja, ako Skupština nije prihvatila predlog Predsedništva. Po Ustavu SR Hrvatske veća Sabora, ako se ne saglase s predlogom Predsedništva, pre konačne odluke, obavezna su da obaveste Predsedništvo o tome, pa ako ono i dalje ostane pri svom stavu, rasprava u većima se ponavlja, a posle toga nadležna veća mogu izglasati predlog većinom ukupnog broja zastupnika u svakom veću.

Odgovornost predsedništva skupštini predviđaju jedino ustavi Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Pravo skupštine da može tražiti stav predsedništva, odnosno da predsedništvo može određena pitanja da iznese pred skupštinu, sadrže ustavi Makedonije, Srbije, Slovenije i Vojvodine.

O pravu predsedništva da razmatra pitanja izvršavanja politike koju je utvrdila skupština i o odnosima prema skupštini u vezi s tim postoje različita rešenja. Tako u Bosni i Hercegovini i Sloveniji predsedništvo o ovim pitanjima zauzima stavove i svoje predloge upućuje nadležnim organima. U Hrvatskoj, u okviru funkcije praćenja sprovođenja politike i izvršavanja zakona, Predsedništvo može pokretati raspravu o tim pitanjima u Saboru. U Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj predsedništvo ima pravo zadržavanja od izvršenja određenih propisa izvršnog veća, s tim da konačnu odluku donosi Skupština, odnosno Sabor. U Crnoj Gori Predsedništvo daje Skupštini mišljenje i izražava stavove o sprovođenju utvrđene politike i daje inicijative za preduzimanje mera.

¹² Izdaju se sledeća glasila: SR Bosna i Hercegovina — »Delegatske novine«, SR Crna Gora — »Delegatske novine«, SR Hrvatska — »Delegatski vjesnik«, SR Makedonija — »Delegatski informator«, SR Slovenija — »Poročevalec«, SR Srbija — »Skupštinski pregled«, SAP Kosovo — »Delegatske novine« i SAP Vojvodina — »Delegatski glasnik«.

ODNOSI SKUPŠTINE I IZVRŠNOG VEĆA. Odnos skupštine i izvršnog veća proizlaze iz ustavnog principa da je izvršno veće izvršni organ skupštine i da je odgovorno skupštini za stanje u društveno-političkoj zajednici, za sprovođenje politike i izvršavanje propisa i drugih opštih akata skupštine, kao i za usmeravanje i usklađivanje rada organa uprave. U skladu s tim, u ostvarivanju svojih ustavom i zakonom utvrđenih prava i dužnosti, skupština odlučuje na osnovu predloga koje podnosi izvršno veće u pogledu utvrđivanja politike i njenog sprovođenja; donošenja zakona, drugih propisa i opštih akata. Skupština traži mišljenje izvršnog veća i o nacrtima i predlozima zakona, drugih propisa i opštih akata koje ono nije podnelo, kao i mišljenje o nacrtima i predlozima saveznih zakona, drugih propisa i opštih akata za koje skupština daje saglasnost.

Skupština odlučuje o ostavci izvršnog veća. Tako su svi ustavi, osim Ustava SR Hrvatske, utvrdili pravo izvršnog veća da podnese kolektivnu ostavku i pravo da postavi pitanje poverenja ako smatra da nije u stanju da obezbedi sprovođenje utvrđene politike i izvršavanje zakona ili drugog propisa i opšteg akta skupštine čije se donošenje predlaže (u ustavima Srbije i Vojvodine dodato je: ili sprovođenje stavova ili predloženih mera predsedništva), ili da ne može preuzeti odgovornost za vršenje svoje funkcije ako se ne donese zakon ili drugi propis i opšti akt čije donošenje predlaže. Ustav SR Hrvatske vezuje pravo Izvršnog veća da podnese ostavku samo za slučaj ako veća Sabora ne prihvate predlog zakona ili drugog akta koji je suprotan stavu Izvršnog veća.

S druge strane, veća skupštine mogu da, na predlog najmanje deset delegata, postavie pitanje poverenja izvršnom veću. Delegati u skupštini mogu u svom veću da podnesu interpelaciju za razmatranje određenih političkih pitanja u vezi s radom izvršnog veća.

Skupštine republika i autonomnih pokrajina mogu ukinuti ili poništiti propis izvršnog veća koji nije u skladu s ustavom ili drugim propisom i opštim aktom koji je ona donela.

ODNOSI SKUPŠTINE I ORGANA UPRAVE. Ovi odnosi proizlaze iz ustavnog principa da skupštine obrazuju organe uprave, kojima je ustavom utvrđeno pravo i dužnost da, u okviru prava i dužnosti republike, odnosno autonomne pokrajine, sprovedu utvrđenu politiku i izvršavaju zakone, propise i druge opšte akte skupština i izvršnih veća, sprovedu smernice skupština i odgovaraju skupštinama i izvršnim većima za stanje u oblastima za koje su obrazovani. Organi uprave, takođe, prate stanje u određenim oblastima i daju inicijativu za rešavanje pitanja u tim oblastima, rešavaju u upravnim stvarima, vrše upravni nadzor i druge upravne poslove, pripremaju propise i druge opšte akte i vrše stručne i druge poslove za skupštine i izvršna veća.

Skupština imenuje republičke, odnosno pokrajinske sekretare i druge funkcionere koji rukovode organima uprave i upravnim organizacijama. Ovi funkcioneri su lično odgovorni skupštini (i izvršnom veću). Funkcioneri su obavezni da izveštavaju skupštinu (i izvršno veće) o stanju u odgovarajućoj oblasti i o radu organa, odnosno organizacija kojima rukovode, kao i da, na zahtev skupštine, njenih veća, odbora i komisija i delegata (zastupnika) daju obaveštenja i objašnjenja o pitanjima iz delokruga organa, odnosno organizacija kojima rukovode i odgovore na pitanja delegata u većima skupštine.

Skupština može organima uprave i upravnim organizacijama dati zadatak da prouče određena pitanja i o tome izveste skupštinu, kao i da izrade predlog određenog akta koji donosi skupština. S druge strane, skupština, njena veća i njihova radna tela obaveštavaju funkcionere o svojim sednicama na kojima se razmatraju pitanja iz oblasti koja je u njihovom delokrugu radi njihovog učešća u razmatranju tih pitanja, obaveštava ih o stavovima, zaključcima i smernicama skupštine itd. Skupština i njena veća mogu da traže

od republičkih organa uprave i upravnih organizacija da preduzmu odgovarajuće organizacione, kadrovske i druge mere kojima se obezbeđuje efikasno izvršavanje njihovih zadataka i poslova, kao i da pokrenu postupak za smenjivanje rukovodećih radnika i radnika s posebnim ovlašćenjima i odgovornostima, kao i postupak za oduzimanje ovlašćenja radnicima kojima su ta ovlašćenja poverena, zbog nepravovremenog, nezakonitog i necelishodnog izvršavanja zadataka i poslova iz delokruga odnosno organa uprave.

ODNOSI SKUPŠTINE I USTAVNOG SUDA. Odnosi skupštine i ustavnog suda proizlaze iz ustavom utvrđenih prava i dužnosti ustavnih sudova republika i autonomnih pokrajina da, kao samostalni politički organi, odlučuju o saglasnosti republičkih, odnosno pokrajinskih zakona s republičkim, odnosno pokrajinskim ustavom; da odlučuju o saglasnosti drugih propisa i opštih akata organa društveno-političkih zajednica, kao i samoupravnih opštih akata, s republičkim, odnosno pokrajinskim ustavom i zakonom; da ocenjuju da li su ti propisi i akti u suprotnosti sa saveznim zakonom za čije su izvršenje odgovorni organi u republici, odnosno autonomnoj pokrajini; da rešavaju sporove o pravima i dužnostima između republike, odnosno autonomne pokrajine, i drugih društveno-političkih zajednica, kao i sporove između opština na području republike, odnosno autonomne pokrajine, ako za rešavanje takvih sporova nije zakonom predviđena nadležnost drugog suda; da rešavaju o sukobu nadležnosti između sudova i organa društveno-političkih zajednica.

Skupština prima i razmatra obaveštenja ustavnog suda o stanju i problemima ostvarivanja ustavnosti i zakonitosti i predloge za donošenje i izmenu zakona i preduzimanje drugih mera radi obezbeđivanja ustavnosti i zakonitosti i zaštite prava samoupravljanja i drugih sloboda i prava građana i samoupravnih organizacija i zajednica. Ovo omogućuje skupštini da pravovremeno sagleda i ocenjuje stvarne aktuelne probleme u ostvarivanju društveno-političkog i društveno-ekonomskog sistema i preduzima odgovarajuće mere i aktivnosti.

Skupština može pred ustavnim sudom pokretati postupak za ocenjivanje ustavnosti i zakonitosti.

Kada ustavni sud utvrdi da zakon nije u saglasnosti s ustavom, on to utvrđuje svojom odlukom koju dostavlja skupštini, a skupštine su dužne da u roku od šest meseci od dana dostavljanja odluke usklade zakon s ustavom. Na zahtev skupštine (osim u Hrvatskoj) ustavni sud može produžiti rok za usklađivanje zakona najduže još šest meseci. U slučaju da skupština u određenom roku ne usaglasila zakon s ustavom, odredbe zakona koje nisu u saglasnosti (u skladu) s ustavom (po Ustavu SR Slovenije, i zakon u celini) prestaju da važe, što ustavni sud utvrđuje svojom odlukom.

ODNOSI SKUPŠTINE I DRUŠTVENIH SAVETA. U svim republikama i autonomnim pokrajinama obrazovani su društveni saveti, kao oblik organizovanja demokratske razmene i usklađivanja mišljenja, međusobne saradnje i konsultacije o načelnim pitanjima utvrđivanja i sprovođenja politike i razvoja socijalističkih samoupravnih odnosa, kao i radi pružanja pomoći u pripremanju, donošenju i izvršavanju društvenih i samoupravnih odluka. Društveni saveti obrazuju se kao: (a) društveni saveti društveno-političke zajednice, (b) društveni saveti uprave za pojedine upravne oblasti i (c) društveni saveti za pojedine organe uprave.

Republičke i pokrajinske društvene savete obrazuju skupštine republika, odnosno skupštine autonomnih pokrajina, predsedništva republika, odnosno autonomnih pokrajina, izvršna veća skupština, komiteti Saveza komunista, konferencije SSRN, odbori SUBNOR-a, konferencije SSO, veća Saveza sindikata i privredne komore. Učesnici određuju svoje delegate za rad na sednicama saveta, zavisno od pitanja koja su na dnevnom redu.

Delegati skupština u ovim savetima, polazeći od saznanja do kojih dolaze u radu veća skupštine i njihovih radnih tela, odnosno u delegatskoj osnovi, doprinose da se o aktuelnim društvenim pitanjima usklade mišljenja i dođe do najboljih rešenja, što omogućuje organima uprave i delegatskim skupštinama da donose odgovarajuće odluke.

Društvene savete je, u stvari, inicirala samoupravna praksa radi okupljanja i angažovanja subjektivnih snaga, odgovornih funkcionera i predstavnika nauke i prakse u demokratskom rešavanju određenih aktuelnih društvenih problema i dilema i, time, pružanja pomoći nadležnim organima, pre svega, delegatskim skupštinama, u donošenju realnih odluka. Društveni saveti su na taj način značajan činilac delegatskog skupštinskog sistema.

ODNOSI SKUPŠTINE I DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA. Za aktivnost i delovanje skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, kao i delegatskog skupštinskog sistema u celini, značajna je saradnja skupština s društveno-političkim organizacijama i pored toga što su te organizacije, svojim delegacijama u društveno-političkim većima, predstavljene na odgovarajući način u skupštini. Pored saradnje, odnosi skupština svih republika i autonomnih pokrajina i društveno-političkih organizacija ostvaruju se u celokupnoj aktivnosti skupština, kroz ostvarivanje prava i dužnosti delegacija i delegata, javnost rada skupština, postupak donošenja programa rada i postupak donošenja zakona, drugih propisa i opštih akata.

Saradnja skupština s društveno-političkim organizacijama ostvaruje se kroz razmenu informativnog i dokumentacionog materijala, dostavljanje delegatskih glasila, međusobnu razmenu mišljenja, učešće predstavnika društveno-političkih organizacija u radu skupštine i veća i njihovih radnih tela, kao i učešće delegata u skupštini u radu organa i drugih oblika delovanja društveno-političkih organizacija. Zatim, kada društveno-političke organizacije, preko svojih delegata i neposredno, pokrenu određene inicijative, daju predloge i mišljenja za rešavanje pojedinih pitanja iz nadležnosti skupštine, skupština je dužna da o tome zauzme stav i na odgovarajući način obavesti o tome društveno-političku organizaciju.

STRUČNE SLUŽBE SKUPŠTINA

Svaka skupština ima službu, kojom rukovodi sekretar skupštine (u Bosni i Hercegovini i Sloveniji — generalni sekretar), odnosno stručnu službu kojom rukovodi tajnik (Sabor SR Hrvatske).

Služba skupštine obavlja stručne i druge poslove za potrebe skupštine, njenih veća, radnih tela i delegata, koji se odnose na pripremanje i organizovanje sednica skupštine i njenih veća i njihovih radnih tela; obezbeđivanje i davanje stručnih mišljenja u vezi s radom skupštine; pripremanje programa i planova rada skupštine i veća i praćenje njihovog izvršavanja; obezbeđivanje jedinstva u stručnom i metodološkom pogledu u postupku donošenja zakona i drugih akata skupštine; obezbeđivanje i pripremanje dokumentacionog i drugog materijala i podataka potrebnih za rad skupštine i njenih tela; praćenje i izvršavanje zaključaka radnih tela skupštine i veća; pripremanje akata i stručnih materijala na zahtev radnih tela i delegata; informisanje o radu skupštine, kao i druge stručne, administrativne i tehničke poslove, odnosno štamparske, izdavačke, saobraćajne, protokolarne i materijalno-finansijske poslove.

Prema tome, poslovi i zadaci stručnih službi skupština obuhvataju sledeće osnovne grupe poslova: stručno-organizacione, normativno-pravne, informativno-dokumentacione, studijsko-analitičke, finansijsko-materijalne i računovodstvene i administrativno-tehničke poslove.

Poslovi stručnih službi proizlaze iz funkcije skupština i one ih obavljaju u skladu s potrebama skupština. Svojim stručnim radom, stručna služba pomaže delegatima u for-

mulisanju odluka skupštine, što naročito dolazi do izražaja u programiranju rada, pripremanju nacрта akata skupštine, odnosno veća i njihovih radnih tela. Informisanje delegacija i delegata je značajan posao i zadatak i stručnih službi delegatskih skupština svih društveno-političkih zajednica, mada ne samo njih.

Obrada: **GOJKO VUKADINović**, sekretar Vijeća opština Skupštine SR Bosne i Hercegovine

Konsultacije: **Rajko Stijepović**, sekretar Skupštine SR Crne Gore; **Branko Nardelli**, tajnik Sabora SR Hrvatske; dr **Filip Lazareski**, sekretar Sobraja SR Makedonije; **Gojmir Komor**, generalni sekretar Skupštine SR Slovenije; **Kostadin Radmanović**, načelnik Biroa generalnog sekretara Skupštine SR Srbije; **Zait Djemajli**, sekretar Skupštine SAP Kosova; **Ljubisav Kazimirović**, pokrajinski savetnik u Skupštini SAP Vojvodine

Recenzija: dr **Milan Matić**, profesor Fakulteta političkih nauka, Beograd; dr **Anton Vratuša**, delegat u Saveznom veću Skupštine SFRJ

ODNOSI SKUPŠTINE I DRUŠTVENO-POLITIČKO KIH ORGANIZACIJA

U skladu sa opštim principima društveno-političkog uređenja, koji su izloženi u Ustavu SR, a naročito u članovima 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

ODNOSI SKUPŠTINE I DRUŠTVENO-POLITIČKO KIH ORGANIZACIJA

U skladu sa opštim principima društveno-političkog uređenja, koji su izloženi u Ustavu SR, a naročito u članovima 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

ODNOSI SKUPŠTINE I DRUŠTVENO-POLITIČKO KIH ORGANIZACIJA

U skladu sa opštim principima društveno-političkog uređenja, koji su izloženi u Ustavu SR, a naročito u članovima 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372,

IZVOZ ROBE 1965—1983.

Brzi razvoj Jugoslavije u periodu 1952—1965. godine (rast društvenog proizvoda po stopi od 7,5%, a društvenog proizvoda po stanovniku po stopi od 6,3%) bio je praćen i brzim rastom izvoza. U 1965. fizički obim izvoza bio je 4 puta veći, a uvoza 2,6 puta veći nego u 1953. Prosečna stopa rasta fizičkog obima izvoza u periodu 1953—1965. iznosila je 12,3%, a uvoza 8,3%. U tom periodu, jugoslovenski izvoz je rastao brže od svetskog izvoza, pa je udeo jugoslovenskog izvoza u svetskom povećan sa 0,22% u 1953. na 0,55% u 1965.

U periodu od donošenja mera privredne reforme (1965) Jugoslavija nije ostvarila zadovoljavajuće rezultate u izvozu, pa je, najviše zbog toga, došla u velike teškoće u ekonomskim odnosima s inostranstvom. Stepennost pokriivenosti uvoza izvozom uglavnom je opadao do 1979, ka da je bio niži od 50%. Udeo jugoslovenskog izvoza u svetskom stagnirao je i opadao, da bi tek od 1980. počeo ponovo da raste. Opada ili stagnira udeo izvoza (poslednjih godina i uvoza) i u društvenom proizvodu. Takođe opadaju stope rasta fizičkog obima izvoza. Nije bitnije promenjena ni struktura izvoza po granama. Udeo proizvoda za reprodukciju u ukupnom izvozu stalno je visok (oko 50%).

Nedovoljan rast izvoza u periodu 1965—1983. prouzrokovao je dugoročno zaostajanje rasta društvenog proizvoda i indust. ijske proizvodnje. Uz oštru restrikciju uvoza, posebno u poslednjim godinama, politika razvoja jugoslovenske privrede bila je pretežno usmerena na supstituciju uvoznih proizvoda, a manje na stimulanje izvoza, kao uslova za poboljšanje efikasnosti društvene reprodukcije u celini. Zato je u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije istaknuto da je stvaranje uslova za stalno i racionalno povećanje izvoza jedan od osnovnih ciljeva dugoročnog razvoja zemlje.

OSNOVNA OBELEŽJA

Kretanja u spoljnotrgovinskoj razmeni Jugoslavije u periodu 1965—1983. bila su u celini nepovoljna (tabela 1. i grafikon 1).

Merama privredne reforme (1965), između ostalog, liberalizovani su ekonomski odnosi s inostranstvom. Cilj liberalizacije bio je da se stvore uslovi za spontano prilagođavanje domaće privrede promenama uslova u međunarodnoj razmeni.¹ Radi stimulanja privrede na racionalni i konkurentni izvoz po kriterijumima svetskog tržišta, između ostalog, uspostavljen je jedinstveni devizni kurs dinara u izvozu i uvozu, čime je ukinut dotadašnji sistem višestrukih deviznih kurseva. Bitno su smanjene izvozne stimulacije i obaveze izvoznika da devize ostvarene izvozom prodaju Narodnoj banci Jugoslavije.

¹ Težnja ka liberalizaciji posledica je i neuspelih izmena deviznog sistema u 1961, kada je samo delimično smanjen uticaj administrativnih ograničenja. Posle promena u 1961, zadržan je fiksni devizni kurs dinara, ali je izvoz stimulan, a uvoz ograničavan širokom skalom kvantitativnih (kvote, devizna ograničenja, premije, subvencije i poreske olakšice) i kvalitativnih ograničenja (carine i izvozne zabrane), tako da je, u stvari, funkcionisao sistem višestrukih deviznih kurseva.

TABELA 1 — SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA I KRETANJE FIZIČKOG OBIMA IZVOZA 1965—1983.

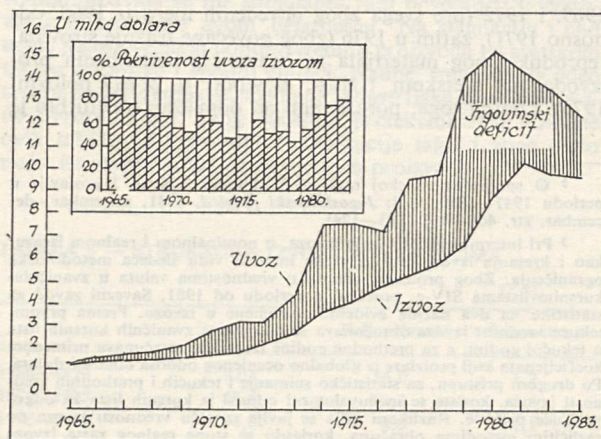
	U mil. dolara			Pokriivenost uvoza izvozom, u %	Indeksi fizičkog obima izvoza	
	izvoz	uvoz	trgovniski bilans (—)		bazni indeksi	lančani indeksi
1965	1 092	1 288	196	84,7	100,0	—
1966	1 220	1 575	355	77,4	109	109
1967	1 252	1 707	455	73,3	109	100
1968	1 264	1 797	533	70,3	110	101
1969	1 475	2 134	659	69,1	127	115
1970	1 679	2 874	1 195	58,4	132	104
1971	1 814	3 252	1 438	55,8	136	103
1972	2 237	3 193	956	69,2	157	115
1973	2 853	4 511	1 658	63,2	166	106
1974	3 805	7 523	3 718	50,6	168	101
1975	4 072	7 697	3 625	52,9	165	98
1976	4 878	7 366	2 488	66,2	189	114
1977	5 254	9 632	4 378	54,6	181	96
1978	5 671	9 988	4 317	56,8	179	99
1979	6 791	14 016	7 225	48,5	187	104
1980	8 978	15 064	6 086	59,6	207	111
1981	10 204	14 528	4 324	70,2	217	105
1982	9 923	12 749	2 826	77,8	198	91
1983	9 914	12 155	2 241	81,5	202	102

Podaci: Statistički godišnjak Jugoslavije. Iz istog izvora su preuzeti ili izračunati i podaci u ostalim tabelama, ako nije drugačije naznačeno.

Veći deo izvoznog sektora privrede nije, međutim, mogao u kratkom roku da bude prilagođen zahtevima višeg nivoa efikasnosti koji je bio neophodan u razmeni na svetskom tržištu, pa je ukupan izvoz u trogodišnjem periodu 1966—1968. stagnirao. Stoga je u politici izvoza od 1968. došlo do naglog vraćanja na stanje pre piveodne reforme: ponovo su uvedene mere stimulanja izvoza, pooštrene su mere carinske i vancarinske zaštite, a u osnovi je egzistio i sistem višestrukih deviznih kurseva (iako je na snazi bio jedinstveni devizni kurs dinara). Ekspanzivnija kreditno-monetarna politika dopinela je povećanju indust. ijske proizvodnje, pa je, uz ove mere, omogućeno povećanje izvoza. Međutim, uvoz je rastao brže, pa je u 1970. i 1971. zabeležen visok deficit trgovinskog bilansa.

Nepovoljna kretanja u spoljnotrgovinskoj razmeni do početka sedamdesetih godina ukazivala su na nužnost dubljih promena u ekonomskoj politici i piveodnom sistemu. Prvi korak u tom pravcu bio je devalvacija dinara u 1971. i donošenje deviznog zakona u 1972. Ni ove ni sve kasnije promene, uključujući i Ustav iz 1974. i sistemske

GRAFIKON 1 — SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA

zakone iz oblasti ekonomskih odnosa s inostranstvom donete 1977. i 1978. nisu dovele do značajnijih rezultata u izvozu, ni u ekonomskim odnosima s inostranstvom u celini. Iako je otvorenost privrede prema inostranstvu i njeno šire uključivanje u međunarodnu podelu rada uvek isticano kao cilj sistemskih promena i razvojne politike, u praksi je to bio više rezultat nužde a ne organska potreba razvoja. Ekonomski instrumenti su prilagođavani slabijim i manje rentabilnim proizvođačima, čime je podržavana niska produktivnost i neefikasnost. Pored toga, procenjena vrednost dinara nedovoljno je motivisala proizvođače na izvoz.

Jugoslovenski izvoz otežavali su, neposredno i posredno, i nepovoljni spoljni činioci. Tražnja na svetskom tržištu bila je nestabilna, naročito sedamdesetih godina. Kriza svetske privrede bila je praćena smanjenjem stope rasta, a u pojedinim godinama i smanjenjem međunarodne razmene i rastom svetske inflacije. S obzirom na stepen otvorenosti jugoslovenske privrede prema međunarodnom ekonomskom okruženju i na strukturu njenog izvoza, to se na njen izvoz posebno negativno odražavalo. U uslovima veoma sporog strukturalnog prilagođavanja i neadekvatnih rešenja u privrednom sistemu i razvojnoj politici, težnja ka većoj liberalizaciji spoljnotrgovinske razmene nije dala očekivane rezultate. Smanjenje obima i značaja administrativnih mera i mera regulisanja razmene nije izvišeno na način koji bi optimalno stimulisao privredu na dugoročno efikasnije uključivanje u međunarodnu podelu rada.

Zbog svega navedenog, uz izvesna odstupanja u pojedinim godinama, do 1979. uvoz je rastao brže od izvoza, pa je *stepen pokrivenosti uvoza izvozom* opadao ili stagnirao. U periodu od 1980. posebno od 1981. izvoz je neznatno rastao, a uvoz je smanjivan, pa je i stepen pokrivenosti uvoza izvozom povećavan, tako da je u 1983. iznosio 81,5%, što je najviši procenat pokrivenosti posle 1965. godine (84,7%). Relativno povoljan stepen pokrivenosti uvoza izvozom ostvaren je, međutim, na niskom nivou spoljnotrgovinske razmene, jer se uvoz od 1980. smanjuje.²

Prosečne stope rasta *fizičkog obima izvoza*, posmatrane po pojedinim periodima, iznosile su:³

	U %	
	Jugoslavija	Svet
1966—1970	5,7	9,0
1971—1975	4,9	5,3
1976—1980	4,7	5,9
1981—1983	-1,0	0,1

Rast izvoza po petogodištima (i za poslednje tri godine) pokazuje tendenciju smanjenja, ali je usporavan i rast svetskog izvoza.

Podaci o kretanju fizičkog obima izvoza po godinama (tabela 1) pokazuju da je izvoz realno najviše porastao u 1969. i 1972 (pre svega zbog navedenih mera iz 1968. odnosno 1971), zatim u 1976 (zbog povećane tražnje sirovina, reprodukcijonog materijala za hranu i prehrambenih proizvoda na svetskom tržištu, posebno u prvoj polovini 1976). Pored toga, porast cena na domaćem tržištu bio je

² O spoljnotrgovinskoj razmeni i platnom bilansu Jugoslavije u periodu 1947—1980. vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1981, novembar—decembar, str. 405—416 (113—124).

³ Pri interpretaciji kretanja izvoza, u nominalnom i realnom izrazu, kao i kretanja izvoznih cena, treba imati u vidu sledeća metodološka ograničenja. Zbog promena odnosa u vrednostima valuta u zvaničnim kursnim listama SIV-a, posebno u periodu od 1981. Savezni zavod za statistiku na dva načina evidentira promene u izvozu. Prema prvom, tekuća vrednost izvoza obračunava se na osnovu zvaničnih kursnih lista u tekućoj godini, a za prethodne godine izvoz se preračunava primenom koeficijenta koji proizlaze iz globalno ocenjenog odnosa dinara i dolara. Po drugom pristupu, za statističko snimanje i tekućih i prethodnih vrednosti izvoza, koriste se međuvalutarni odnosi iz kursnih lista za odgovarajuće periode. Razlikom koja se javlja između vrednosti izvoza po različitim metodima obračuna, koriguju se stope realnog rasta izvoza uz zadržavanje nepromenjenih indeksa izvoznih cena.

nizak (pa su izvozne cene bile stimulative, odnosno uglavnom povoljnije nego domaće), a usporen je rast industrijske proizvodnje i investicija, pa je i stoga plasman na domaćem tržištu bio otežan. Devalvacija u junu 1980. i aktivno vodena politika realnog kursa dinara stimulisali su na veći izvoz u 1980. i 1981. Međutim, iskustvo je pokazalo da devalvacije i depresijacije kursa dinara, kao prioritete i gotovo isključive mere na planu stimulanja izvoza, ne mogu trajno da obezbede njegov rast, pa je u 1982. i 1983. izvoz realno neznatno rastao, ali je nominalno opadao.

Suprotno utvrđenoj zakonitosti o povećanju zavisnosti privrede od spoljne trgovine s privrednim razvojem, *udeo izvoza i uvoza u društvenom proizvodu*, u periodu od 1966. ukazuje na tendenciju opadanja (tabela 2), odnosno na dugoročnu autarkičnu tendenciju u njenom razvoju. Međutim, u poslednjim godinama ponovo je povećan udeo izvoza u društvenom proizvodu. Istovremeno, udeo uvoza u društvenom proizvodu naglo se smanjuje zbog platnobilansnih ograničavanja i potrebe uravnoteženja ukupne robne razmene.

TABELA 2 — UDEO IZVOZA, UVOZA I UKUPNE RAZMENE U DRUŠTVENOM PROIZVODU

	Izvoz	Uvoz	U %
			Ukupna razmena
1965	15,71	20,25	35,96
1970	15,76	29,77	45,53
1975	15,06	29,67	44,73
1977	14,77	28,29	43,06
1979	11,29	28,71	40,00
1981	15,94	23,88	39,82
1983	15,28	17,98	31,89
1966—1970	15,77	25,30	41,23
1971—1975	15,99	29,67	45,66
1976—1980	14,17	27,01	41,18
1981—1983	15,33	20,90	35,87

Sporiji rast jugoslovenskog izvoza od svetskog, naročito u periodu posle energetske krize, doveo je do smanjenja njegovog *udela u svetskom uvozu* sa 0,63% u 1965. na 0,42% u 1979. U poslednje četiri godine, međutim, jugoslovenski izvoz beleži brži rast od svetskog, pa je i njegov udeo u svetskom uvozu ponovo povećan (0,57% u 1983). Nepovoljno je što je znatno opao udeo izvoza u razvijene industrijske zemlje (poslednjih godina uočava se tendencija ponovnog povećanja) kao i u zemlje u razvoju koje ne izvoze naftu (tabela 3).

TABELA 3 — UDEO IZVOZA U SVETSKOM UVOZU I UVOZU POJEDINIH REGIONA

	U %			
	Svet	Industrijske zemlje	Izvoznice nafte	Zemlje u razvoju koje ne izvoze naftu
1965	0,63	0,38	0,67	0,49
1970	0,56	0,40	0,34	0,47
1975	0,50	0,24	0,48	0,41
1977	0,49	0,26	0,50	0,48
1979	0,42	0,22	0,57	0,35
1981	0,57	0,26	0,80	0,29
1983	0,57	0,32	1,03	0,33
1966—1970	0,58	0,39	0,46	0,47
1971—1975	0,53	0,33	0,39	0,43
1976—1980	0,47	0,24	0,56	0,40
1981—1983	0,53	0,29	0,90	0,30

Podaci: Međunarodni monetarni fond — Supplement on Trade Statistics, 1984.

Istraživanja su pokazala da je gubitak dela potencijalnog izvoza, pre svega posledica nedovoljne konkurentnosti izvoza, zatim neadekvatne regionalne usmerenosti, kao i nepovoljne robne strukture jugoslovenskog izvoza.⁴

TABELA 4 — PROSEČNE STOPE RASTA IZVOZNIH I UVOZNIH CENA

	U %			
	Izvozne		Uvozne	
	Jugoslavija	svet	Jugoslavija	svet
1966—1970	2,6	1,9	1,2	1,6
1971—1975	13,8	16,4	15,1	16,6
1976—1980	11,8	11,6	12,0	11,9
1981—1983	4,5	-2,7	3,9	-3,9

U periodu 1970—1977. uzroci gubitka dela potencijalnog izvoza bili su: nepovoljna struktura izvoza, zatim pad konkurentnosti izvoza i njegova nepovoljna regionalna usmerenost. U periodu 1977—1981. nastavljena je tendencija sporijeg rasta jugoslovenskog izvoza od svetskog uvoza, posebno na tržište razvijenih industrijskih zemalja (jugoslovenski izvoz je rastao čak za 70,4% sporije od uvoza tih zemalja), a gubitak dela potencijalnog izvoza u ovom periodu posledica je, pre svega, pada njegove konkurentnosti. Sve ovo pokazuje da je Jugoslavija visoke stope rasta privrede zasnivala na sve većoj usmerenosti robe na domaće tržište.

Na kretanje spoljnotrgovinske razmene znatno je uticalo kretanje izvoznih i uvoznih cena u posmatranom periodu.⁵ Izvozne cene rasle su brže od uvoznih do početka sedamdesetih i od početka osamdesetih godina (tabela 4). Brži rast uvoznih cena tokom sedamdesetih godina posledica je, pre svega, stalnog rasta cena nafte, odnosno njenog visokog udela u ukupnom jugoslovenskom uvozu u tom periodu.

Kretanje cena ostvarenih u razmeni jugoslovenske privrede s inostranstvom bilo je određeno u većoj meri porastom cena na svetskom nego odnosima ponude i tražnje na unutrašnjem tržištu, odnosno nivoom i kretanjem domaćih cena. U posmatranom periodu izvozne cene rasle su izuzetno brzo i u periodima porasta svetske inflacije, ali i u uslovima opadanja svetske konjunktive. Da su izvozne cene sporije rasle, to bi u izvesnoj meri dovelo do povećanja izvoza, posebno na konvertibilno tržište, jer bi se time ublažile negativne posledice tzv. necenovnih činilaca konkurentnosti.

Posmatrano po grupama proizvoda, tokom sedamdesetih godina najbrže su rasle cene mineralnih goriva i maziva, i to u periodu 1971—1975. po prosečnoj godišnjoj stopi od 21,5%, a u periodu 1976—1980. po prosečnoj stopi od 27,2%. S obzirom na relativno visoko učešće mašina i transportnih sredstava u strukturi jugoslovenskog robnog izvoza, na obim ostvarenog deviznog priliva povoljno su se odrazile visoke stope rasta izvoznih cena ovih proizvoda (od 1971. do 1980. rasle su po prosečnoj godišnjoj stopi od oko 15,5%). Međutim, u periodu 1981—1983. zapaža se naglo opadanje rasta cena svih grupa proizvoda, osim pića i duvana.

Dugoročno posmatrano, nije racionalno da se devizni priliv povećava pretežno po osnovu rasta cena, a ne i po osnovu rasta fizičkog obima izvoza. S obzirom na to da se najveći deo izvoza realizuje u evropskim valutama (marka, lira, šiling, franak), potreban je, zbog stalnog rasta vrednosti dolara, znatno veći izvoz u ovim valutama da bi se ostvario isti obim deviznog priliva iskazanog u dolarima. Iz istog razloga potcenjen je rast izvoznih cena u dolarima, jer je on veći kad je izražen u vodećim evropskim valutama,

⁴ Ove ocene date su na osnovu posebne statističke metodologije (Constant market share analysis). Izračunato na osnovu podataka OUN — Commodity Trade Statistics.

⁵ O kretanju izvoznih i uvoznih cena i paritetima domaćih i svetskih cena vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1983, april, 153—160 (51—58).

što može da bude jedan od uzroka smanjenja obima izvoza na tržište zemalja Zapadne Evrope.

PROMENE U STRUKTURI

Iz podataka o kretanju izvoza *po privrednim oblastima* (tabele 5. i 6), vidi se da je udeo poljoprivrede, i pored izvanrednih prirodnih uslova i komparativnih prednosti, u razvoju domaće privrede, iz godine u godinu bio sve manji, a time i u izvozu. Izvoz poljoprivrednih proizvoda u pojedinim godinama posle 1965 (u 1968, 1974, 1975. i 1982) bio je manji nego prethodne godine. Posebno izražen bio je pad izvoza poljoprivrednih proizvoda u 1975. i to zbog stagnacije domaće proizvodnje i slabljenja konjunktive na vet kom tržištu. Posledica zao tavanja razvoja poljoprivrede i njenog izvoza bila je, s izuzetkom u pojedinim godinama,

TABELA 5 — IZVOZ PO DELATNOSTIMA

	U milionima dolara			Bazni indeksi		
	indus- trija	poljopriv- reda	šumar- stvo	indus- trija	poljopriv- reda	šumar- stvo
1965	886,0	189,0	16,5	100,0	100,0	100,0
1970	1 438,3	219,3	21,4	162,3	116,1	129,9
1975	3 869,6	159,9	42,2	436,7	84,6	255,7
1980	8 526,7	293,1	71,0	962,4	155,1	430,9
1981	9 746,5	388,9	66,0	1 100,1	205,8	400,0
1982	9 812,9	296,2	49,0	1 107,5	156,7	297,0
1983	9 349,9	439,1	45,0	1 055,3	232,7	273,3

smanjivanje udela poljoprivrednog, a povećanje udela industrijskog izvoza u ukupnom izvozu. U celini posmatrano, poljoprivreda (individualni i društveni sektor) nije iskoristila povoljne uslove za povećanje izvoza. Kratkoročne stimulacije poljoprivrednog izvoza nisu donele očekivane rezultate. Njegov stabilan rast nije moguć bez dugoročnog i stabilnog povećanja poljoprivredne proizvodnje. Da bi se to ostvarilo, neophodna su znatno veća ulaganja u ovaj sektor i otklanjanje ograničavajućih faktora njegovog razvoja, kao što su: rascepanost poseda i usitnjenost proizvodnje, nedovoljna povezanost individualnog i društvenog sektora, nedovoljna efikasnost mera ekonomske politike na planu utvrđivanja pariteta cena između poljoprivrednih i industrijskih proizvoda (eksterni pariteti) i unutar samih poljoprivrednih proizvoda (interni pariteti) i sl., čime bi se poboljšao položaj poljoprivrede u primarnoj raspodeli i povećala efikasnost otkupa poljoprivrednih proizvoda. U okviru sistema mera za povećanje poljoprivredne proizvodnje predviđa se niz stimulansa radi povećanog interesovanja za bavljenje ovom delatnošću. Na stagnaciju i pad udela jugoslovenskih poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu uticali su i spoljni činioci. Naime, smanjuje se udeo izvoza poljoprivrede u razvijene industrijske zemlje Zapadne Evrope, kako zbog jačanja protekcionizma i zaštite ovih tržišta od inostrane konkurencije tako i zbog često niske konkurentnosti jugoslovenskih proizvoda.

TABELA 6 — STRUKTURA IZVOZA PO OBLASTIMA

	U %		
	Industrija	Poljoprivreda	Šumarstvo
1966—1970	82,8	16,0	1,2
1971—1975	88,6	10,0	1,4
1976—1980	94,0	4,6	1,1
1981—1983	95,2	3,7	0,6

U periodu od 1965, a posebno od 1973, nije došlo do značajnijih promena u strukturi *industrijskog izvoza po granama* (tabele 7. i 8). Uglavnom su iste industrijske grane nosioci izvozne ekspanzije. U posmatranom periodu, na primer, 10 do 15 grana industrije ostvaruje između 70% i 80% jugoslovenskog izvoza. Najznačajniji su izvoznici metalnog kompleksa (elektroindustrija, mašingradnja, metalopreradaivačka delatnost, proizvodnja saobraćajnih sredstava), čiji je izvoz činio nešto više od trećine (u 1983 — 33,5%) ukupnog izvoza. Zatim slede industrija kožne obuće

TABELA 7 — IZVOZ INDUSTRIJSKIH GRANA

	U milionima dolara					
	1973	1976	1980	1981	1982	1983
Elektroprivreda	3,4	4,8	32,6	28,6	10,4	8,4
Proizvodnja uglja	5,0	3,5	18,0	29,2	29,5	16,4
Prerada uglja	0,2	10,3	32,9	11,2	20,9	37,3
Proizvodnja nafte i gasa	2,6	0,8	0,0	0,0	12,5	10,2
Proizvodnja derivata nafte	10,0	29,6	150,4	153,0	114,4	174,0
Proizvodnja rude gvožđa	1,6	3,2	0,5	1,8	1,1	0,4
Crna metalurgija	161,5	184,5	203,8	258,0	231,7	246,0
Proizvodnja ruda obojenih metala	27,4	42,0	35,7	24,1	34,8	32,8
Proizvodnja obojenih metala	187,7	254,3	272,3	212,3	215,2	293,6
Prerada obojenih metala	103,9	152,5	238,7	210,0	191,6	212,1
Proizvodnja nemetala	3,5	4,7	10,5	11,3	9,0	4,6
Prerada nemetala	40,0	80,2	164,4	194,8	187,6	155,1
Metalopreradaivačka delatnost	121,7	335,5	520,5	722,0	737,1	743,3
Mašingradnja	98,0	286,1	646,8	814,3	877,1	883,8
Proizvodnja saobraćajnih sredstava	169,6	320,3	653,3	802,1	808,3	678,9
Brodogradnja	178,2	286,8	317,3	310,0	323,3	339,0
Proizvodnja električnih mašina i aparata	243,9	403,9	819,7	1038,2	1035,0	1024,8
Proizvodnja hemijskih proizvoda	134,6	222,4	563,4	687,4	583,8	575,6
Prerada hemijskih proizvoda	71,3	190,2	526,7	807,0	614,7	483,7
Proizvodnja kamena i peska	3,3	9,5	8,3	8,4	9,7	8,6
Proizvodnja građevinskog materijala	5,6	20,9	32,5	50,3	53,3	52,0
Proizvodnja rezane građe i ploča	166,2	237,4	393,0	320,4	282,8	277,1
Proizvodnja finalnih proizvoda od drveta	103,3	193,3	362,9	549,0	408,1	373,2
Proizvodnja i prerada papira	47,4	76,6	165,0	200,7	176,5	180,3
Proizvodnja prediva i tkanina	116,3	195,8	253,6	319,6	291,7	254,1
Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda	133,6	232,5	466,5	758,5	652,3	580,0
Proizvodnja kože i krzna	23,6	25,6	32,5	35,8	42,0	44,3
Proizvodnja kožne obuće i galanterije	134,4	263,9	567,1	718,7	675,4	582,7
Prerada kaučuka	13,9	44,9	153,3	185,9	183,4	194,1
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	301,7	293,1	626,1	589,3	676,0	557,0
Proizvodnja pića	26,3	35,9	79,4	104,2	96,0	90,0
Proizvodnja stočne hrane	0,2	1,8	3,0	2,2	3,8	3,1
Proizvodnja i prerada duvana	33,9	82,8	94,9	128,7	133,4	119,0
Grafička delatnost	3,6	21,4	17,6	25,7	29,4	31,8
Proizvodnja raznovrsnih proizvoda	11,7	24,3	62,5	82,2	60,2	82,2

i galanterije, gotovih tekstilnih proizvoda, prehrambenih proizvoda, hemijskih proizvoda, rezane građe, ploča i finalnih proizvoda od drveta. Ove grane su u celini neto-

TABELA 8 — STRUKTURA IZVOZA PO ZNAČAJNIJIM IZVOZ-
NIM GRANAMA

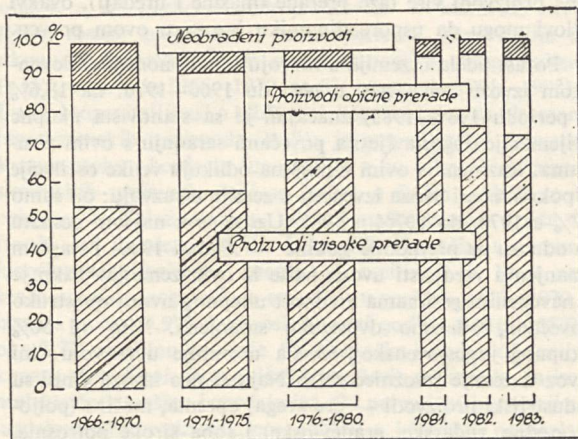
	U %						
	1973— 1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Industrija, ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Crna metalurgija	4,8	2,8	3,1	2,3	2,5	2,3	2,5
Metalopreradaivačka delatnost	6,0	7,2	6,7	5,8	7,1	7,2	7,5
Mašingradnja	5,3	7,5	8,3	7,2	7,9	8,6	8,9
Proizvodnja saobraćajnih sredstava	5,7	7,1	7,2	7,3	7,9	7,9	6,8
Brodogradnja	6,8	7,4	3,9	3,5	3,0	3,1	3,4
Proizvodnja električnih mašina i aparata	8,3	8,7	9,0	9,1	10,2	10,1	10,3
Proizvodnja hemijskih proizvoda	5,6	4,9	4,9	6,3	6,7	5,7	5,8
Prerada hemijskih proizvoda	3,4	4,4	5,3	5,9	7,9	6,0	4,9
Proizvodnja rezane građe i ploča	4,9	4,7	4,8	4,4	3,1	2,8	2,8
Proizvodnja finalnih proizvoda od drveta	3,6	3,8	3,7	4,0	5,4	4,0	3,8
Proizvodnja prediva i tkanina	3,7	3,1	3,2	2,8	3,1	2,8	2,6
Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda	4,6	4,5	4,1	5,2	7,4	6,4	5,9
Proizvodnja kožne obuće i galanterije	4,9	5,0	4,7	6,3	7,0	6,6	5,9
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	6,7	7,0	6,5	7,0	5,8	6,6	5,6
Ostale grane	19,6	19,2	20,7	19,9	12,9	17,8	20,3

-izvoznici i njihov izvoz trebalo bi selektivno stimulisati merama ekonomske politike i liberalnijim uvozom inputa za njihovu proizvodnju. Međutim, upravo loša snabdevenost sirovinama i reprodukcijom materijalom iz uvoza u 1983. bio je osnovni uzrok i prekida u procesu proizvodnje i podbacaja izvoza u izvozno propulzivnim granama (tekstilna i prehrambena industrija, kao i hemijski kompleks). Očekivalo se da će ove grane upravo najviše doprineti porastu izvoza. S druge strane, neophodno je preispitati opravdanost porasta izvoza industrije nafte (visoka zaduženost i uvozna zavisnost ovoga sektora podsticali su na izvoz, i pored visoke tražnje ovih proizvoda na domaćem tržištu). Nestašica deviza i nedovoljna povezanost domaćih proizvođača delovali su na relativni porast značaja izvoza i drugih sirovinско-energetskih grana u poslednje dve godine. U 1983. povoljnija su kretanja izvoza ekstraktivnih grana, dok je prerađivački sektor manje izvezio.

Inače, s izuzetkom 1982. i 1983, u jugoslovenskom izvozu smanjuje se udeo baznih, odnosno sirovinско-energetskih grana, a povećava udeo prerađivačkog sektora. Promene u strukturi izvoza rezultat su trajnog procesa industrijalizacije zemlje, čija je osnovna odlika razvoj prerađivačkih grana. Zato je povećavan i relativno je brže rastao izvoz proizvoda visoke prerade u odnosu na izvoz neobrađenih i poluobrađenih proizvoda. Takva tendencija je osnova efikasnog povećanja spoljnotrgovinske razmene u celini.

Promene u strukturi izvoza po industrijskim granama, odnosno povećavanje udela izvoza proizvoda visoke prerade na račun smanjenja izvoza neobrađenih i poluobrađenih proizvoda, jasnije se uočavaju iz podataka o strukturi izvoza *prema stepenu obrade* (grafikon 2). U toj strukturi je, naime, udeo proizvoda visoke prerade povećan sa 53,5% u periodu 1966—1970. na 73,7% u periodu 1981—1983, odnosno na 75,9% u 1981. Međutim, najpre u 1982, a zatim i u 1983, još izrazitije je došlo do smanjenja udela proizvoda visoke prerade u jugoslovenskom izvozu. Uzroci su: izostajanje ekonomskih mera stimulisanja izvoza ovih proizvoda,

GRAFIKON 2 — STRUKTURA IZVOZA PREMA STEPENU OBRADE

neizgrađeni kriterijumi raspodele deviza (u zavisnosti od stvarnog doprinosa učesnika u reprodukcijom celinama u stvaranju finalnog proizvoda realizovanog na stranom tržištu) i nemogućnost njihove kupovine na deviznom tržištu radi uvoza neophodnih sirovina i reprodukcijom materijala.

U strukturi izvoza po grupama proizvoda (tabela 9) znatno je porastao udeo mašina, transportnih uređaja i hemijskih proizvoda, dok je za preko 50% smanjen udeo proizvoda za hranu i sirovih materija. Ova kretanja objašnjavaju se promenama u strukturi privrede i teškoćama s kojima se susreće jugoslovenski izvoz. Zahvaljujući ponudi proizvoda koji po kvalitetu i asortimanu odgovaraju svetskim standardima, udeo proizvoda hemijske industrije u jugoslovenskom izvozu gotovo je udvostručen.

TABELA 9 — STRUKTURA IZVOZA PO GRUPAMA PROIZVODA

	U %			
	1966— 1970	1971— 1975	1976— 1980	1981— 1983
Proizvodi za hranu	18,5	12,2	9,5	8,8
Piće i duvan	3,5	2,5	2,1	2,1
Sirove materije (sem goriva)	9,3	8,5	8,6	4,7
Mineralna goriva i maziva	1,3	1,3	2,4	2,1
Životinjska i biljna ulja i masti	0,1	0,1	0,3	0,1
Hemijski proizvodi	5,9	7,8	8,5	11,1
Proizvodi klasifikovani po materijalu	25,9	28,9	23,7	22,4
Mašine i transportni uređaji	21,9	24,9	29,9	30,4
Razni gotovi proizvodi	13,3	13,7	14,5	17,9

U strukturi izvoza po nameni i upotrebi proizvoda (tabela 10) najveći je i uglavnom stabilan udeo (oko 50%) proizvoda za reprodukciju. Iako je izvoz sirovina i poluproizvoda u strukturi izvoza opadao, rastao je izvoz gotovih proizvoda za reprodukciju. I pored toga, izvoz sirovina i poluproizvoda još uvek čini više od četvrtine jugoslovenskog robnog izvoza.

Promene u strukturi izvoza investicionih proizvoda uglavnom su uslovljene konjunkturalnim kretanjima na svetskom tržištu. Relativno brzo rastao je izvoz svih vrsta mašina, osim poljoprivrednih. Zapaža se tendencija opadanja izvoza transportnih sredstava, naročito od 1981, zbog manje

TABELA 10 — STRUKTURA IZVOZA PO NAMENI I UPOTREBI

	U %			
	1966— 1970	1971— 1975	1976— 1980	1981— 1983
Proizvodi za reprodukciju	49,2	53,2	51,8	49,5
Sirovine i poluproizvodi	34,4	35,9	29,7	24,5
Pogonska goriva	1,6	1,4	3,5	1,8
Gotovi proizvodi za reprodukciju	13,2	16,2	19,5	23,1
Proizvodi za investicije	15,2	14,6	17,9	17,3
Pogonske mašine	0,2	0,1	0,7	1,5
Poljoprivredne mašine	1,1	0,4	0,4	0,3
Mašine i uređaji za obradu metala	0,4	0,5	1,1	1,2
Ostale mašine i uređaji	1,2	1,5	3,0	3,8
Elektromotori i električni uređaji	2,3	1,9	3,4	2,1
Transportna sredstva	8,8	8,5	7,5	5,1
Ostala investiciona roba	1,2	1,6	2,9	3,3
Proizvodi za široku potrošnju	35,6	32,1	30,3	33,2
Hrana	13,9	9,4	7,1	6,1
Piće i duvan	3,4	2,5	1,9	1,2
Nameštaj	2,5	2,7	3,1	3,3
Odeća i obuća	8,9	9,1	8,8	11,4
Tekstil (sem odeće)	2,9	2,6	1,9	1,1
Medicinski i farmaceutski proizvodi	0,8	1,2	1,5	2,3
Ostalo	3,0	4,6	5,9	7,8

tražnje brodova i ograničavanja mogućnosti za kreditiranje njihovog izvoza u periodu posle 1979.

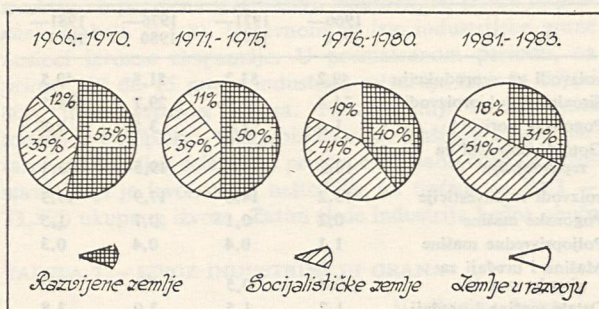
Pad udela sredstava za široku potrošnju u ukupnom izvozu rezultat je, pre svega, smanjenja udela hrane, pića i duvana u strukturi izvoza ove grupe proizvoda. Najveći je udeo odeće i obuće (poslednjih godina iznosi preko 11% ukupnog izvoza robe). Zahvaljujući povećanoj proizvodnji u zemlji, apsolutno i relativno raste izvoz medicinskih i farmaceutskih proizvoda.

REGIONALNI RASPORED

Regionalni raspored izvoza bio je određen pretežno blizinom tržišta i uslovima plasmana, a manje načinom plaćanja, vistom deviznog prihoda, tehničko-tehnoškim razvojem. Velika regionalna disperzija jugoslovenskog izvoza, međutim, nije mogla, sama po sebi, da obezbedi povećanje izvoza. Do stagnacije i pada izvoza došlo je ne samo zbog usitnjenosti ponude već i zbog njegove neadekvatne regionalne distribucije na ona tržišta čija je uvozna tražnja rasla sporije od prosečne stope rasta tražnje na svetskom tržištu.

PROMENE PO GRUPAMA ZEMALJA. U strukturi jugoslovenskog izvoza opada udeo izvoza u industrijski razvijene zemlje Zapada (tabela 11 i grafikon 3). Učešće ovih zemalja u jugoslovenskom izvozu iznosilo je u prvih pet godina posle privredne reforme 53%, a u periodu 1981—1983. godine 31%. Osnovni uzroci tome su: dugoročan pad i nestabilnost konjunkturalne tokom sedamdesetih godina; zaoštavanje konkurencije i sve veći protekcionizam; porast vrlo različitih oblika tzv. novog protekcionizma u ovim zemljama; nekonkurentnost jugoslovenskog izvoza u konkurenciji s ponuđačima iz drugih razvijenih zemalja. Pored toga, na to je uticao i pad cena sirovina, koje čine najveći deo izvoza u ovu grupaciju zemalja. Teškoće jugoslovenske privrede u izvozu u ove zemlje, u stvari, započinju energetskom krizom u 1973, tako da je pokrivenost uvoza izvozom u ovaj region stalno smanjivana do 1980, kada je iznosila

GRAFIKON 3 — STRUKTURA IZVOZA PO GRUPAMA ZEMALJA

manje od 40%. Od 1980. stepen pokrivenosti uvoza izvozom raste i u 1983. dostiže najveći nivo od oko 59%, koliko je iznosio i 1969. U periodu 1966—1970. iznosio je u proseku 58%.

TABELA 11 — KRETANJE I STRUKTURA IZVOZA PO GRUPAMA ZEMALJA

	U milionima dolara			U %		
	razvijene zemlje	socijalističke zemlje	zemlje u razvoju	razvijene zemlje	socijalističke zemlje	zemlje u razvoju
1965	466,2	472,0	153,2	42,7	43,2	14,03
1970	951,4	547,4	180,1	56,7	32,6	10,73
1973	590,8	973,4	288,3	55,8	34,1	10,11
1975	1 451,1	1 923,8	697,0	35,6	47,2	17,11
1979	2 969,5	2 745,0	1 078,1	43,7	40,4	15,9
1980	3 336,0	415,9	1 486,4	37,1	46,3	16,6
1981	3 476,7	5 432,6	1 295,0	34,0	53,2	12,7
1982	2 558,5	5 250,0	2 432,4	25,0	51,3	23,7
1983	3 289,8	4 705,6	1 918,0	33,2	47,5	19,3
1966—1970	3 666,6	2 363,6	858,2	52,8	34,6	12,6
1971—1975	7 037,3	5 966,5	1 776,5	49,5	39,2	11,3
1976—1980	12 609,9	13 181,5	5 780,7	40,2	41,3	18,6
1981—1983	9 324,9	15 388,2	5 645,4	30,7	50,6	18,6

U takvim uslovima istočnoevropsko tržište i tržište zemalja u razvoju postala su atraktivna tržišta za plasman jugoslovenskih proizvoda, posebno od sredine sedamdesetih godina.

Udeo socijalističkih zemalja u ukupnom jugoslovenskom izvozu povećan je od prosečno 34,5% u periodu 1966—1970. na 50,6% u periodu 1981—1983. I pored godišnjih oscilacija, i odnos izvoza i uvoza u razmeni s ovim zemljama bio je znatno povoljniji. U pojedinim godinama (1965, 1972, 1975. i 1981—1983) ostvaren je suficit u razmeni. Pokrivenost uvoza izvozom bila je najmanja u 1978 (69%), a najveća u 1982 (113%).

Jugoslavija s ovim zemljama ima tradicionalne spoljnotrgovinske veze. Razvijeni su različiti oblici ekonomske saradnje, pretežno u obliku dugoročne proizvodne kooperacije, a na osnovu međudržavnih i drugih ekonomskih aranžmana, koji su u poslednjem periodu intenzivirani. Od 1981. do 1983, međutim, jugoslovenski izvoz nailazio je na teškoće i na ovom tržištu, zbog pada cena energetskih sirovina (na koje dolazi znatan deo jugoslovenskog uvoza s ovoga područja), zahteva za vezivanje uvoza za izvoz, zaoštavanja kriterijuma za ocenu kvaliteta i asortimana izvozne ponude. Na ova tržišta sve više se izvozi roba sa većim udelom supstance poreklom iz razvijenih zemalja

Zapada, kao i višim tehničko-tehnološkim standardima. S obzirom na to da pretežni deo izvoza u socijalističke zemlje čine proizvodi više faze prerade (mašine i uređaji), ovakvi uslovi mogu da uspore dinamiku izvoza u ovom pravcu.

Porast udela u zemlje u razvoju u ukupnom jugoslovenskom izvozu (sa 12,6% u periodu 1966—1970. na 18,6% u periodu 1981—1983) značajan je sa stanovišta ukupne orijentacije Jugoslavije na povećanu saradnju s ovim zemljama. Razmenu s ovim zemljama odlikuju velike oscilacije u pokrivenosti uvoza izvozom u zemlje u razvoju: od samo 37% u 1974. do 107% u 1981. Uzrok je u naglom porastu (u odnosu na prethodne godine — 1973. i 1980) i naglom smanjenju vrednosti uvoza nafte iz ovih zemalja. Tako je u navedenim godinama vrednost ukupnog uvoza dvostruko povećana, odnosno dvostruko smanjena. Više od 50% ukupnog jugoslovenskog izvoza u zemlje u razvoju čini izvoz u zemlje izvoznice nafte. Najveći deo izvoza činili su industrijski proizvodi — pre svega, oprema, mašine (poljoprivredne, rudarske, građevinske) i roba široke potrošnje, dok je manji udeo hrane i poljoprivrednih proizvoda. Na tržište zemalja u razvoju, međutim, nije ostvaren veći izvoz zbog nedovoljne platežne sposobnosti ovih zemalja, zahteva za kreditiranje izvoza pod povoljnim uslovima, konkurencije tradicionalnih ponuđača iz razvijenih zemalja, protekcionizma, nepoznavanja tržišta i drugih razloga.

IZVOZ PO ZEMLJAMA. I pored izvesnih promena u rasporedu izvoza po pojedinim zemljama, po udelu u ukupnom jugoslovenskom izvozu i dalje se ističe pet zemalja: SSSR, Italija, SR Nemačka, ČSSR i SAD (tabela 12).

TABELA 12 — UDEO ZNAČAJNIJIH SPOLJNOTRGOVINSKIH PARTNERA JUGOSLAVIJE U UKUPNOM JUGOSLOVENSKOM IZVOZU

	U %			
	1966—1970	1971—1975	1976—1980	1981—1983
Austrija	3,43	2,45	2,08	2,06
Francuska	2,78	2,68	2,60	2,34
Grčka	2,32	1,71	2,06	0,79
Holandija	1,32	1,31	1,58	1,32
Italija	15,33	12,58	10,80	8,14
SR Nemačka	9,86	10,38	8,80	7,67
Švajcarska	2,41	1,86	1,48	1,02
Švedska	1,15	1,53	0,68	0,56
Velika Britanija	4,71	3,45	1,16	1,13
Japan	0,18	0,51	0,30	0,22
SAD	6,23	7,13	5,85	3,43
Bugarska	1,63	1,57	1,03	1,06
ČSSR	4,68	5,57	4,54	6,00
Mađarska	2,58	2,45	2,15	2,72
DR Nemačka	4,13	3,69	3,97	3,65
Poljska	3,54	4,41	3,86	2,68
Rumunija	1,65	2,53	1,97	1,1
SSSR	15,63	17,26	22,30	32,13
Indija	2,62	1,23	1,24	0,35
Irak	0,21	0,89	2,99	5,67
Egipat	1,62	0,76	1,89	1,82
Libija	0,4	1,04	1,73	2,22
Iran	0,71	0,50	0,54	1,94

Na njih je dolazilo u periodu 1966—1970. godine 52%, a u periodu 1981—1983. čak 57% ukupnog jugoslovenskog izvoza. Taj porast, međutim, gotovo u celini je rezultata znatnog povećanja izvoza u SSSR, u koji je u poslednje dve godine posmatranog perioda izvezeno nešto manje od jedne trećine ukupnog izvoza robe. Od proizvoda koji su

plasirani na tržište SSSR-a, po značaju se izdvajaju boksit, plastične mase, kablovi i žica, mašine i uređaji, odeća i obuća, a od prehrambenih proizvoda — kukuruz, suve šljive, mesne konzerve. U istom periodu, udeo Italije u ukupnom jugoslovenskom izvozu gotovo je prepolovljen (s 15% u periodu 1966—1970. na 8% u periodu 1981—1983). I pored toga, italijansko tržište je i dalje značajno za plasman jugoslovenskih proizvoda. Italija je gotovo jedini uvoznik krupne stoke i konja iz Jugoslavije, a na robnoj listi jugoslovenskih proizvoda koji se izvoze u Italiju nalaze se i ogrevno i celulozno drvo, tvrda i meka rezana građa i furnir, deo ferolegura i dr. Udeo SR Nemačke u izvozu jugoslovenske privrede znatno je oscilirao, da bi se na kraju posmatranog perioda smanjio: u periodu 1966—1970. iznosio je oko 9,9%, a u poslednje tri godine (1981—1983) oko 7,7% prosečno godišnje. SR Nemačka je jedan od većih kupaca vina, ferolegura, valjanih i vučenih proizvoda, zatim neelektričnih mašina i uređaja itd. Od pet najvećih uvoznika jugoslovenskih proizvoda, pored SSSR-a, i ČSSR je povećala svoj udeo u jugoslovenskom izvozu: od 4,7% u periodu 1966—1970. na 6% u periodu 1981—1983. U poslednjim godinama u ČSSR se najviše izvozi kukuruz, duvan, boksit, bakar i proizvodi od bakra, olovo i proizvodi od olova, mašine (električne i neelektrične). Veći deo izvoza proizvoda niže faze prerade realizuje se, kao i na tržištu SSSR-a, po dugoročnim međudržavnim aranžmanima. Najzad, tržište SAD-a je do sredine sedamdesetih godina bilo značajno sa stanovišta povećanja jugoslovenskog izvoza i spoljnotrgovinske razmene u celini. Njegov udeo u ukupnom jugoslovenskom izvozu iznosio je u periodu 1966—1975. oko 6,5%, a u poslednje tri godine posmatranog perioda samo 3,4% prosečno godišnje.

Zbog porasta broja zemalja s kojima Jugoslavija održava ekonomske odnose (preko 150 zemalja), smanjen je udeo većine značajnijih spoljnotrgovinskih partnera u jugoslovenskom izvozu. Osim SSSR-a, ČSSR-a, Mađarske, kao i zemalja izvoznica nafte (Irak, Iran, Libija), u ostale izabrane zemlje Jugoslavija je relativno manje izvozila.

STRUKTURA PREMA NAČINU PLAĆANJA. U jugoslovenskoj robnoj razmeni razlikuju se dva sistema plaćanja: slobodno plaćanje i plaćanje na bazi bilateralnih platnih sporazuma (kliring). U periodu 1965—1983. konvertibilni priliv je bio veći od klirinškog (tabela 13), ali je on znatno oscilirao. Do prelomne 1973. izvoz na konvertibilno područje stalno je rastao, i to brže od izvoza na klirinško područje. S mnogim zemljama, a posebno sa zemljama u razvoju, postepeno je napuštan klirinški način plaćanja. Sredinom sedamdesetih godina, zbog teškoća u plasmanu

TABELA 13 — STRUKTURA IZVOZA PREMA NAČINU PLAĆANJA

	U %		
	Konvertibilno područje	Istočnoevropski kliring	Ostali kliring
1966—1970	56,0	34,2	9,8
1971—1975	62,3	34,9	2,8
1976—1980	66,7	32,5	0,8
1981—1983	59,3	40,1	0,6

Podaci: Bilteni Narodne banke Jugoslavije.

robe na svetsko tržište i stagnacije konjunktura u razvijenim zemljama (s kojima je plaćanje najvećim delom konvertibilno) opao je udeo izvoza na ovo područje a porastao je

udeo izvoza na klirinško područje. Posle drugog »naftnog šoka« u 1979. udeo priliva s konvertibilnog područja naglo opada do 1982.

Dugoročno smanjenje konvertibilnog izvoza nepovoljno je iz više razloga, od kojih je najvažniji što se, zbog nedovoljnog priliva konvertibilnih valuta, zaoštavaju problemi otplate glavnice i kamata, koji dospevaju u narednom periodu. Porast izvoza na bazi bilateralnih sporazuma na sintetički način pokazuje da u slobodnoj konkurenciji na svetskom tržištu domaći proizvođači gube trku s proizvođačima iz zemalja višeg ili sličnog nivoa razvijenosti.

OSNOVNI PRAVCI I MERE ZA POVEĆANJE IZVOZA PREMA DUGOROČNOM PROGRAMU EKONOMSKE STABILIZACIJE

Pre svega, neophodno je da se u srednjoročnim planovima razvoja, a posebno u periodu 1986—1990. i planom do 2000. godine, posebno mesto posveti razvoju izvoznog sektora. Izbor sektora koji se dugoročno mogu nositi s inostranom konkurencijom bio bi određen stvarnim ili potencijalnim komparativnim prednostima na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu, u čemu posebnu odgovornost imaju društveno-političke zajednice.

Sistemom mera i akcija ekonomske politike, trebalo bi dosadašnju strategiju razvoja privrede, pretežno usmerenu na supstituciju uvoza, preorijentisati na izvozno intenzivnu. U tom smislu, potrebno je da se promenama deviznog sistema objektivno stvore uslovi za stabilizovanje vrednosti nacionalne valute kao jedinog sredstva plaćanja u zemlji.

U narednom periodu potrebna je vrlo fleksibilna zaštita domaćeg tržišta da se ne bi ugrozio rast industrijske proizvodnje i izvoza. Merama aktivne i pasivne zaštite trebalo bi uvozu ponudu na taj način prilagođavati domaćoj tražnji da se minimiziraju negativne posledice visoke uvozne zavisnosti privrede.

U dugoročnom programu ekonomske stabilizacije posebna pažnja posvećena je i razvijanju specifičnih oblika ekonomske saradnje s inostranstvom. U ekonomskoj saradnji sa zemljama s kojima se razmena obavlja klirinškim načinom plaćanja, trebalo bi proširiti obim razmene po dugoročnim međudržavnim i drugim aranžmanima. U razmeni sa zemljama u razvoju još uvek ima mogućnosti da se izvoz povećava na osnovu tzv. specifičnih paralelnih poslova kao što se kompenzacioni, vezani poslovi itd. Zajednička osnova planskim akcijama u oblasti ekonomskih odnosa s inostranstvom trebalo bi da bude stimulisanje konvertibilnog načina plaćanja sa svim spoljnotrgovinskim partnerima.

Za povećanje izvoza potrebno je razvijati i usavišavati oblike i mehanizme finansijske saradnje s inostranstvom. Pre svega, reč je o povećanju broja zajedničkih projekata na nivou međunarodnih finansijskih institucija. Neophodno je i povezivanje Narodne banke Jugoslavije sa centralnim bankama drugih zemalja (posebno zemalja u razvoju), radi zajedničkog nastupa na trećim tržištima. U onim sektorima privrede gde za to postoje uslovi, ovakav način povezivanja s inostranstvom omogućio bi i lakše kreditiranje izvoza opreme, brodova i tehnologije, kao propulzivnih i kurentnih proizvoda na svetom tržištu. Uz kreditiranje izvoza trebalo bi izgrađivati selektivni sistem izvoznih subvencija i stimulacija.

Stvaranju povoljnih uslova za efikasno povećanje izvoza doprinelo bi i racionalnije i efikasnije korišćenje investicionih sredstava, uz smanjenje i ograničavanje rasta svih vidova opšte i zajedničke potrošnje, čime bi se oslobodio i deo sredstava za finansiranje izvoza.

Ove i druge promene u procesu usklađivanja privredne strukture i razvoja izvoznog sektora, s jedne strane, i promene u sistemu ekonomskih odnosa s inostranstvom, s

druge strane, trebalo bi da omoguću dugoročno i efikasno povećanje izvoza i spoljnotrgovinske razmene u celini.

Obrada: *VUKAŠIN VASIĆ*, samostalni istraživač u Centru za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd

Recenzija: dr *Mladen Kovačević*, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu; *Dušan Nikolić*, pomoćnik generalnog direktora Saveznog zavoda za društveno planiranje; *Aleksandar Milošević*, savetnik sa- veznog sekretara za spoljnu trgovinu

OSNOVNI PRAVCI I MERE ZA

POVEĆANJE IZVOZA PREMA DUGOROČNOM

PROGRAMU EKONOMSKOG STABILIZACIJE

U dugoročnom programu ekonomskog stabiliziranja... U ovom smislu, potrebno je da se povećanje izvoza... U narednom periodu potrebno je da se... U ovom smislu, potrebno je da se... U narednom periodu potrebno je da se...

U dugoročnom programu ekonomskog stabiliziranja... U ovom smislu, potrebno je da se... U narednom periodu potrebno je da se... U ovom smislu, potrebno je da se... U narednom periodu potrebno je da se...

STRUKTURA PREMA NAČINU PROIZVODNJE... U ovom smislu, potrebno je da se... U narednom periodu potrebno je da se... U ovom smislu, potrebno je da se... U narednom periodu potrebno je da se...

TABLICA 10 - STRUKTURA IZVOZA PREMA NAČINU PROIZVODNJE

Godina	Ukupno	Proizvedeno u zemlji	Ukupno
1966-1970	100,0	50,0	50,0
1971-1975	100,0	52,0	48,0
1976-1980	100,0	55,0	45,0
1981-1985	100,0	60,0	40,0

DOKUMENTARNI I KRATKOMETRAŽNI FILM

Dokumentarni i kratkometražni film ima istaknuto mesto u jugoslovenskoj kinematografiji¹ i predstavlja dragocenu riznicu dokumenata iz svih oblasti života. Od 1945. do 1982. u zemlji je proizvedeno ukupno 6206 ovakvih filmova svih žanrova s raznovrsnom tematikom.

Jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film uživa međunarodni ugled. Po potvrđuju mnogobrojne nagrade na raznim međunarodnim filmskim manifestacijama i festivalima, kao i podaci o prodoru na svetsko tržište: od 1951. do 1982. prodato je oko 10 500 licenci ovih filmova u 70 zemalja sveta.

Gledanost dokumentarnih i kratkometražnih filmova u zemlji nije, međutim, velika, jer bioskopi nisu obavezni da ih prikazuju. Danas se uglavnom prikazuju na festivalima i u okviru televizijskog programa.

RAZVOJ

Na teritoriju današnje Jugoslavije film je stigao pet meseci posle prve projekcije u svetu. Andre Kare prikazao je u Beogradu filmove braće Limijer 6. juna 1896, a nekoliko meseci kasnije projekcije su održane u Zagrebu, Ljubljani, Novom Sadu i Sarajevu. Već sledeće godine, u martu 1897, Andre Kare snimio je na ulicama Beograda kratke dokumentarne filmove: »Izlaženje radnika iz fabrike duvana«, »Tramvajska stanica na Terazijama«, »Šetnja na Kalemegdanu«, »Kraljev povratak iz Sofije« i »Polazak Njegovog Veličanstva iz dvora u Sabornu crkvu«. Sadržaji filmova bili su prizori iz svakodnevnog života.

Jugoslovenska kinematografija ima korene u delatnosti Milтона Manakija, fotografa iz Bitolja, i Karela Grosmana, advokata iz Ljutomera, koji su 1905. snimili prve kratke dokumentarne filmove. Milton Manaki je ostavio filmske materijale izuzetne vrednosti, kao što je njegov film »Poseta Sultana Rešada V Solunu i Bitolju« (1911). Među mnogima koji su od prve decenije ovog veka pa do početka drugog svetskog rata snimali ili organizovali proizvodnju dokumentarnih filmova najpoznatiji su bili Slavko Jovanović, Josip Hala, Doka Bogdanović, Ernest Bošnjak i Hamilkar Bošković.

Pre drugog svetskog rata mnogi napredni intelektualci, najčešće levo orijentisani, pisali su o filmu kao neophodnom delu nacionalne kulture, a filmski radnici su zahtevali zaštitu od pritiska stranih kinematografija. Zato je 1931. donesen Zakon o uređenju prometa filmova, koji je zaštitio i stimulisao domaću proizvodnju filmova. Posle donošenja zakona snimljeno je preko 200 dokumentarnih filmova. Godinu dana docnije odredbe zakona su ublažene, pa je zbog toga, ali i zbog toga što je primena optičkog zapisa tona poskupela proizvodnju, ponovo došlo do opadanja proizvodnje, koja je uoči izbijanja rata svedena na desetak filmova godišnje.

U jesen 1943. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izdao je naredbu o snimanju dokumenata o partizanskoj borbi, ali do oktobra

1944, kada je oslobođen Beograd, nije bilo uslova za značajnija snimanja i korišćenje dokumentarnih filmova. Tada je pri Vrhovnom štabu osnovana filmska sekcija, sa zadatkom da snima završne borbe za oslobođenje Jugoslavije. Tako je u januaru 1945. završen prvi film posleratne jugoslovenske kinematografije. Bio je to dokumentarni film — žurnal »Kino-hronika br. 1«. Prvi pravi dokumentarni film bio je »Jasenovac«. Tada je u Beogradu delovalo Državno filmsko preduzeće, a sredinom 1946. brigu o celokupnoj jugoslovenskoj kinematografiji preuzeo je Komitet za kinematografiju vlade DFJ. Kinematografija postaje delatnost od posebnog društvenog značaja i deo nacionalne kulture. Zahvaljujući tome, do 1950. snimljeno je oko 300 filmskih žurnala i 270 dokumentarnih i kratkometražnih filmova.

U periodu 1951—1962. jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film doživeo je nagli razvoj. Godišnja proizvodnja je gotovo utrostručena: od 80 u 1951. na 222 filma u 1962. Počela je kontinuirana proizvodnja animiranih i kratkih igranih filmova, a povećan je i broj namenskih i naručenih filmova. Dokumentarni filmovi, pored kulturno-umetničke i dokumentarno-istorijske vrednosti, postali su i kritički angažovani, a na međunarodnim festivalima počelo se govoriti o jugoslovenskoj školi dokumentarnog filma.

Sopstvenim sredstvima, bez ikakvih iskustava i pomoći, zagrebački entuzijasti, braća Nojgebauer, osvajali su neposredno posle rata tehnološke probleme animacije klasičnog, diznjevskog tipa. Rađanje savremene jugoslovenske animacije počinje pojavom kratkih animiranih reklama Dušana Vukotića (1954—1955). Ubrzo je osnovan Studio crtanog filma u »Zagreb filmu«. Animirani filmovi, za samo desetak godina postojanja, doprineli su svetskom ugledu zagrebačke škole crtanog filma, što je 1962. donelo »Oskara« Dušanu Vukotiću za crtani film »Surogat«.

Posle 1962, ekspanzija televizije dovela je do osiromašenja kinematografije u celini, pa i dokumentarnog i kratkometražnog filma. Godišnja proizvodnja i dalje je velika (između 150 i 250 filmova), ali su filmovi sve kraći, naročito animirani, dok naručeni i propagandni filmovi, ranije uglavnom pravljeni za internu upotrebu naručioca, sve češće dobijaju status dokumentarnog ili naučno-popularnog filma. Proizvođači se trude da za najveći broj filmova pronađu sponzore u privredi, društveno-političkim ili drugim organizacijama, a to se odražava na stvaralačku slobodu, repertoarsku raznovrsnost i kvalitet filmova.

Poslednjih godina kratkometražni i dokumentarni filmovi izgubili su svoje i do tada nesigurno mesto na bioskopskom repertoaru, pa do gledalaca mogu da dođu samo prikazivanjem na televiziji. Zbog toga se proizvodnja filmova sve više prilagođava televiziji.

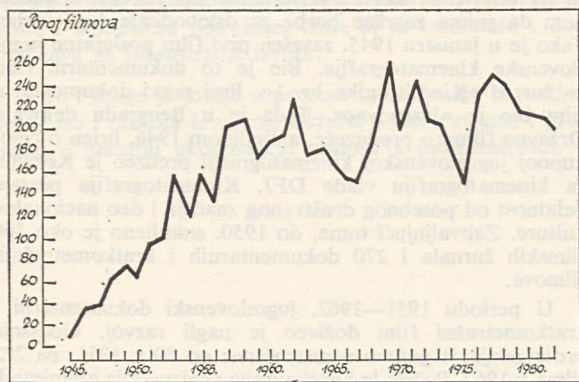
OBIM I STRUKTURA PROIZVODNJE

Od 1945. do kraja 1982. u Jugoslaviji je proizvedeno ukupno 6206 dokumentarnih i kratkometražnih filmova (tabele 1 i 2).

Prvi dokumentarni i kratkometražni filmovi posle oslobođenja zemlje proizvedeni su već 1945: u Srbiji tri (»Beograd«, reditelja Nikole Popovića, »Koraci slobode«, reditelja Radoša Novakovića, i »Proslava dvadesetog oktobra u Beogradu«, reditelja Stevana Miškovića), u Hrvatskoj dva (»Jasenovac«, reditelja Gustava Gavrina i Koste Hlavatyja, i »Istra«, reditelja Branka Marjanovića) i u Sloveniji jedan (»O vrbo«, reditelja Marjana Förstera, koji je, u stvari, snimljen tajno u vreme drugog svetskog rata, prikazan posle olobodenja). Dve godine kasnije snimljeni su prvi filmovi u Bosni i Hercegovini (»Dvadeset sedmi juli«, reditelja Salema Resulovića, i »Omladinska pruga Šamac—Sarajevo«, reditelja Slobodana Jovičića i Side Marjanović) i Makedoniji (»Žito na narodot«, reditelja Trajče Popova, i »Vo izbori so novi pobeđi«, reditelja Kole Čašule). Prvi film u Crnoj Gori proizveden je 1951. godine (»Kongres

¹ O jugoslovenskom filmu vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1979, mart, str. 107—120 (1—14).

GRAFIKON — KRETANJE PROIZVODNJE DOKUMENTARNIH I KRATKOMETRAŽNIH FILMOVA

fiskulturnika«, reditelja Sime Čolovića). Počev od 1952. svake godine je proizvedeno više od 100 filmova. Do prvog većeg skoka u proizvodnji došlo je 1953, kada je snimljeno 159 filmova. Više od 200 dokumentarnih i kratkometražnih filmova prvi put je snimljeno 1957.

TABELA 1 — DOKUMENTARNI I KRATKOMETRAŽNI FILMOVI PROIZVEDENI 1945—1982, PO ŽANROVIMA

	Ukupno	Animirani	Kratki igrani	Dokumentarni*
1945	6	—	—	6
1946	33	—	—	33
1947	35	—	—	35
1948	62	—	—	62
1949	79	1	—	78
1950	57	—	2	55
1951	94	5	1	88
1952	99	5	2	92
1953	159	2	2	155
1954	118	1	1	116
1955	156	2	5	149
1956	130	3	3	124
1957	205	13	10	182
1958	208	15	13	180
1959	172	26	9	137
1960	187	30	20	137
1961	198	35	16	147
1962	222	36	20	166
1963	175	14	10	151
1964	180	19	12	149
1965	161	11	17	133
1966	152	11	19	122
1967	151	11	13	127
1968	182	21	20	141
1969	265	49	31	185
1970	194	27	14	153
1971	244	53	18	173
1972	206	23	25	158
1973	204	38	16	150
1974	176	19	13	144
1975	146	15	14	117
1976	225	26	20	179
1977	252	42	26	184
1978	242	60	17	165
1979	217	21	19	177
1980	214	38	15	161
1981	211	27	25	159
1982	189	24	19	146
Ukupno				
1945—1982	6 206	723	467	5 016

* Dokumentarni film obuhvata sve vrste dokumentarnog filma: počev od »čistog« dokumentarnog do namenskog, nastavnog i ekonomsko-propagandnog filma.

Podaci: Institut za film, Beograd.

Do izrazitog opadanja obima proizvodnje došlo je 1974. i 1975, kada je proizvedeno 176, odnosno 146 filmova, ali ih je već naredne 1976. snimljeno 225, i tek je 1982. taj broj bio manji od 200.

TABELA 2 — DOKUMENTARNI I KRATKOMETRAŽNI FILMOVI PROIZVEDENI 1945—1982, PO REPUBLIKAMA

	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Make-donija	Hrvat-ska	Slove-nija	Srbija
1945	—	—	—	2	1	3
1946	—	—	—	8	6	19
1947	2	—	2	13	2	16
1948	1	—	6	22	10	23
1949	5	—	3	33	18	20
1950	3	—	5	23	10	16
1951	6	5	4	33	9	37
1952	3	4	2	22	16	52
1953	19	4	20	48	16	52
1954	18	6	12	28	10	44
1955	15	2	11	44	13	71
1956	20	1	11	36	16	46
1957	23	6	17	77	14	68
1958	12	12	4	78	26	76
1959	6	19	13	72	23	39
1960	6	4	12	74	30	61
1961	24	6	14	60	30	64
1962	27	5	14	83	29	64
1963	20	5	15	39	30	66
1964	21	3	12	31	28	85
1965	13	2	10	28	26	82
1966	16	—	10	28	18	80
1967	17	1	8	29	31	65
1968	8	2	7	46	14	105
1969	13	1	11	94	40	106
1970	21	3	17	60	15	78
1971	16	6	7	78	17	120
1972	16	1	1	51	21	116
1973	17	4	3	61	20	98
1974	18	2	11	52	7	86
1975	9	1	8	33	12	83
1976	13	—	15	45	52	100
1977	15	4	20	74	35	104
1978	10	2	13	88	36	93
1979	11	1	16	39	38	112
1980	15	2	9	57	29	102
1981	17	—	2	48	21	124
1982	10	—	16	34	31	98
Ukupno						
1945—1982	486	114	361	1 771	800	2 674

Podaci: Institut za film, Beograd.

Od 1949, kada je snimljen prvi posleratni animirani film (»Pionir i dvojka« Vere i Ljubiše Jocić), do 1982. u Jugoslaviji su snimljena 723 animirana filma. Do 1956. proizvedeno je ukupno 19 animiranih filmova (13 crtanih i 6 s lutkama). Od 1957, kada je snimljeno 13 filmova, raste interesovanje autora za ovu vrstu filmova, pa se i broj proizvedenih filmova povećava. U periodu 1963—1968. proizvodnja animiranog filma je bila smanjena (oko 13 filmova godišnje), da bi se zatim, uporedo s otvaranjem novih centara jugoslovenske animacije (posle Zagreba — Beograd, Novi Sad, Ljubljana, Pančevo i Skopje), broj proizvedenih filmova povećao. Najviše animiranih filmova proizvedeno je 1978. godine (ukupno 60).

Prvi kratki igrani filmovi u Jugoslaviji posle rata snimljeni su 1950. godine (»Patrola« Ota Deneša i »Kao i obično« Božidara Rancića, oba u proizvodnji »Zastava filma« iz Beograda). Do 1956. ovaj žanr gotovo da nije ni postojao u jugoslovenskoj kinematografiji — proizvedeno je ukupno 16 filmova (manje od 1% ukupno proizvedenih kratkometražnih i dokumentarnih filmova u tom periodu). Od 1957. do 1982. snimano je godišnje prosečno oko 18 ovih filmova.

Struktura dokumentarnih i kratkometražnih filmova proizvedenih 1945—1980. po žanrovima izgleda ovako (tabela 3).

TABELA 3 — DOKUMENTARNI I KRATKOMETRAŽNI FILMOVI 1945—1980, PO NAMENI I ŽANROVIMA

	1945— 1960	1961— 1970	1971— 1980	1945— 1980
Ukupno	1 800	1 880	2 290	5 976
Naučno-popularni i prosvetni	304	250	272	826
Nastavni	141	71	134	346
Naučnoistraživački	2	1	—	3
Reklamni (ekonomsko-propagandni)	156	154	35	345
Kratki igrani	68	172	183	423
Animirani crtani	71	191	316	578
kolaži	—	7	—	7
s lutkama	30	24	2	56
s predmetima	—	1	6	7
Kombinovani žanrovi	2	12	10	24
Dokumentarni*	1 021	967	1 312	3 306
Dokumentarni**	5	30	20	55

* Ovom grupom obuhvaćeni su svi dokumentarni filmovi koji su uključeni u neku od tematskih celina u Predmetnoj filmografiji jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma, 1945—1980, u izdanju Instituta za film, Beograd, 1983.

** Obuhvaćeni samo oni dokumentarni filmovi koji nisu mogli biti obuhvaćeni tematskom ni žanrovskom podelom u Predmetnoj filmografiji jugoslovenskih dokumentarnih i kratkometražnih filmova, 1945—1980, u izdanju Instituta za film, Beograd, 1983.

Podaci: Institut za film, Beograd.

Jugoslovenski kratkometražni i dokumentarni film bavio se najrazličitijim temama iz društvenog, kulturnog i političkog života, temama iz istorije, prirode, životom mladih, dece, životom u urbanoj sredini i na selu, naukom, privredom, primenom nauke u praksi itd., stvarajući, na taj način, sopstvenu istoriju i istoriju razvoja zemlje.

PROIZVOĐAČI I TEHNIČKA BAZA

PROIZVOĐAČI. Od osnivanja Državnog filmskog preduzeća Demokratske Federativne Jugoslavije (30. juna 1945) proizvodnjom dokumentarnih i kratkometražnih filmova bavilo se preko 65 preduzeća — radnih organizacija. Mnoge radne organizacije su u međuvremenu prestale da rade, njihovu delatnost su nastavile srodne i novoosnovane, a neke do danas obavljaju istu delatnost (»Jadran film«, Zagreb; »Filmske novosti«, Beograd; Vojnofilmski centar »Zastava film«, Beograd).

Od 39 organizacija registrovanih za proizvodnju filmova u 1982. godini, 23 je proizvodilo dokumentarne i kratkometražne filmove. Značajniji proizvođači dokumentarnog i kratkometražnog filma su: »Adria film«, Zagreb; »Centar film«, Beograd; »Dunav film«, Beograd; »Filmoteka 16«, Zagreb; »Filmske novosti«, Beograd; »Jadran film«, Zagreb; »Neoplanta film«, Novi Sad; »Sutjeska film«, Sarajevo; »Vardar film«, Skoplje; »Viba film«, Ljubljana; »Zagreb film«, Zagreb; »Zastava film«, Vojnofilmski centar, Beograd. Pored navedenih organizacija, zapažene rezultate u proizvodnji dokumentarnih i kratkometražnih filmova postižu: »Film danas«, Beograd; »Inex film«, Beograd; »Kosova film«, Priština; »Marijan film«, Split; »Panfilm«, Pančevo; »Univerzum«, Ljubljana; »Zvezda film«, Beograd.

Pojedine organizacije za proizvodnju filmova poseduju delimičnu ili potpunu tehniku za snimanje i obradu filmova. Proizvođači dokumentarnih i kratkometražnih filmova koriste usluge Centralnog filmskog studija »Košutnjak« i Centralne filmske laboratorije u Beogradu. Ove radne organizacije nastale su 1951. iz do tada centralnog jugoslovenskog filmskog preduzeća »Zvezda film«. U njima se

danas laboratorijski i tonski obrađuje veći deo dokumentarnih i kratkometražnih filmova.

TEHNIČKA BAZA uglavnom zadovoljava potrebe proizvodnje, koju u sadašnjem društveno-ekonomskom trenutku diktiraju organizacioni i finansijski činioци. Proizvođači, ne samo dokumentarnih i kratkometražnih filmova, poslednjih godina s velikim naporima obezbeđuju osnovni reprodukcioni materijal — filmske trake.

U težnji da prevaziđu teškoće kojima su izloženi u proizvodnji i plasmanu filmova, proizvođači se udružuju s televizijom. Ova saradnja se ne iscrpljuje samo u pružanju tehničkih usluga u proizvodnji, već obuhvata i uticaj televizije na sadržaj proizvedenih filmova: starajući se o zadovoljenju sopstvenih potreba, televizija je nametnula mnoge stilske i estetske promene u žanrovima dokumentarnog i kratkometražnog filma.

Televizija je kinematografiju potisnula s mesta najpopularnijeg masovnog medija, ali u okviru televizije stvaraju se i uslovi za dalji razvoj dokumentarnih i kratkometražnih filmova. Elektronska tehnika, koja se prevashodno za potrebe televizije razvija izuzetnom brzinom, daleko je jeftinija i za proizvodnju i eksploataciju filmova. Ona još nije potpuno usavršena, ali se može očekivati da se dokumentarni i kratkometražni filmovi već u fazi proizvodnje priklone elektronskoj tehnologiji.

FINANSIRANJE I TROŠKOVI PROIZVODNJE

Jugoslovenski kratkometražni i dokumentarni film, zajedno s ostalim delatnostima u kinematografiji, bio je do 1951. u celini finansiran iz budžeta, a zatim se prešlo na poslovanje po »privrednom računuu«. To znači da je kinematografija počela da brine o ekonomičnosti poslovanja, ali je negativna razlika, gotovo po automatizmu, pokrivena iz republičkih budžeta.² Godine 1956. osnovan je Savezni fond za unapređivanje kinematografije, a posle 1962. osnovani su i republički fondovi. Ovi fondovi su obezbeđivali sredstva najvećim delom od poreza na prihod bioskopa, koji je iznosio između 17% i 20% od cene ulaznica. Početkom 1969. sve oblasti kulture počinju da se finansiraju posredstvom republičkih zajednica kulture, u kojima se sredstva stvaraju od različitih poreza i doprinosa.

Visina sredstava i način finansijske pomoći razlikuju se po republikama i autonomnim pokrajinama, ali najčešće oko 20% ukupnog fonda namenjenog kinematografiji odlazi na finansiranje proizvodnje dokumentarnih i kratkometražnih filmova. Izuzimajući naručene i namenske filmove, za sve ostale kategorije dokumentarnih i kratkometražnih filmova to je najznačajniji izvor finansiranja, jer ta naknada u najvećem broju slučajeva iznosi i do 80% od ukupnih prihoda filma.

Oblici finansiranja i način stimulacije proizvodnje često se menjaju, o čemu u velikoj meri odlučuju filmski radnici, ali pomoć društva je osnov najvećeg dela proizvodnje kratkometražnih i dokumentarnih filmova.

Prosečni proizvodni troškovi (bez troškova eksploatacije) kratkometražnih filmova kretali su se kako sledi:

² Izuzev u nekoliko zemalja sveta, nacionalne kinematografije ne mogu da pokriju troškove poslovanja bez pomoći društva. U kinematografiji se uočava zakonitost da manje domaće filmsko tržište zahteva veću društvenu pomoć. U tim slučajevima ni dugometražni igrani filmovi ne uspevaju da vrate uložena sredstva, pa daleko nekomercijalniji dokumentarni i kratkometražni filmovi moraju biti u teškoj situaciji. Prihvatajući film kao deo nacionalne kulture, u najvećem broju zemalja, proizvodnja filmova se štiti i stimuliše na posredan i neposredan način. Posredna pomoć javlja se u različitim oblicima zaštite od pritiska stranih kinematografija i obezbeđivanju povoljnijih uslova poslovanja, a neposredna pomoć obuhvata sve oblike finansijske stimulacije i ulaganja u domaću kinematografiju.

	U hilj. din.	
	Crno/beli	U boji
1957	24,00	33,60
1960	30,53	35,96
1965	52,92	62,16
1970	89,28	96,93
1975	216,02	241,02
1980	438,21	611,24
1981	398,44	838,26
1982	—	819,51

Iz kretanja troškova proizvodnje, koji rastu zbog inflacije i cena uvozne tehnike i sirovina, vidi se da proizvodnja zadržava nivo iz prethodnih godina na račun kvaliteta produkcije, pa i životnog standarda filmskih radnika.

KADROVI

Osposobljavanje filmskih umetnika i ostalih filmskih radnika bio je složeniji i teži posao od izgradnje tehničke baze i organizacije proizvodnje. Prvih godina posle rata jedino iskustvo i škola mnogim umetnicima, organizatorima i tehničarima bili su prvi snimljeni kratkometražni filmovi.

U 1947. godini 1 100 stalno zaposlenih filmskih radnika proizveli su 2 igrana filma, 34 dokumentarna i kratka filma, 71 filmski žurnal i 19 mesečnika. Trideset pet godina kasnije, 1982. godine, 1 134 zaposlena u proizvodnji filma, sa oko 1 300 slobodnih filmskih radnika, završili su 189 dokumentarnih i kratkometražnih filmova, 34 igrana filma, 53 broja »Filmskih novosti«, 12 mesečnika i 8 »Filmskih pregleda«.

Proizvodnja dokumentarnih i kratkometražnih filmova je tehnološki jednostavnija, pa otuda nema teškoća s kadrovima.

Nestabilna filmska proizvodnja i nesigurna egzistencija slobodnog filmskog radnika uticali su da veliki broj filmskih radnika pređe na televiziju, koja im je, dinamičnom proizvodnjom, omogućila usavršavanje u praksi.

PRIKAZIVANJE U BIOSKOPIMA I NA TELEVIZIJI

Kratkometražni i dokumentarni filmovi su posle II svet-skog rata imali izuzetan značaj i popularnost. Filmski žurnali, pa i kratkometražni i dokumentarni filmovi, pratili su prikazivanje dugometražnih igranih filmova sve do pojave televizije. Televizija je gotovo prepolovila broj posetilaca bioskopa, umanjujući znatno ekonomsku osnovu dugometražne produkcije, ali je daleko više ugrozila dokumentarne i kratkometražne filmove, jer je svojim programom potpuno zamenila filmske žurnale, a i ostale kratkometražne rodove.

Život dokumentarnog i kratkometražnog filma poslednjih petnaestak godina odvija se u ciklusima — od jednog do drugog festivala kratkometražnog filma. U nekoliko pokušaja, bez uspeha, propisima i dogovorima otvorena su vrata bioskopskih dvorana kratkometražnom filmu, ali se na tome i završilo — film do publike nije stizao.³

Televizija je jedini prikazivač, najveći i najuticajniji, koji stalno prikazuje dokumentarne i kratkometražne filmove. Tako je na primer u periodu 1977—1982. televizija na srpskohrvatskom govornom području prikazala 997 dokumentarnih i kratkometražnih filmova domaće proizvodnje (tabela 4) i 432 filma stranog porekla (pored filmova prikazanih u okviru obrazovnog programa, naučno-popu-

³ Zakonom o kinematografiji SR Srbije iz juna 1982. predviđeno je da jedna predstava u bioskopu gledaocu pruži 100 minuta programa — jedan kratkometražni film ili »Filmske novosti« i celovečernji igrani film. Ovim zakonom trebalo bi se o pojedine napore i interese svih subjekata kinematografije — proizvođača, distributera, prikazivača i televizije — u cilju boljeg plasmana i kontakta kratkometražnog filma i filma uopšte s publikom.

larnog i redovnog programa animiranih filmova, prikazivani su filmovi pre televizijskog Dnevnika, kao i u pauzama sportskih prenosa itd.). U okviru ciklusa »Jedan autor — jedan film«, prikazan je 301 domaći dokumentarni i kratkometražni film, naizmenično iz svih televizijskih centara. Pored ovog ciklusa, jugoslovenski kratkometražni film prikazan je na televiziji i predstavljanim pojedinih producenata (od 1977. do 1981: »Neoplanta film«, »Dunav film«, »Viba film«, »Zastava film«, »Adria film«), predstavljanim stvaralaštva mladih autora i retrospektivama poznatih i priznatih autora kratkometražnog filma (Branko Marjanović, Stjepan Zaninović, Vatroslav Mimica, Ratomir Ivković, Nikša Jovičević, Vefik Hadžismajlović, Milenko Štrbac, Zoran Jovanović, Nikola Majdak, Petar Lalović, Žika Ristić, Petar Ljubojević, Ratko Orozović, Midhat Mutapčić, Vladimir Basara, Suad Mrkonjić itd.). Pored predstavljanja producenata i autora, na televiziji su prikazani i mnogi tematski ciklusi — filmovi o deci, filmovi iz istorije KPJ i NOB-a, filmovi o Josipu Brozu Titu, folklorno-etnografski filmovi, iz životinjskog carstva itd.

U istom periodu prikazano je gotovo trostruko manje filmova strane proizvodnje, uglavnom u ciklusima iz istorije umetnosti, naučnoistraživačkih i putopisnih filmova, o istraživanju mora i okeana i sličnim. Na televiziji su prikazivani, paralelno s kratkometražnim filmovima iz zemalja s velikom tradicijom filma, i filmovi iz nesvrstanih i zemalja u razvoju (Alžir, Peru, Venecuela, Sirija, Indija, Kipar, Malta, Kuba, Meksiko, Malezija, Šri Lanka, Pakistan). Najzastupljeniji su i najbrojniji, ipak, filmovi iz zemalja Zapadne Evrope.

TABELA 4 — KRATKOMETRAŽNI FILMOVI Prikazani na televiziji na srpskohrvatskom govornom području 1977—1982.

TV-centar	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Ukupno	166	171	290	223	79	68
Beograd	133	120	241	160	36	47
Zagreb	14	26	34	39	30	16
Sarajevo	8	21	8	14	4	1
Novi Sad	4	4	6	9	6	4
Titograd	4	—	1	—	1	—
Priština	3	—	—	1	—	—

Time što se prikazuju na televiziji kratkometražni i dokumentarni filmovi ne ispunjavaju u potpunosti svoju funkciju. Televizijski program ne koristi kratkometražni i dokumentarni film kao glavni deo svog programa, nego kao dopunu sopstvene proizvodnje, emituje ga u nepogodnim terminima, a televizijska tehnika redukuje utiske filmova predviđene za prikazivanje na velikom ekranu.

FESTIVALI DOKUMENTARNOG I KRATKOMETRAŽNOG FILMA

Od 1954. do 1958. na festivalima u Puli prikazivani su i kratkometražni filmovi (na prvom festivalu prikazano je 16 od 118 snimljenih kratkometražnih filmova). Od 1959. Festival jugoslovenskog kratkometražnog i dokumentarnog filma održava se svake godine u Beogradu. Potvrđujući i nagrađujući najznačajnija ostvarenja kratkometražne produkcije, Festival je uticao da se mnogi gradovi uključe u popularisanje kratkometražnog filma. Organizatori Festivala kratkometražnog filma u Beogradu su, u vreme opadanja broja posetilaca i neorganizovanog plasmana ovog filma u bioskopima, uspostavili saradnju s televizijom, koja je bez obzira na uticaj koji je imala na izraz i sadržaje kratkometražnih i dokumentarnih filmova kontinuiranim prikazivanjem ovih filmova na svom programu učinila da se publika, posle višegodišnjeg odsustva i nezainteresovanosti, zainteresuje za ove žanrove. U okviru Festivala organizuju se mnoge prateće manifestacije: predstavljanje i retrospek-

tive domaćih i stranih kratkometražnih filmova, susreti jugoslovenskih stvaralaca i predstavljanje najpoznatijih filmskih škola iz sveta, tematske rasprave o kratkometražnom filmu, okrugli stolovi i simpozijumi.

Pored beogradskog, u Jugoslaviji se održavaju i: Međunarodni festival naučno-tehničkog filma u Beogradu (od 1958); Međunarodni festival sportskih i turističkih filmova u Kranju (od 1966); Svjetski festival animiranog filma u Zagrebu (od 1972), koji je jedan od najznačajnijih i najuglednijih festivala svetske animacije.

Organizatori svake od ovih manifestacija zalažu se za iscrpan i informativan prikaz događaja u oblasti naučno-istraživačkog, naučno-popularnog, sportskog, turističkog i animiranog filma. Učešće Jugoslavije, po broju prikazanih filmova i broju osvojenih priznanja, vrlo je značajno. Najveći broj prikazanih filmova na Festivalu naučno-tehničkog filma u periodu 1971—1980. bio je iz Jugoslavije (91 film). Na Festivalu sportskih i turističkih filmova u periodu 1971—1980. prikazano je najviše filmova iz Jugoslavije i SAD-a (po 29). Na Svjetskom festivalu animiranog filma u Zagrebu u periodu 1972—1980. učestvovalo je najviše filmova iz SAD-a (122), a zatim iz Jugoslavije 59 filmova.

U Jugoslaviji se, pored navedenih, uglavnom bijenalno održava veliki broj smotri, koje su sličnih ambicija i svaka u svom domenu (urbanizam, ekologija, obrazovanje, zaštita čovekove okoline, medicina itd.) značajne, ali ipak mnogo manjeg dometa nego festivali naučno-tehničkog filma, sportskih i turističkih filmova i animiranog filma.

KRATKOMETRAŽNI FILM U OBRAZOVANJU

Film u obrazovanju bitno doprinosi intenziviranju i racionalizaciji nastave. U nastavi se koriste tri vrste filmova: namenski nastavni filmovi (činjenični); informativni, naučno-popularni, prosvetni, propagandni, dokumentarni (u užem smislu), filmovi čiji se sadržaji potpuno ili delimično podudaraju s temama iz nastavnog programa; igrani filmovi u kojima nastavnik bilo kog predmeta ili struke (književnost, istorija, umetnost, biologija, geografija itd.) može da nađe činjenice relevantne za nastavnu jedinicu koju obrađuje. Osim kinematografskih filmova, u obrazovanju se sve više koriste i televizijski filmovi i programi, bilo uključivanjem u direktan obrazovni program televizije, bilo upotrebom video-tehnike u školama.

Sem korišćenja filma i televizije kao pomoćnih sredstava u nastavi, poslednjih godina u Jugoslaviji se u svim sredinama, s nejednakim uspehom, u programe osnovnog, usmerenog i višeg obrazovanja uvodi kao poseban predmet: filmska kultura i nastava filma.

Vlada FNRJ osnovala je 1947. specijalizovano preduzeće za proizvodnju nastavnih i opšteobrazovnih filmova »Nastavni film«, čiju delatnost nastavlja »Zora film«. Do 1962. »Zora film« je proizveo oko 500 filmova koji su služili kao sredstvo sistematskog ili dopunskog obrazovanja. U 1963. distribuciju nastavnog filma preuzela je »Filmoteka 16« (147 naslova kratkometražnih filmova u 163 kopije, da bi za nepunih 20 godina raspolagala sa 1 200 naslova proizvedenih filmova i licenci u oko 3 000 kopija).

U želji da na najcelishodniji i najekonomičniji način uvede film u škole, »Filmoteka 16« opredelila se za nastavni film na traci super 8, na kasetama, kao najjednostavnije tehničko rešenje.⁴ Od 1973, kada je započela proizvodnju, do 1982. »Filmoteka 16« je proizvela oko 300 naslova i prodala preko 100 000 kopija elementfilma iz geografije, prirode, likovnih umetnosti, istorije, istorije SKJ, književnosti itd. koji su dobro prihvaćeni u zemlji i dobili pohvale u inostranstvu. U unapređenju nastave i primeni filma u nastavi »Filmoteka 16« saraduje s republičkim i pokrajnim

skim zavodima za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja i »Dunav filmom« iz Beograda.

»Filmoteka 16«, u saradnji sa Zavodom za prosvjetno-pedagošku službu SR Hrvatske i Kino-savezom Hrvatske, od 1965. organizuje Letnju filmsku školu — seminare filmske kulture za nastavnike — pedagoge, učitelje razredne nastave, nastavnike maternjeg jezika u osnovnim školama i školama usmerenog obrazovanja, na kojima polaznici dobijaju osnovne informacije o filmskoj umetnosti i metodici primene filma u nastavi. Predavači su poznati jugoslovenski teoretičari, estetičari, filmski pedagozi i kritičari.

Danas se proizvodnjom nastavnih i namenskih filmova bavi nekoliko radnih organizacija. Gotovo celokupnu proizvodnju Vojnofilmskog centra »Zastava film« iz Beograda čine namenski i nastavni filmovi. Veliki deo proizvodnje filmova u »Filmskim novostima«, »Dunav filmu«, »Zagreb filmu«, »Unikal studiju — Ljubljana«, »Jugoslavija publiku« i »Zvezda filmu« (Beograd) čine namenski i nastavni filmovi.

U Jugoslaviji je prvi naučno-popularni film snimljen 1947. godine, a prvi nastavni film 1948. Do 1981. snimljena su ukupno 1 172 naučno-popularna i nastavna filma (godišnje prosečno oko 30 filmova).

JUGOSLOVENSKI DOKUMENTARNI I KRATKOMETRAŽNI FILM U SVETU

Dve godine posle prvih filmskih zabeležaka (snimljenih materijala) i žurnala o izgradnji i obnovi ratom razorene zemlje, jugoslovenska kinematografija postigla je svoj prvi međunarodni uspeh i dobila prvu nagradu. Na Međunarodnom filmskom festivalu u Veneciji, jednoj od najstarijih i najuglednijih manifestacija svetskog filma, film Franca Štiglicia »Omladina gradi« (1947) dobio je nagradu »Bronzani lav«. Dve godine kasnije, 1949, na istom festivalu, jugoslovenski animirani lutka-film »Pionir i dvojka« Vere i Ljubiše Jocića dobio je nagradu za najbolji film u svojoj kategoriji. Na Festivalu u Trentu, 1953, film Stanka Aleksića »Borba sa strminom« (1951) dobio je »Zlatni pehar«.

Od 1956, kada je film Rudolfa Sremeca i snimatelja Frana Vodopivca »Crne vode« (1956) dobio prvu nagradu za crno-belu fotografiju (u Damasku), zatim nagradu za najbolju fotografiju (u Kanu i Montevideu), broj međunarodnih priznanja jugoslovenskom dokumentarnom i kratkometražnom filmu raste uporedo s razvojem, podizanjem umetničkih vrednosti, sticanjem iskustava i savladivanjem zanata.

Uspeh jugoslovenskog animiranog filma najuže je povezan s pojavom i razvojem »Zagreb filma«. Dve godine posle osnivanja »Zagreb filma« i stvaranja zagrebačke škole animiranog filma, Vatroslav Mimica je za film »Samac« (1958) dobio na Festivalu u Veneciji nagradu u kategoriji animiranog filma, a 1959. u Oberhauzenu i Edinburgu dobio je počasne diplome. Od tada su selekcije jugoslovenskog filma sve češće zauzimale dominantno mesto na mnogim međunarodnim festivalima, osvajajući najznačajnija priznanja u Lajpcigu, Oberhauzenu, Manhajmu, Krakovu, Londonu, Bilbaou, Anesiju, Otavi, Varni. Jedan od najznačajnijih uspeha je nagrada »Oskar«, koja je pripala filmu »Surogat« (1961) Dušana Vukotića, za najbolji animirani film prikazan u SAD-u u 1962. godini. Od 1947. do 1982. na međunarodnim festivalima jugoslovenskom kratkometražnom filmu pripalo je 265 nagrada, od toga 98 prvih nagrada. Film »Igra« (1962) Dušana Vukotića dobio je najveći broj međunarodnih priznanja. Veliki broj nagrada na međunarodnim festivalima dobili su animirani filmovi »Zid« Ante Zaninovića (1965), »Muha« Aleksandra Marksa i Vladimira Jutriše (1966), »Maska crvene smrti« Pavao Štaltera i Branka Ranitovića (1969), »Mačka« Zlatka Boureka (1971), »Dnevnik« Nedeljka Dragića (1974), »Satiemania« Zdenka Gašparovića (1978).

Predrag Golubović dobio je najveći broj međunarodnih priznanja za kratke igrane filmove »Smrt paora Đurice«

⁴ Ovo rešenje omogućava jednostavnu primenu, bez prethodne obuke nastavnika (kasete sa filmom se jednostavno, kao kod radio-kasetofona ubaci u projektor i projekcija automatski počinje).

(1971), »Tišine« (1972) i »Biografija Jozefa Šulca« (1973). Vlatko Gilić osvojio je najveći broj nagrada na međunarodnim filmskim festivalima za dokumentarni film »Ljubav« (1973).

Danas je teško zamisliti veliki međunarodni festival kratkometražnog filma bez jugoslovenskih filmova. U periodu 1971—1980. jugoslovenski filmovi prikazani su na 82 festivala u 32 zemlje na svim kontinentima. Jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film je na Festivalu u Oberhauzenu svake godine dobijao nagrade. Na Festivalu u Krakovu za deset godina pripao mu je tri puta Grand prix — »Zlatni zmaj«, četiri puta »Srebrni zmaj«, dva puta »Bronzani zmaj« i jedna specijalna nagrada žirija. S nešto manjom učestalošću kratkometražni film bio je zastupljen na festivalima u Lajpcigu — za 10 godina 9 puta, Manhajmu — za 10 godina 7 puta i Firenci — za 10 godina 6 puta.

TABELA 5 — UČEŠĆE FILMOVA* IZ JUGOSLAVIJE NA MEĐUNARODNIM FILMSKIM FESTIVALIMA U INOSTRANSTVU 1976—1982.

	Ukupno festivala	Prikazano filmova	Nagrađeno filmova
1976	25	89	16
1977	33	90	21
1978	37	94	19
1979	42	84	12
1980	53	82	17
1981	44	76	31
1982	50	111	23

* Uključeni i igrani dugometražni i kratkometražni filmovi (dokumentarni, animirani, kratki igrani).

Podaci: Institut za film, Beograd.

U periodu 1971—1980. jugoslovenski filmovi bili su pet puta u nominaciji za nagradu »Oskar«. Najbliži »Oskaru« bili su filmovi »Lutka snova« (1980) Zlatka Grgića i Boba Godfrija i film »Dae« (1979) Stoleta Popova, koji su ušli u najuži izbor od tri filma iz celog sveta, u kategorijama animiranog, odnosno dokumentarnog filma. Uspah filma »Surogat« Dušana Vukotića nije ponovljen.

Za deset godina, u periodu 1971—1980, na međunarodnim festivalima dokumentarnog i kratkometražnog filma u Jugoslaviji prikazano je 1 258 filmova, od toga 219 jugoslovenskih. Na ovim festivalima prikazani su filmovi iz preko 40 zemalja, najviše iz SAD-a, Velike Britanije, Francuske i SSSR-a.

IZVOZ

Uspesi koje je jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film postigao na međunarodnim festivalima u inostranstvu omogućili su mu prodor na međunarodno tržište. Od 1951. do 1982. prodato je 10 488 licenci dokumentarnih i kratkometražnih filmova u preko 70 zemalja sveta: Albanija (1 film), Alžir (142 filma), Angola (29), Antili (47), Argentina (37), Austrija (95), Australija (157), Bolivija (13), Brazil (11), Belgija (275), Bugarska (97), Burma (2), Čad (57), Čile (20), Čehoslovačka (308), Danska (146), Egipat (31), Finska (157), Francuska (489), Gana (1), Grčka (23), Gvineja (49), Holandija (365), Hong Kong (1), Indija (1), Irak (5), Iran (76), Italija (369), Izrael (57), Irsk (46), Japan (11), Kambodža (32), Kanada (273), Kona (9), Kuba (92), Liban (10), Luksemburg (29), Mađarska (453), Malezija (4), Mali (63), Meksiko (3), Nemačka DR (491), Nemačka SR (808), Niger (64), Norveška (99), Peru (13), Poljska (243), Portugal (486), Rumunija (75), SAD (620), Sirija (16), SSSR (163), Španija (33), Švajcarska (397), Švedska (419), Velika Britanija (480), Zambija (36) i ostale zemlje (1 963).

Najveći kupac jugoslovenskih dokumentarnih i kratkometražnih filmova je Savezna Republika Nemačka, kojoj je do 1982. prodato 808 licenci. Za njom dolaze SAD sa 620,

Nemačka Demokratska Republika sa 491, Portugal sa 486, Francuska sa 489, Velika Britanija sa 480.

Od zemalja Istočne Evrope najviše kratkometražnih filmova izvezeno je u Nemačku Demokratsku Republiku — 491 i Mađarsku — 453, a slede Čehoslovačka — 308, Poljska — 243 i SSSR — 163.

Izvoz kratkometražnih filmova u nesvrstane zemlje je, u poređenju s razvijenim zemljama Zapadne Evrope i socijalističkim zemljama, znatno niži. Po broju uvezenih filmova izdvaja se Alžir, sa 142 licence, s kojim jugoslovenska kinematografija saraduje i u oblasti zajedničke proizvodnje i obrazovanja kadrova. Od nesvrstanih zemalja Kuba je uvezla 92, Irak 76, Zambija 36, Egipat 31, Kambodža 23 filma itd.

U periodu 1972—1982. iz Jugoslavije je izvezena 3 791 licenca kratkometražnih filmova u preko 60 zemalja.

STVARALAČKI DOMETI I KULTURNO-UMETNIČKA VREDNOST DOKUMENTARNIH I KRATKOMETRAŽNIH FILMOVA

Vrednovanje dokumentarnih i kratkometražnih filmova složeniji je i teži zadatak od vrednovanja dugometražnih igranih filmova. Dokumentarne i kratkometražne filmove najčešće nije moguće vrednovati direktnim međusobnim poređenjem i na osnovu jedinstvenih kriterijuma, jer su i u poređenju i po nameni raznoliki. U najvećem broju slučajeva oni ostaju i bez provere kod bioskopske publike. Na njih se često ne mogu primeniti formalno estetičke ocene i klasifikacija prema umetničkoj vrednosti. Izuzev za malobrojne kratke igrane filmove, animirane i samo deo dokumentarnih filmova, za sve ostale dokumentarne i kratkometražne filmove značajnija je ocena koliko ispunjavaju svoju funkciju i, što je još važnije, kolika je dokumentarna vrednost filmskog materijala u njima.

Do II svet kog rata nije bilo organizovane službe koja bi brinula o čuvanju filmskih dokumenata, pa je sačuvano vrlo malo filmskih materijala, a gotovo sve što je sačuvano ima veliku kulturno-i torij ku vrednost.

Na kraju rata i u prvim poratnim godinama svi filmovi bili su u nepo rednoj funkciji izgradnje zemlje i novog socijalističkog društva, važna sredstvo propagande i dokument o vremenu. Proizvodnja filmova se tek uhodaivala, uz tehničko siromaštvo i razumljivu zanatsku neuko t. Tada su sve teme dokumentarnih i kratkometražnih filmova i stvarno, u životu, bile velike, filmski stvaraoci su za uzor imali sovjetsku kinematografiju, pa su kao prirodan rezultat tih okolnosti stvarana filmska dela iskrenog revolucionarnog zanosa.

Zadaci kinematografije bili su jasno određeni i ona ih je u potpunosti izvršavala, istovremeno se trudeći da savlada filmske zanate i izražajne oblike filma. Zato će se tek nešto kasnije, posle 1950, u proizvodnji dokumentarnih i kratkometražnih filmova pojaviti intimnije teme, a autorski pristup stvaralaca filmova postaće primetniji. Prvi znaci budućih vrednosti u jugoslovenskom dokumentarnom i kratkometražnom filmu već su se uočavali u filmovima »Nova zemlja« Radoša Novakovića (1946), »Tragom IV i V neprijateljske ofanzive« Teodora Balka i Žorža Skrigina (1948) i »Tunolovci« Branka Belana (1948).

Sredinom pedesetih godina dokumentarni i kratkometražni film ušao je u zreliju fazu i kritički se odnosio prema društvenim pojavama. Tada je to bila društveno najangažovanija umetnička disciplina. Autori kratkometražnog filma počeli su smelije da obrađuju i neke teme koje su do tada smatrane tabu-temama. Film se odvajao od politike, ali nije postajao film bez politike — reditelji su društvene istine projektovale kroz sopstveni izbor i doživljaj, osvajajući postepeno svoje pravo da saopšte istinu. Početak nove ere u jugoslovenskom dokumentarnom i kratkometražnom

filmu doneli su filmovi Žike Ristića »Splavari na Drini« (1951), Velimira Stojanovića »Mrtvi grad« (1952), Rudolfa Sremeca »Uspavana ljepotica« (1953), Milenka Štrpca »U srcu Kosmeta« (1954), Krste Škanate »U senci magije« (1955), Živana Čukulića »Krv slobode« (1955) i »Fabrike radnicima« (1958), Vicka Raspora i Aleksandra Petrovića »Uz druga je drug« (1955), Puriše Đorđevića »Devojka sa naslovne strane« (1958), Branislava Bastaća »Crne maramice« (1958), Dušana Povha »Tri spomenika« (1958), Bate Čengića »Čovjek bez lica« (1961), Dušana Makavejeva »Antonijevo razbijeno ogledalo« (1957), Matjaža Klopčiča »Na sunčanoj strani ulice« (1959).

Od tog vremena do danas formirao se niz specifičnih i jasnih autorskih fizionomija koji su jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film podigli do svjetskih vrhova. Na najpoznatijim svjetskim festivalima, počev od Venecije 1947. godine, Moskve, Berlina, Kana, Oberhauzena, Krakova, Manhajma, Bilbao itd., ovi filmovi osvajali su najviša priznanja. Beogradski dokumentaristički krug (Stjepan Zaninović, Dušan Makavejev, Milenko Štrbac, Sveta Pavlović, Puriša Đorđević, Krsto Škanata), koji je jedno vreme bio centar dokumentarnog filma i pravi rasadnik tema i ideja, kao da je uticao na najtalentovanije autore u drugim centrima. Uskoro su svoju izrazito dokumentarističku fizionomiju dobili autori iz Zagreba (Ante Babaja, Lordan Zafranović, Zoran Tadić, Bogdan Žižić, Nikola Babić, Krsto Papić, Branko Marjanović, Krešo Golik), Ljubljane (Boštjan Hladnik, Igor Pretner, Jože Pogačnik, France Kosmač, Milan Ljubić). Zatim su svoje priloge dali crnogorski stvaraoci (Branislav Bastać, Zdravko Velimirović, Nikša Jovičević) i sarajevska škola dokumentarnog filma (Midhat Mutapčić, Vefik Hadžismajlović, Petar Ljubojević, Suad Mrkonjić, Mirza Idrizović, Nikola Stojanović). Poslednje godine donele su uspon novosadskih dokumentarista (Branko Milošević, Prvoslav Marić, Karolj Viček) da bi, na kraju, makedonski dokumentaristi uneli u ovaj žanr ne samo nove teme već i novi ritam, novu snagu (Aleksandar Đurčinov, Trajče i Stole Popov, Laki Čemčev, Meto Petrovski), kao i stvaraoci s Kosova (Besim Sahatčić, Gani Bobi).

Dušan Makavejev, Mića Milošević, Krsto Papić, Lordan Zafranović, Jovan Jovanović, Predrag Golubović, Vlatko Gilić, Živko Nikolić, autori s više znanja i iskustva i temeljnijim filmskim obrazovanjem, nastavili su putem koji su trasirali pioniri jugoslovenskog filma. Ne zaustavljajući se na tradicionalnom iskustvu i formama, prihvatili su zahteve savremenog filma i, u saglasnosti sa sopstvenim autorskim senzibilitetom, u svom domenu realizovali suštinski savremene, aktuelne filmove. U vreme ovih autora, šezdesetih i sedamdesetih godina, jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film doživljavao je ekspanziju i verifikaciju na svjetskim festivalima.

Proizvodnju dokumentarnih i kratkometražnih filmova u Jugoslaviji u to vreme odlikovala je jedna osobenost koja nije toliko uočljiva u drugim kinematografijama. Sve vreme, a izrazilo posle 1960, većina uspešnijih autora dokumentarnih, pa i animiranih filmova, počela je da snima i prve dugometražne igrane filmove. Neki se više nisu vratili kratkometražnom: Aleksandar Petrović, Puriša Đorđević, Dušan Makavejev, Matjaž Klopčič, Krsto Papić, Lordan Zafranović, Mića Milošević, Predrag Golubović, Vlatko Gilić, Živko Nikolić, Stole Popov i niz drugih najuspešnijih reditelja kratkometražnih i dokumentarnih filmova. Ovim autorima pridružili su se i Dušan Vukotić i Vatroslav Mimica, pošto su stekli svetski ugled u animiranom filmu.

Reditelje su, zatim, sledili snimatelji, montažeri i drugi stvaraoci, jer je oblast dokumentarnog i kratkometražnog filma postala neka vrsta pripreme za rad na dugometražnom igranom filmu. Masovni prelazak reditelja na dugometražne igrane filmove bitno je uticao na stvaralački razvoj dokumentarnog i kratkometražnog filma, prekidajući naglo prirodni generacijski kontinuitet. Autori su ga napuštali kada su bili na pragu zrelosti (oko tridesete godine), a novi stvaraoci donosili su svežinu. Kada su s jednim ili dva filma

afirmisali, i oni su prebrzo odlazili, a dolazili su novi. Poneki su se i vraćali, ali pouzdane vrednosti jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma najčešće predstavljaju oni koji su mu ostali verni.

Uzroci takvog stanja su mnogobrojni, ali je sigurno da osnovne razloge treba tražiti u društvenom statusu i ekonomskom položaju dokumentarnog i kratkometražnog filma.

Sredinom osamdesetih godina, kada se događaju velike promene i u dugometražnom igranom filmu, dokumentarni i kratkometražni film prilagođava se standardima koje nameće televizijski medij. Televizija je svojim informativnim emisijama i svojom prirodom apsorbovala i diktirala znatan deo tadašnje produkcije i niz autora usmerila na televizijske oblike izražavanja. Ovo je period kvantitativne stagnacije i kvalitativnog osiromašenja — stvaralaštva ograničenog dometa jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma, malih strasti i uglavnom već otkrivenih istina. Svi filmovi su se, uglavnom, nalazili u tradiciji dokumentarnog i kratkometražnog filma, ciljevi su bili omeđeni, a ideje nisu bile ni nove ni inspirativne, pa se često dobijao utisak da se autori zadovoljavaju standardnom komunikativnošću i socijalizacijom u kojoj se događaji nedovoljno analitički posmatraju.

Krajem osme decenije pojavilo se nekoliko mladih autora (Seljami Taraku, Žarko Dragojević) koji na slobodniji način govore o nekim fenomenima u životu mladih ljudi, ukazujući, istovremeno, na put jugoslovenskog kratkometražnog filma, na njegov dominantan izraz — personalnost, iskustvo i autentičan doživljaj vremena i stvarnosti, odvajanje od efemernosti, odbacivanje raznih ograničenja i izgrađivanje stvaralačke slobode.

Jugoslovenski autori dokumentarnog i kratkometražnog filma kreću se uglavnom u širokom dijapazonu estetskih formi.

Najviše ovih filmova su klasični dokumentarci, koji fotografiju stavljaju u prvi plan, ne ulazeći u metaforična razlaganja samog dokumenta. Kada su napravljeni čisto, takvi filmovi predstavljaju, upravo kao dokumenti o odabranim temama i pojavama, veliku vrednost, pre svega kao svedočanstva vremena u kome su nastali i o kome govore. To su filmovi koji se bave stvarnošću, činjenicom ovog trenutka, pa su i sa sociološkog i idejnog stanovišta značajni. Na sasvim dokumentaran način autori rade i istorijske filmove, oslanjajući se na dokumenta i materijalne podatke o vremenu koje prikazuju. Dakle, govoreći o stvarnosti kao i o prošlosti, čisti dokumentarac služi se fotografijom kao osnovicom na kojoj se zasniva i stil i način kazivanja činjenica.

Negdje od samog početka, kada se pre svega bavio beleženjem stvarnosti, ostavljajući već danas dragocene dokumente, jugoslovenski dokumentarni i kratkometražni film iskazivao se i kao kritika raznih društvenih negativnosti i pojava koje su strane socijalizmu. Kritički dokumentarac iskazivao je drugu vrstu angažmana od one koju su iskazivali čisti dokumentarci ili film-esej, uvek reagujući na trenutak, na aktuelnost koja je tražila da se o njoj govori. Može se ostvariti u relativno kratkom periodu i može stići na vreme da komentariše neku pojavu, pa i onu koja nije trajna. Taj kritički duh razvijao se svih ovih godina, nailazio je na odziv u gledalištu, pa i kod stručnih žirija, kod kritičara i estetičara, koji su taj i takav angažman u jugoslovenskom filmu cenili. Upravo su se na ovim trima osnovnim estetsko-idejnim osnovicama i razvile one odlike koje su omogućile stvaranje jugoslovenske škole dokumentarnog filma. Sve navedene forme dokumentarističkih izraza i čisti dokumentarni film predstavljaju vladajuće oblike u jugoslovenskom dokumentarnom i kratkometražnom filmu.

Međutim, još više uspeha dokumentarnom i kratkometražnom filmu doneo je animirani film, koji je postigao svetsku slavu. Zagrebačka škola crtanog filma bila je rasadnik i ideja i formalnih rešenja koja su se u svetu plasirala kao avangardna.

Od 1958, posle prvih počasnih diploma na festivalima u Oberhauzenu i Berlinu, na Filmskom festivalu u Veneciji Vatroslav Mimica osvojio je »Grand prix« za film »Samac«, kojim je započeo seriju remek-dela, koja još uvek obilaze svetske festivale i ulaze u sve antologije svetske animacije.

Nikola Kostelac (»Premijera«, 1957; »Nocturno«, 1958) Dušan Vukotić (»Cowboy Jimmy«, 1957; »Piccolo«, 1960; »Surogat«, 1961; »Igra«, 1962; »Opera Cordic«, 1968; »Ars gratia artis«, 1970) i Vatroslav Mimica (»Samac«, 1958; »Kod fotografa«, 1959; »Mala kronika«, 1962) su prva generacija zagrebačke škole animiranog filma. Ona je najveći uspeh postigla osvajanjem »Oskara« za najbolji animirani film u 1962 (»Surogat« Dušana Vukotića).

Uspeši s početka šezdesetih godina predstavljali su podsticaj za autore animiranih filmova koji su neprekidno istraživali i usavršavali izraz. Posle prvog jugoslovenskog »Oskara« za animaciju, pojavili su se Borivoj Dovniković (»Znatiljelja«, 1966; »Krek«, 1967; »Putnik drugog razreda«, 1974; »N. N.«, 1977; »Škola hodanja«, 1978), Nedeljko Dragić (»Možda Diogen«, 1967; »Idu dani«, 1968; »Tup-tup«, 1972; »Dnevnik«, 1974), Aleksandar Marks i Vladimir Jutriša (»Muha«, 1966; »Sizif«, 1967; »Mora«, 1976), Zlatko Bourek (»Bečarac«, 1966; »Mačka«, 1971), Ante Zaninović (»Zid«, 1965; »O rupama i čepovima«, 1967), Milan Blažeković (»O uvertire 2021«, 1976), Joško Marušić (»Riblje oko«, 1980). Debitanti koji su se pojavili poslednjih godina na najboljem su putu da dostignu autore na kojima počiva značaj i veličina zagrebačke škole animiranog filma (Krešimir Zimonić »Album«, 1983).

Pored Zagreba, animirani film se razvija i u Ljubljani, (od 1960), Sarajevu (1961), Beogradu (1963), Skoplju (1964), Novom Sadu (1968). Nekoliko izuzetnih stvaralaca iz ovih centara (»Ju-6« — šest centara jugoslovenske animacije) dostižu kvalitet zagrebačkih autora i međunarodnu afirmaciju: Nikola Majdak (»Solista«, »Čovek od krede«, 1963; »Vreme vampira«, 1971; »Svet tišine«, 1978; »Po-

slednji sunčev zrak«, 1980), Zoran Jovanović (»Zastave« 1973; »Čovek, kvadrat, krug«, 1974; »Rupa«, 1975; »Anti dogmin«, 1975; »Trade mark«, 1978), Borislav Šajtinac (»Nije ptica sve što leti«, 1969; »Nevesta«, 1971; »Don Kihot«, 1972), Petar Gligorovski (»Embrijo N° M«, 1971; »Feniks« i »Adam«, 1976), Darko Marković (»Stop« i »Granica«, 1967; »Strelbi«, 1977; »Belo topče«, 1977), Boro Pejčinov (»Otpor«, 1978).

Jugoslovenski autori su započeli rad na animaciji u uslovima koji su bili sasvim specifični. Pioniri jugoslovenske animacije uglavnom su se bavili karikaturoom. Oživljavanje karikature bio je njihov prvi cilj. U animaciji je prvih godina postojala i jaka veza s američkom tradicijom crtanog filma. Taj uticaj je kratko trajao, jer su autori vrlo brzo počeli da rade u drugačijem stilu. Uz snažan uticaj karikature, postojala je još jedna činjenica o kojoj treba voditi računa. Naime, animatori su svoj rad na crtanom filmu započeli u vrlo skromnim uslovima, a ovi su im nalagali da nađu sopstveni izraz. To je bila takozvana reducirana animacija za koju je trebalo manje crteža, što znači da su filmovi bili znatno jeftiniji. Uz drugačiji odnos prema likovima, uz takođe stilizovani i nadrealni odnos prema prostoru u kome se likovi kreću, uz nove i sasvim drugačije teme koje su se obraćale pre svega odraslom gledaocu, jugoslovenska animacija je postigla sasvim novi kvalitet u ovoj vrsti filma i nametnula se svojom avangardnošću svetskim trendovima. Tako je došlo i do svetske slave, mnogobrojnih nagrada na međunarodnim festivalima, pa i do Svjetskog festivala animacije koji se svake druge godine održava u Zagrebu.

Obrada: MIROLJUB VUČKOVIĆ, stručni saradnik Instituta za film, Beograd, i SRETEN JOVANOVIĆ, vanredni profesor Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd

Recenzija: Mira Boglić, filmski kritičar, Zagreb; dr Petar Volk, redovni profesor Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd

JUGOSLAVIJA I UNICEF

Jugoslavija aktivno i uspešno saraduje s Međunarodnim Fondom Ujedinjenih nacija za pomoć deci (UNICEF)¹ od njegovog osnivanja.² Sporazum o saradnji s Unicefom Jugoslavija je potpisala 20. novembra 1947.

Jugoslavija je prva zemlja u Evropi i druga u svetu koja je (1948) osnovala Nacionalni komitet za Unicef, koji je imao značajnu ulogu u razvoju društvene brige o deci u Jugoslaviji.

Unicef je u periodu 1948—1979. pružio Jugoslaviji materijalnu pomoć u vrednosti od oko 22 miliona USA dolara za sprovođenje 26 programa u oblasti obezbeđivanja osnovnih potreba dece — zdravstvene i socijalne zaštite, vode za piće, hrane, obrazovanja i drugih potreba. Jugoslavija je u ostvarivanje ovih programa uložila oko 100 milijardi dinara (u tekućim cenama).

Od 1979. Jugoslavija nije više korisnik pomoći Unicefa. Ona je, uz to, jedina zemlja u razvoju koja je postala i davalac pomoći Unicefu. Pomoć obuhvata: redovnu godišnju članarinu u iznosu od 250 000 USA dolara (koja se plaća u dinarima iz budžeta federacije) i doprinose od sabirnih akcija organizovanih u zemlji u korist Unicefa, koji je u 1984. bio dvo truko veći od redovne godišnje članarine Jugoslavije u Unicefu.

Nosilac saradnje Jugoslavije s ovim fondom UN je Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom, koja organizuje razne akcije i propagira aktivnost Unicefa u zemlji. Jugoslavija je član Izvršnog odbora Unicefa više od 30 godina. Njeni predstavnici bili su dva puta predsednici Programskog komiteta Unicefa, a jedan je bio predsednik Izvršnog odbora (svi u po jednom mandatu).

POMOĆ UNICEFA JUGOSLAVIJI

Unicef je u periodu 1948—1979. pružio Jugoslaviji veliku investicionu i materijalnu pomoć. Ona je podstakla veća ulaganja Jugoslavije u: zdravstvenu zaštitu majke i deteta; dečju zaštitu; suzbijanje zaraznih bolesti; proizvodnju lekova, seruma i vakcina; osnivanje centara za profesionalnu orijentaciju i profesionalno osposobljavanje omladine; zaštitu invalidne dece i omladine; unapređenje zdravstvene i socijalne zaštite dece i omladine na Kosovu. Realizaciju svih programa Unicef je pomogao i kroz obučavanje stručnih kadrova, upućivanjem eksperata iz drugih zemalja ili obučavanjem jugoslovenskih kadrova u inostranstvu i u zemlji. Uz ve programe u periodu 1948—1971. od Unicefa je dobijeno ukupno 550 vozila i rezervnih delova u ukupnoj vrednosti od 1 330 678 USA dolara. Pored toga, Jugoslavija je od Unicefa dobijala i pomoć za ublažavanje posledica elementarnih katastrofa.

Vid finansiranja realizacije Unicefovih programa u Jugoslaviji bila je i domaća participacija prilikom izgradnje gra-

¹ Unicef je vodeća međunarodna organizacija za brigu o deci u sistemu Ujedinjenih nacija. Osnovana je 11. decembra 1946. Svoje programe sprovodi s vladama zemalja kojima pruža pomoć, saradujući pri tom s odgovarajućim agencijama iz sistema Ujedinjenih nacija s kojima ima zajedničke programe: s Organizacijom UN za ishranu i poljoprivredu u oblasti ishrane, Svetskom zdravstvenom organizacijom u oblasti zdravstvene zaštite, Organizacijom za nauku, vaspitanje i kulturu UN u oblasti obrazovanja, kao i s drugim organizacijama čije programe pomaže i finansira. Unicef je postigao značajne rezultate u brizi o deci i porodici, za šta je dobio Nobelovu nagradu za mir 1965. Među inicijatorima za dodeljivanje ove nagrade bila je i Jugoslavija.

² O saradnji do 1961. vidi: *Jugoslovenski pregled*, septembar, 1962, str. 361—364 (21—24).

đevinskih objekata, školskih vodovoda, nabavki dopunskog inventara, održavanja vozila, školovanja deficitarnog stručnog kadra, finansiranje rada školskih kuhinja u nerazvijenim područjima zemlje. Ta samopomoć angažovala je po nekoliko puta više dinarskih sredstava od vrednosti celokupne dobijene pomoći po jednom programu rada. Taj odnos je bio 1 : 3 ili 1 : 5, a ponekad i 1 : 10, kada su bile u pitanju nerazvijene službe za brigu o deci.

ZDRAVSTVENA ZAŠTITA MAJKE I DETETA. U ovoj oblasti realizovani su dugoročni programi: razvoja centara za zdravstvenu zaštitu majke i deteta; zaštite prevremeno rođene dece; suzbijanje karijesa i sanacije zuba kod dece; obrazovanja i usavršavanja medicinskih kadrova; pomoći Unicefa službi transfuzije krvi.

Program razvoja centara za zdravstvenu zaštitu majke i deteta. Program zdravstvene zaštite majke i deteta realizovan je u periodu 1953—1965. Obuhvatao je osnivanje i opremanje demonstracionih, sreskih (opštinskih) i intermedijarnih centara za zdravstvenu zaštitu majke i deteta. Osnivanje i opremanje ovih specijalizovanih institucija imalo je značaj za razvoj i unapređenje zdravstvene zaštite žena,³ dece⁴ i omladine u celoj zemlji. Pomoć Unicefa je bila materijalna, stručna i naučna. Materijalna pomoć Unicefa podsticala je ulaganja Jugoslavije u ovaj program. Domaćim sredstvima, koja su bila znatno veća od vrednosti dobijene opreme, obezbeđivane su zgrade ili prostorije, nameštaj i drugi pribor potreban za rad, i vršena stručna obuka kadrova. Stručnu i naučnu saradnju pružili su i Svetska zdravstvena organizacija, Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu, Unesco i Program UN za razvoj.

U periodu 1953—1958. osnovano je osam demonstracionih centara za majku i dete — po jedan u svakoj republici i autonomnoj pokrajini. Demonstracioni centri prerasli su u današnje institute i zavode za zdravstvenu zaštitu majke i deteta republika i autonomnih pokrajina.

Od 1955. počelo je osnivanje i opremanje sreskih (opštinskih) centara za zdravstvenu zaštitu majke i deteta. Nacionalni komitet za Unicef dao je prioritet primarnoj i sekundarnoj prevenciji bolesti dece, omladine i žena, ne zapostavljajući pri tome ni tercijarnu prevenciju (intenzivna terapija dečjih oboljenja). Do 1958. opremljeni su: 221 dečji dispanzer (između ostalog, svaki je dobio priručnu laboratoriju); 493 savetovališta za majku i dete (od kojih je njih 120 dobilo i demonstracione mlečne kuhinje); 180 školskih dispanzera (od kojih je 60 dobilo i priručnu laboratoriju) i 96 školskih zubnih ambulanti. U istom periodu od Unicefa je dobijeno i 308 babičkih torbi za terenski rad babica. Ukupna vrednost ove opreme iznosila je 624 450 USA dolara. Opremanje sreskih (opštinskih) centara omogućilo je jačanje uloge domova zdravlja i kasnije medicinskih centara.

U periodu 1960—1965. pri razvijenijim medicinskim centrima i domovima zdravlja u 63 tadašnja srezna osnovana su intermedijarni centri za zdravstvenu zaštitu majke i deteta instruktivnog karaktera. Svaki je bio opremljen laboratorijom, uređajem za davanje kiseonika, automobilom (land rover), sa po jednom stacionarnom i jednom pokretnom zubnom ambulantom. Ukupna vrednost ove opreme iznosila je 287 000 USA dolara.

Republičkim i pokrajinskim demonstracionim centrima, kao i intermedijarnim centrima, postupno su poveravani zadaci rukovođenja, objedinjavanja i izgrađivanja jedinstvene doktrine u zdravstvenoj zaštiti majke i deteta, u pružanju stručno-metodološke pomoći i u stručnom usavršavanju i osposobljavanju svih profila zdravstvenih radnika koji rade u službama za zaštitu majke i deteta.

³ O zdravstvenoj zaštiti žena vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1959, februar 67—70 (1—4); 1969, novembar 467—470 (17—20); 1978, april, 159—162 (9—12).

⁴ O zdravstvenoj zaštiti odojčadi, male dece i omladine vidi: *Jugoslovenski pregled*, 1964, april, str. 175—178 (1—4); 1969, jul—avgust, str. 331—332 (3—4), 1973, oktobar 345—350 (11—16) i januar 1982, str. 25—30 (1—6).

Program zaštite prevremeno rođene dece. Organizovana zaštita prevremeno rođene dece u Jugoslaviji započela je 1948, kada je u Beogradu osnovan Centar za zaštitu prevremeno rođene dece. Pomoć Unicefa realizovana je kroz program hitne pomoći (u periodu 1949—1952) i dugoročni program (do 1958). Programom hitne pomoći centri za zaštitu prevremeno rođene dece u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu opremljeni u sa: 45 inkubatora za decu, 50 pribora za kiseonik, vozilima za transport nedonoščadi i drugom neophodnom opremom. Dugoročnim programom centri u Sarajevu, Skoplju, Cetinju, Mariboru i Rijeci dobili su 31 klinički inkubator i 9 pokretnih inkubatora za decu, kao i drugu specifičnu medicinsku opremu.

Vrednost opreme koju je isporučio Unicef za oba programa iznosila je 49 456 USA dolara.

Pomoć Unicefa podstakla je osnivanje širom zemlje i drugih centara za zaštitu nedonoščadi, koje je Jugoslavija osnivala i opremala samostalno.

Posle zemljotresa u Skoplju 1963, Unicef je Dečjoj klinici u Skoplju poklonio inkubatore s potrebnim priborom.

Program suzbijanja karijesa i sanacije zuba kod dece. Pomoć Unicefa sastojala se u pokretnim i stacionarnim školskim ambulancama i vozilima (land hover) za prebacivanje pokretnih zubnih ambulanti na teren. Do 1979. Jugoslavija je dobila 84 pokretne i 171 stacionarnu školsku zubnu ambulantu, koje su raspoređene u najnerazvijenijim krajevima zemlje. Pomoć Unicefa imala je veliki značaj za unapređenje zaštite zuba kod dece.

Program obrazovanja i usavršavanja medicinskih kadrova. Pomoć Unicefa sastojala se u nastavnim sredstvima, laboratorijskoj opremi i materijalu medicinskim školama u celoj zemlji. Pomoć je u periodu 1953—1966. primilo 38 škola za medicinske sestre, 5 škola za babice i 12 škola za dečje negovateljice, odnosno dečje medicinske sestre. Ova oprema je doprinela unapređenju obrazovnog procesa u medicinskim školama i boljem stručnom osposobljavanju zdravstvenih radnika.

Ukupna vrednost opreme dobijene od Unicefa iznosila je 95 000 USA dolara.

Program pomoći Unicefa službi transfuzije krvi. U 1952. Jugoslavija je od Unicefa za ostvarenje »Plazma-globulin-programa« u Beogradu dobila kompletnu opremu za proizvodnju suve plazme i frakcija plazme, kao i laboratorijsku opremu, prevozna sredstva za prikupljanje krvi s terena i veliki broj stručnih knjiga, u vrednosti od 127 618 USA dolara. Zauzvrat, Jugoslavija je garantovala proizvodnju suve plazme i gama-globulina. Pogon za sušenje plazme, koji od 1953. proizvodi 1 000 doza gama-globulina nedeljno, opremljen je uređajima iz pomoći Unicefa. Prve doze gama-globulina i ostalih frakcija plazme dobijene su krajem 1954. Suva plazma i gama-globulin distribuirani su svim zdravstvenim ustanovama u zemlji koje pružaju medicinsku zaštitu majkama i deci. Obučeno je i osoblje za prikupljanje krvi i proizvodnju krvnih derivata.

Unicef je Jugoslaviji 1952. dodelio i dve stipendije za boravak i usavršavanje u transfuzijskim centrima Francuske, a 1954. dve stipendije za stručno obučavanje jednog farmaceuta i jedne medicinske sestre u Centru za transfuziju krvi u Amsterdamu.

DEČJA ZAŠTITA. Pomoć Unicefa obuhvatila je programe dopunske ishrane dece, razvoja mlekarstva, proizvodnje hrane za decu i malih asanacija seoskih škola. Program sirovina za izradu odeće i obuće (odnosno obezbeđivanje odeće i obuće najugroženijoj deci) ostvaren je u prvim godinama posle drugog svetskog rata.

U periodu 1948—1952. organizovana je *dopunska ishrana* dece preko školskih kuhinja i dečjih ustanova. Od Unicefa je dobijeno i besplatno podeljeno preko 46 miliona kilograma mleka u prahu, mlečnih proizvoda i druge hrane, u vrednosti od 10 231 825 USA dolara. Ovu pomoć koristilo je oko 1 400 000 dece. Godine 1960. u 13 820 dačkih kuhinja hranio se 2 608 041 učenik, što je finansirano sredstvima Jugoslavije.

U okviru programa *razvoja mlekarstva*, u periodu 1949—1964, izgrađeno je 16 konzumnih mlekara (u Beogradu, Ljubljani, Zagrebu, Novom Sadu, Skoplju, Sarajevu, Zemunu, Pančevačkom ritu, Novom Mestu, Rijeci, Splitu, Titogradu, Nišu, Kragujevcu, Banjoj Luci i Mostaru). Ove mlekarne Unicef je opremio uređajima za proizvodnju pasterizovanog mleka i jogurta. Uređajima za proizvodnju Unicef je opremio i četiri novoizgrađene fabrike za proizvodnju mleka u prahu (u Osijeku, Županji, Murskoj Soboti i Zaječaru). Na osnovu ugovora o njihovoj izgradnji, iz mlekara i fabrika podignutih uz pomoć Unicefa do 1970. mleko je besplatno deljeno deci preko savetovaništva za majku i dete, dečjih dispanzera, dečjih obdaništa i jaslala i školskih kuhinja.

Ovu pomoć koristilo je prosečno godišnje oko 150 000 dece i preko 1 000 dečjih i zdravstvenih ustanova.

Uz pomoć Unicefa i Organizacije UN za ishranu i poljoprivredu (FAO), iz svake mlekarne (dok je još bila u izgradnji) odlazio je po jedan stručnjak na specijalizaciju (u trajanju od 3 do 12 meseci) u neku od zemalja Evrope i u SAD. U ovom periodu, pored jedne postojeće, otvorene su još dve nove mlekarne škole.

Savezno izvršno veće je na početku akcije osnovalo Institut za mlekarstvo Jugoslavije, koji je u početku radio isključivo na sprovođenju ovog programa. Laboratorije Instituta opremio je Unicef.

Pored opreme za mlekarne i Institut, od Unicefa su dobijeni i uređaji za 158 sabirališta mleka (od toga 62 s kompresorskim uređajem) i 113 teretnih vozila. Ukupna vrednost opreme dobijene od Unicefa za sprovođenje ovog programa iznosila je 2 600 156 USA dolara. Jugoslavija je sa svoje strane u realizaciji ovog programa uložila 11 milijardi dinara po tekućim cenama.

Vlada SFRJ je 1964. zaključila s Izvršnim odborom Unicefa Ugovor o pružanju pomoći za izgradnju fabrike za *proizvodnju hrane za odojčad i decu*. U realizaciji ovog programa, koja je trajala od 1965. do 1968, učestvovali su i Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu i Svetska zdravstvena organizacija, čiji su savetnici tokom razrade projekata i gradnje nove fabrike saradivali i pomagali svojim stručnim savetima. Pomoć Unicefa, u vrednosti od 178 000 USA dolara, sastojala se od mašina i uređaja za fabriku za proizvodnju hrane za odojčad i stipendija za usavršavanje pet visokokvalifikovanih stručnjaka u odgovarajućim fabrikama i institucijama u inostranstvu.

Prva jugoslovenska fabrika za proizvodnju dečje hrane izgrađena je u Zagrebu i počela je proizvodnju 1970. U prvoj godini redovnog rada nove fabrike, a prema obavezama iz Plana rada,⁵ besplatno je podeljena znatna količina hrane za odojčad »Bebimiks« proizvedene od mleka u prahu, mesa, voća, povrća i žitarica. I danas se na isti način raspoređuje jedan deo proizvoda (daje se klinikama, gde se vrše ispitivanja, dečjim ustanovama, vrtićima i porodicama ugroženim usled prirodnih katastrofa). Ova fabrika danas se nalazi u sastavu fabrike farmaceutske i hemijskih proizvoda »Pliva«.

Program malih asanacija seoskih škola realizovan je u periodu 1956—1967. Obuhvatio je ukupno 1 027 seoskih škola, uglavnom u nerazvijenim područjima. Unicef je direktno pomogao 965 škola, koje su dobile bunarske pumpe, cevi za vodovod, opremu za gajenje živine i vozila. Pored toga, 47 škola dobilo je po jedan komplet opreme za školske radionice i demonstracionu opremu za fiziku i hemiju, ali su bile dužne da obezbede prostorije, kadar i organizaciju pravilnog korišćenja opreme. Pored toga, 62 škole dobile su pomoć iz sredstava Nacionalnog komiteta za Unicef.

U realizaciji ovog Unicefovog programa učestvovali su Svetska zdravstvena organizacija, Međunarodna organizacija rada i Organizacija UN za ishranu i poljoprivredu. Njihovi stručnjaci pratili su izvođenje ovog programa i držali predavanja na kursovima i seminarima organizovanim za osoblje koje je radilo na izvođenju ovog programa.

⁵ »Plan rada za proizvodnju mešavina hrane za odojčad i decu u Jugoslaviji« donet je na osnovu ugovora vlade SFRJ i Unicefa i odo-brene pomoći.

Materijalna pomoć Unicefa u opremi iznosila je 449 900 USA dolara, a lokalni organi u mestima gde se ovaj program sprovodio ulagali su po nekoliko stotina miliona dinara godišnje.

U nekim krajevima ovaj program je sproveden i bez direktne pomoći Unicefa. Tako je u opštini Ivanjica (SR Srbija), sredstvima Nacionalnog komiteta za Unicef, u periodu 1963—1965. potpomognuto saniranje svih 37 seoskih osnovnih škola ove opštine, koje je započeo Dom zdravlja u Ivanjici još 1954. Ovaj program, pored aktivnosti u zdravstvenoj službi, obuhvatio je male asanacije seoskih škola s izgradnjom školskih i seoskih vodovoda i školskih kupatila.

Od 1976. ovaj program je nastavljen bez učešća sredstava Unicefa. U periodu 1976—1983. iz domaćih sredstava izgrađeno je 315 kilometara vodovoda, čime je oko 60 000 stanovnika obezbeđeno pijaćom vodom. Od planiranih 208 izgrađenih su 124 vodovoda, a preostali će biti završeni sledećih godina.

Program sirovina za izradu odeće i obuće. U periodu 1949—1951. Jugoslavija je od Unicefa dobila veće količine tekstilnih sirovina i prerađene i sirove kože za izradu odeće i obuće (483 740 kg vune, 540 641 kg pamuka, 51 814 kg crnog i žutog boksa za cipele, 76 332 kg dna za cipele i 126 872 kg sirove kože). Ukupna vrednost primljenih sirovina iznosila je 1 271 700 USA dolara, a Jugoslavija je za njihovu preradu i izradu odevnih predmeta i obuće uložila 547 528 090 dinara. Prema sporazumu s Unicefom, sirovine su prerađene u jugoslovenskim fabrikama, konfekcionisane i besplatno podeljene prvenstveno deci — ratnoj siročadi i deci pod starateljstvom. Podeljeno je 2 545 835 komada raznih tekstilnih predmeta i 202 857 pari dečjih cipela.

SUZBIJANJE ZARAZNIH BOLESTI. Jugoslavija je od Unicefa primala raznovrsnu pomoć za suzbijanje: endemskog sifilisa, malarije, bruceloze, trahoma, tuberkuloze i mikotičnih oboljenja vlasitišta. Zahvaljujući ovoj pomoći i ulaganjima s jugoslovenske strane u iskorenjivanju ovih bolesti postignuti su zapaženi rezultati.⁶

U 1948. Jugoslavija je od Unicefa i Svetske zdravstvene organizacije dobila pomoć u sprovođenju masovne akcije suzbijanja *endemskog sifilisa*. Unicef je obezbedio penicilin (koji tada u Jugoslaviji nije proizvođen, a bio je najsavremenije i najefikasnije sredstvo za lečenje sifilisa) i laboratorijsku opremu, u vrednosti od 369 375 USA dolara. Eksperti Svetske zdravstvene organizacije pružali su stručnu pomoć jugoslovenskim stručnjacima koji su sprovodili terenske akcije.

Pomoć Unicefa i Svetske zdravstvene organizacije korišćena je na svim područjima u kojima je bilo endemskog sifilisa u Jugoslaviji (Bosna i Hercegovina, deo područja severoistočne Srbije, bivši novopazarski Sandžak i manji delovi Crne Gore i Makedonije). U toku ove akcije, kojom su obuhvaćena 93 bivša sreza (u Bosni i Hercegovini 33, u Srbiji 50, u Makedoniji 6 i Crnoj Gori 4) pregledano je (sistematski, klinički ili serološki) preko 2 000 000 lica, a lečeno penicilnom oko 1 000 000 lica.

Akciju na *suzbijanju malarije* u Jugoslaviji u posleratnom periodu pomogli su: Unra⁷, Unicef i Svetska zdravstvena organizacija.

U 1947. prvi put je u Jugoslaviji u borbi protiv malarije ekstenzivno primenjen diditi. (Prve količine diditija emulzije dobijene su od Unre). Tada je od malarije zaštićeno oko 5 200 000 stanovnika u ugroženim krajevima.

Od 1949. do 1953. program suzbijanja malarije realizovan je uz pomoć Unicefa. Unicef je obezbedio oko 300 tona raz-

ličitih hemijskih sredstava, vozila, laboratorijsku opremu emulgatore, prskalice i ostalu opremu, u ukupnoj vrednosti od 182 244 USA dolara. Sve preduzete mere, a naročito široka upotreba diditija dovele su već prvih godina do naglog smanjenja broja obolelih.

U periodu 1954—1958. akciju na suzbijanju malarije Jugoslavija je vodila samostalno, a od 1959. uz pomoć Svetske zdravstvene organizacije.⁸ U 1960. zabeleženo je 262 oboljenja od malarije, a u 1964. registrovano je poslednje autohtono oboljenje sa 67 obolelih. Svetska zdravstvena organizacija je 1973. godine proglasila da je postignuta eradicacija malarije u Jugoslaviji.

Centru za brucelozu u Rijeci, koji je osnovan za *suzbijanje bruceloze*,⁹ Unicef je u periodu 1951—1957. poslao laboratorijsku aparaturu, podloge i opremu, automobile, stručne časopise, kao i oko 3 000 grama auromicina (za lečenje obolelih i za višenje potrebnih eksperimenata) u vrednosti od 11 138 USA dolara.

U saradnji s Unicefom i Svetskom zdravstvenom organizacijom, u periodu 1949—1971. u najugroženijim područjima zemlje (Posavini, Bosanskoj krajini, Hrvatskom zagorju, Međumurju i Prekomurju, i Vojvodini) sproveden je program *suzbijanja trahoma*. Unicef je u periodu 1953—1958 isporučio terenska vozila, laboratorijsku opremu i instrumente, bicikle za patronažnu službu, lekove i drugu potrebnu opremu. Od 1952. oboleli od trahoma u Jugoslaviji lečeni su samo lekovima koji su dobijeni od Unicefa. Ukupna vrednost ove pomoći iznosila je 71 500 dolara, a učešće Jugoslavije (u dinarima) bilo je desetostruko veće. Zahvaljujući ovoj uspešnoj dugoročnoj akciji, u Jugoslaviji je trahom iskorenjen, a Unicef i Svetska zdravstvena organizacija pozvali su više jugoslovenskih stručnjaka da rukovode akcijom suzbijanja trahoma u nekim zemljama Afrike i Azije.

U periodu 1948—1958. Unicef je imao značajnu ulogu u *suzbijanju tuberkuloze* u Jugoslaviji,¹⁰ kroz pomoć u organizovanju osnovnih službi za borbu protiv ove bolesti, opremanje antituberkuloznih dispanzera i obuku kadrova na terenu. Vrednost ukupne pomoći Unicefa iznosila je 519 016 USA dolara.

Masovna kampanja BCG-vakcinacije trajala je od 1948. do 1950. Masovnom BCG-vakcinacijom, koja je sprovedena uz pomoć Unicefa i organizacije Crvenog krsta skandinavskih zemalja (koje su udružene vodile Međunarodnu kampanju protiv tuberkuloze—ITC, obuhvaćena su u 1948. godini sva lica od 1 do 19 godina, a kasnije i lica do 25 godina. ITC i Unicef uputile su u Jugoslaviju: stručno osoblje — lekare i vakcinatore, koji su obučavali domaće osoblje u organizovanju i sprovođenju masovnih akcija BCG-vakcinacije; terenske automobile za prevoz BCG-ekipa na teren; potrebne količine tuberkulina i BCG-vaccine; celokupni ostali potrebni materijal za izvođenje vakcinacije. Pružena je i stručna i materijalna pomoć pri osposobljavanju domaćih laboratorija za proizvodnju BCG-vaccine u Beogradu i tuberkulina u Zagrebu. Uspostavljen je, takođe, servis za tehničko održavanje automobila. Posle završetka akcije, sva oprema i automobil ostavljeni su zdravstvenoj službi za nastavljavanje BCG-vakcinacije. Ukupna pomoć pružena od ITC i Unicefa, prilikom sprovođenja međunarodne kampanje BCG-vakcinacije, iznosila je 281 707 USA dolara.

Zahvaljujući pomoći Unicefa, u Jugoslaviji su osnovani centri za sistematsko primenjivanje savremenih lekova protiv tuberkuloze, tzv. »streptomocinski centri«. U njima su proučavani najefikasniji načini primene savremenih lekova, u prvom redu streptomocina, i obučavani su medicinski kad-

⁶ O suzbijanju zaraznih bolesti vidi: *Jugoslovenski pregled*, februar 1963, str. 77—78 (5—6).

⁹ Brucelozu je uneta u Istru i Slovenačko primorje tokom drugog svetskog rata. Paralelno s ispitivanjem stoke, laboratorijski su ispitivani i lečeni ljudi u zaraženim krajevima, pa su već 1947. otkrivene 122 osobe bolesne od bruceloze, a u 1948. taj se broj popeo na 176.

¹⁰ O suzbijanju tuberkuloze vidi: *Jugoslovenski pregled*, decembar 1958, str. 501—502 (49—50); februar 1966, str. 63—66 (9—12); februar 1977, str. 83—88 (9—12).

rovi za lečenje najtežih oblika tuberkuloze, posebno mili-jarne tuberkuloze i tuberkuloznog meningitisa u dece. U tu svrhu, u periodu 1949—1950, Unicef je dodelio Jugoslaviji 185 kg streptomicina i medicinsku opremu za centre u vrednosti od 94 270 USA dolara. Ovi centri radili su 1949. i 1950. Međutim, posle masovne proizvodnje streptomicina u mnogim evropskim zemljama i posle pojave novih, efikasnih lekova protiv tuberkuloze, pošiljke streptomicina od Unicefa su u 1951. bile obustavljene.

U toku 1950. Unicef je isporučio veću količinu opreme za rad antituberkuloznih dispanzera u vrednosti od 58 012 USA dolara. Istovremeno, dobijen je jedan mobilni fluograf u vrednosti od 19 215 USA dolara. U toku 1950. i 1951. primljena je i kompletna oprema za dve dijagnostičke bakteriološke laboratorije za tuberkulozu, koju su dobile Bakteriološka laboratorija Instituta za tuberkulozu SR Srbije u Beogradu i Bakteriološka laboratorija za tuberkulozu republičkog Higijenskog instituta u Zagrebu. Vrednost opreme bila je 41 312 USA dolara. Unicef je 1958. dodelio 10 automobila za rad ekipa antituberkuloznih dispanzera na BCG-vakcinaciji i drugim zadacima na terenu, u vrednosti od 24 500 USA dolara.

Organizovana terenska akcija *suzbijanja i kontrole mikotičnih oboljenja vlašišta* trajala je od 1949. do 1969. U Srbiji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori lečeno je više od 100 000 obolelih. Od Unicefa, i uz pomoć Svetske zdravstvene organizacije, dobijen je veći broj rendgenskih aparata, laboratorijske opreme i vozila za terenski rad, u vrednosti od 151 141 USA dolar.

Preokret u suzbijanju i kontroli mikotičnih infekcija vlašišta nastao je otkrićem antibiotika griseofulvina, koji je korišćen u periodu 1964—1969, kada je, uz pomoć Unicefa, antimikotična akcija vođena samo u Bosni i Hercegovini. Pomoć Unicefa se sastojala u vozilima, griseofulvinu, laboratorijskoj opremi i hemikalijama u vrednosti od 23 000 USA dolara.

PROIZVODNJA PENICILINA, SERUMA I VAKCINA. Ova proizvodnja znatno je unapređena zahvaljujući pomoći Unicefa. Dok se penicilin nije proizvodio u zemlji, tehnologija proizvodnje seruma i vakcina zaostajala je u odnosu na proizvodnju ovih preparata u svetu i nije mogla da zadovolji potrebe.

Pomoć Unicefa u *proizvodnji penicilina* dobijena je u dva navrata. Ukupna vrednost pomoći iznosila je 190 041 USA dolara, a jugoslovenska strana uložila je 240 293 292 dinara. U periodu 1951—1953, uz pomoć Unicefa i Svetske zdravstvene organizacije, proširena je i rekonstruisana prva jugoslovenska fabrika penicilina, podignuta u Zemunu 1949. uz pomoć Unre. Unicef je uputio dopunsku aparaturu, mašine i opremu u vrednosti od 90 041 USA dolar. Oktobra 1954. rekonstruisana fabrika je radila punim kapacitetom. Druga faza pomoći Unicefa jugoslovenskoj fabrici penicilina počela je 1956. Iako je proizvodnja penicilina u istoj godini više nego utrostručena (proizvedeno je 1 012 milijardi i. j.), potrebe zemlje su povećane na oko 3 000 milijardi i. j., pa je postojeća fabrika penicilina proširena. U rekonstrukciju fabrike jugoslovenska strana uložila je 207 162 000 dinara. Od Unicefa je dobijena oprema u vrednosti od 100 000 USA dolara.

Unicef je 1951. dodelio pomoć zavodima za *proizvodnju seruma i vakcina* u Zagrebu i Beogradu (Torlak) u vrednosti od 65 248 USA dolara. Pomoć se sastojala u aparatima, rashladnim uređajima i vozilima, kao i u montiranju dobijene opreme. Time je omogućena proizvodnja vakcina, seruma protiv difterije, tetanusa i ujeda zmije.

CENTRI ZA PRETPROFESIONALNU ORIJENTACIJU I PROFESIONALNO OSPOSOBLJAVANJE OMLADINE. Unicef je u 1965. i 1966. odobrio Jugoslaviji pomoć u vrednosti od 70 000 USA dolara u raznim mašinama i alatu za radionice za obradu metala i radio-tehniku. Pomoć je primio 21 centar za pretprofesionalnu orijentaciju i profesionalno osposobljavanje omladine pri opštinskim za-

vodima za zapošljavanje (Mostar, Bihać, Tuzla, Strumica, Titov Veles, Gostivar, Titograd, Ivangrad, Murska Sobota, Split, Knin, Varaždin, Gnjilane, Peć, Priština, Đakovica, Prizren, Novi Pazar, Vranje, Preševo i Prokuplje). Primljena oprema korišćena je za profesionalnu orijentaciju i obuku omladine u raznim zanatima.

PROGRAM ZAŠTITE INVALIDNE DECE I OMLADINE. Pored osnivanja službe za rehabilitaciju dece i omladine, ovaj program podstakao je i ustanovljenje poslediplomskog obrazovanja iz ove oblasti na univerzitetima u svim republikama.

U 1951. Unicef je dodelio pomoć u opremi za rehabilitaciju gluvoneme i slepe dece u iznosu od 18 075 USA dolara, koju su dobili Zavod za slepe Slovenije, Zavod za osposobljavanje slepe omladine u Zemunu i ustanove za gluvoneme u Beogradu i Zagrebu.

U okviru realizacije dugoročnog programa za period 1957—1961, zahvaljujući pomoći Unicefa, do kraja 1960. otvorene su četiri republička centra za rehabilitaciju fizički invalidne dece: u Beogradu, Zagrebu, Banjoj Luci i Kamniku. Pomoć Unicefa za opremanje ovih centara iznosila je 78 000 dolara, a troškovi Jugoslavije za podizanje zgrada i nabavku domaće opreme i inventara iznosili su oko 950 miliona dinara. Pored toga, Unicef je dodelio opremu za Audiološki centar za gluve u Beogradu i Zavod za profesionalno osposobljavanje slepe omladine u Zemunu, u vrednosti od 22 000 USA dolara.

U 1961. Unicef je dodelio opremu za još dva republička centra za rehabilitaciju dece ometene u fizičkom razvoju (u Igalu i Skoplju), koji su otvoreni 1963. Pomoć Unicefa iznosila je 48 000 USA dolara, a Jugoslavija je uložila 600 miliona dinara.

INTEGRISANI PROGRAM UNICEFA NA KOSOVU. Pomoć Unicefa Kosovu počela je 1948. realizacijom programa dopunske dečje ishrane i velikog programa snabdevanja dece odećom i obucom. Pored toga, u okviru drugih programa, sve zdravstvene ustanove na Kosovu dobile su medicinsku opremu za službu zdravstvene zaštite majke i deteta i prevozna sredstva za rad zdravstvenih ekipa na terenu i patronažnu službu. Pomoć je obuhvatala i opremu za dečje vrtiće, male asanacije seoskih škola i školske radionice, opremu za centre za profesionalnu orijentaciju i osposobljavanje omladine, škole za medicinske sestre, zatim kabinete za nastavu domaćinstva pri učiteljskim školama, centre za unapređenje domaćinstva, zatim automobile, pokretne zubne ambulante i drugu opremu. Ukupna vrednost ove opreme iznosila je 353 980 USA dolara.

Svetska zdravstvena organizacija, Organizacija za ishranu i poljoprivredu UN, Unesko, Međunarodna organizacija za rad, Biro za socijalni rad UN i Unicef zaključili su 1966. s vladom SFRJ sporazum o uzajamnim obavezama za razvoj službi za zaštitu majke i deteta na Kosovu. Na osnovu ovog sporazuma, do 1971. realizovan je program koji je obuhvatio: male asanacije seoskih škola s izgradnjom školskih vodovoda, školskih kupatila i postavljanjem bunarskih pumpi; organizovanje rada školskih kuhinja; aktivnosti na prosvetavanju i unapređenju i hrane u domaćinstvu; aktivnost centara za pretprofesionalnu orijentaciju i osposobljavanje omladine koja nije nastavila redovno školovanje bilo iz kojih razloga.

POMOĆ PRILIKOM ELEMENTARNIH KATASTROFA. U akcijama međunarodne solidarnosti, posle katastrofalnih zemljotresa koji su pogodili Jugoslaviju, Unicef se nalazio među prvima po brzini i visini pomoći postradalom stanovništvu.

Posle *zemljotresa u Skoplju, jula 1963.* pomoć Unicefa dobile su: ustanove za zdravstvenu zaštitu majke i deteta u Skoplju; Dečja klinika (medicinski instrumentarij i rendgen), Ginekološko-akušerska klinika (medicinski instrumentarij i inkubatori za prevremeno rođenu decu), Republički zavod za zdravstvenu zaštitu majke i deteta SR Makedonije

(medicinski instrumentarij, pokretna i stacionarna zubna ambulanta), centri za zdravstvenu zaštitu majke i deteta u prigradskim naseljima oko Skoplja (svaki od ovih devet centara dobio je modernu medicinsku opremu za šest organizacionih radnih jedinica: savetovalište za majku i dete, dečji dispanzer, demonstracionu mlečnu kuhinju pri dečjem dispanzeru, školski dispanzer, školsku stacionarnu zubnu ambulantu i opštu laboratoriju za ceo centar, a pojedini centri dobili su i terenske automobile).

Za rekonstrukciju Gradske mlekarice (Skoplje — Madžari), koja je ranije podignuta uz pomoć Unicefa, dobijene su nove mašine, transportna sredstva i kompresorski rashladni uređaji za depoe i distribucione centre za mleko i mlečne proizvode u prigradskim naseljima.

Vrednost pomoći Unicefa u opremi, mašinama i vozilima iznosila je 205 000 USA dolara.

Nacionalni komitet za Unicef Velike Britanije isporučio je 10 montažnih zgrada u vrednosti od 100 000 dolara.

Hitna pomoć Unicefa nastradalom Skoplju iznosila je ukupno 305 000 USA dolara.

Neposredno posle *zemljotresa u Bosanskoj krajini, oktobra 1969*, Unicef je odobrio pomoć u opremi (za dispanzere za zdravstvenu zaštitu majke i deteta, zubne ambulante, školske radionice i dečje vrtiće) i u vozilima, u ukupnoj vrednosti od 45 000 USA dolara. Pomoć su uputili i Nacionalni komitet za Unicef Savezne Republike Nemačke (35 000 DM) i Luksemburški komitet za Unicef (20 000 belgijskih franaka). Gradskoj mlekarici u Banjoj Luci, koja je takođe bila oštećena, Unicef je poklonio nove mašine u vrednosti od 31 898 USA dolara. Nacionalni komitet za Unicef Velike Britanije odobrio je iznos od 70 000 USA dolara 1971. za opremanje zdravstvenih ustanova u svih 15 postradalih opština Bosanske krajine.

Program pomoći posle *zemljotresa u Crnoj Gori, aprila 1979*, obuhvatio je opremu za domove zdravlja, odnosno šest zdrav tvenih stanica (u Ulcinju, Baru, Budvi, Tivtu, Kotoru i Herceg-Novom). Pored sanitetskih vozila, u okviru pomoći dobijena je oprema za savetovalište za majku i dete, dečji dispanzer, stacionarnu školsku ambulantu, laboratorije i druga oprema za zdravstvenu zaštitu dece. Ukupna vrednost primljene opreme iznosila je 150 000 USA dolara.

FINANSIJSKI DOPRINOS JUGOSLAVIJE UNICEFU

Od 1948. do 1952. doprinos Jugoslavije sastojao se u besplatnom prevozu Unicefove pomoći za susedne zemlje i neke zemlje Evrope jugoslovenskim brodovima i železnicom, zatim besplatnim isporukama pšenice, čebadi i druge robe. Od 1953. Jugoslavija uplaćuje svoju *redovnu godišnju kontribuciju*, koju je dobrovoljno najavila na zasjedanju Izvršnog odbora Unicefa te godine u Njujorku, u visini od 200 000 USA dolara (plativo u dinarima). Sedamdesetih godina ova suma je povećana na 220 000, zatim na 235 000, da bi od 1982. iznosila 250 000 USA dolara godišnje.

Ova novčana sredstva slivaju se u glavni fond Unicefa, odakle se svake godine, za vreme zasjedanja Izvršnog odbora i Programskog komiteta, odobrava pomoć nerazvijenim zemljama. Unicef je koristio ovaj novac za kupovinu robe i plaćanje usluga od jugoslovenskih radnih organizacija za svoje programe pomoći deci širom sveta.

Vođenje Unicefove *sabirne akcije i prikupljanje dobrovoljnih priloga građana, radnih i drugih organizacija* regulisano je zaključkom Saveznog izvršnog veća iz 1972, važećim propisima za ovakve delatnosti u zemlji i posebnim sporazumima između Unicefa i Jugoslovenske komisije za Unicef.

Sabirne akcije u korist Unicefa organizuju se u Jugoslaviji od 1958, kada je po nalogu vlade FNRJ, uvezena prva

količina Unicefovih čestitki.¹¹ Njihova prodaja je u početku bila veoma skromna.

Danas se ove čestitke prodaju u svim jugoslovenskim gradovima. Njihovu distribuciju, u ime Jugoslovenske komisije za saradnju s Unicefom, vrše »Jugoslovenska knjiga« iz Beograda, »Mladost« iz Zagreba, »Svetlost« iz Sarajeva i Društvo za Ujedinjene nacije SR Slovenije iz Ljubljane. Pored čestitki, prodaju se i ostali Unicefovi proizvodi: slagalice, kućice, razne vrste pisama i koverata, kalendari i drugi artikli na kojima su reprodukovana dela poznatih slikara i umetnika iz celoga sveta. Sada se u Jugoslaviji svake godine proda preko 3,5 miliona Unicefovih čestitki. Godišnji čist prihod od sabirne akcije poslednjih godina je oko 35 miliona dinara.

Veliki broj jugoslovenskih umetnika, muzeja i galerija ustupio je besplatno svoje slike i ostala umetnička dela Unicefu radi reprodukovanja na proizvodima za sabirne akcije. Do 1984. prijavljeno je 87 slika iz Jugoslavije,¹² od kojih je 15 reprodukovano. Unicef vodi računa da zemlje darodavci budu proporcionalno zastupljene.

Od 1981, svake godine uoči ili na Dan prava čoveka,¹³ u Beogradu se održavaju koncerti za Unicef. Inicijator za njihovo održavanje i organizator je bila Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom. Na koncertima besplatno učestvuju poznati jugoslovenski dramski, scenski i muzički umetnici. Čist prihod od koncerata uplaćuje se Unicefu u korist dece zemalja u razvoju.

U okviru sabirne akcije, a na inicijativu Jugoslovenske komisije za saradnju s Unicefom, oktobra 1983. u Beogradu je na Međunarodnom bijenalu fotografije (prvi put organizovan 1977) održana prodajna izložba umetničkih fotografija, koje je poznati svetski fotograf Sem Heskina poklonio Unicefu. Prihod od prodaje ovih umetničkih fotografija uplaćen je Unicefu.

Za prikupljena novčana sredstva u Jugoslaviji, Unicef od jugoslovenskih radnih organizacija kupuje opremu za bolnice i dečje ustanove, lekove i vakcine. Od 1979. Unicef u Jugoslaviji kupuje vakcine i drugu opremu u vrednosti od oko 800 000 USA dolara, od čega se polovina ove sume utroši samo na kupovinu vakcine.

Unicef je kupovao opremu, hranu, lekove i drugu robu od jugoslovenskih radnih organizacija za programe u zemljama u razvoju.

* * *

Ukupna finansijska pomoć Jugoslavije Unicefu u periodu 1948—1984 (vrednost besplatnih usluga, godišnja kontribucija i sredstva prikupljena sabirnim akcijama) iznosila je oko 12 miliona USA dolara.

JUGOSLOVENSKA KOMISIJA ZA SARADNJU S UNICEFOM

Posle potpisivanja Sporazuma s Unicefom o pomoći i međusobnoj saradnji 1947, vlada FNRJ je 1948. formirala Savezni odbor za raspodelu pomoći Unicefu u Jugoslaviji. Saveznom uredbom iz 1953. Odbor je preimenovan u Nacionalni komitet za Unicef. Reorganizacijom saveznih organa uprave iz 1965. Komitet je dobio sadašnji naziv — Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom. Komisija je imala status savezne organizacije do 1978. kada je postala savetodavno telo Saveznog izvršnog veća. U sastav Kom-

¹¹ Sav prihod od prodaje Unicefovih čestitki koristi se za pomoć deci u 120 zemalja u razvoju. U prodajnoj sezoni 1982/83. čist prihod od prodaje Unicefovih čestitki u svetu iznosio je preko 18 miliona dolara. To je treći po veličini pojedinačni izvor prihoda Unicefa (SAD daju 42,5%, Švedska 19,4%, a prihod od prodaje čestitki učestvuje u prihodima Unicefa sa 18%).

¹² Mnogi umetnici, muzeji i galerije iz celog sveta besplatno ustupaju Unicefu prava na reprodukovanje svojih dela na čestitkama. Svake godine Unicefova Umetnička komisija izabere oko osamdeset crteža za reprodukovanje, od oko 400 slika i crteža, koliko joj se prosečno godišnje dostavlja iz celog sveta.

¹³ Dan prava čoveka, koji su ustanovile Ujedinjene nacije, je 10. decembar.

sije ulaze: predstavnici izvršnih veća svih republika i autonomnih pokrajina, predstavnici saveznih organa i društveno-političkih i društvenih organizacija, samoupravnih interesnih zajednica zdravstva i dečje zaštite i Privredne komore Jugoslavije.

Savezno izvršno veće imenuje predsednika i članove Komisije, s mandatom od četiri godine.

Komisija u okviru svojih nadležnosti: razmatra pitanja koja se odnose na saradnju između Jugoslavije i Unicefa, vrši razmenu informativnih materijala iz oblasti brige o deci s Unicefom i drugim međunarodnim organizacijama, upoznaje jugoslovensku javnost sa ciljevima i akcijama Unicefa u svetu; daje mišljenje Saveznom izvršnom veću o pitanjima koja se odnose na akcije i projekte Unicefa izvan Jugoslavije u kojima treba da učestvuje i naša zemlja; predlaže zvanične stavove jugoslovenskih delegacija na zasjedanjima tela i organa Unicefa, kao i sastav ovih delegacija; sačinjava planove i predloge o namenskoj raspodeli finansijskih sredstava sakupljenih sabirnim akcijama i o drugim aktivnostima koje se odnose na brigu o deci u zemlji i svetu.

MEĐUNARODNA AKTIVNOST I SARADNJA. Komisija redovno učestvuje u radu najviših organa Unicefa, akcijama UN, kao i u drugim međunarodnim aktivnostima koje organizuju ostale organizacije iz oblasti brige o deci. Učestvovala je kao pokrovitelj u organizovanju Međunarodnog festivala deteta u Šibeniku, kao i izložbe dečjeg likovnog stvaralaštva »Ruke prijateljstva među narodima sveta«, koja je otvorena za vreme XIV zimskih olimpijskih igara u Sarajevu.

Izvršni odbor Unicefa, s predstavnicima 32 zemlje, bio je gost jugoslovenskog Nacionalnog komiteta za Unicef 1953. godine, a 1962. održana je u Beogradu Skupština evropskih nacionalnih komiteta za Unicef.

Jugoslovenske delegacije redovno su učestvovala na svim zasjedanjima Izvršnog odbora Unicefa i Evropske skupštine nacionalnih komiteta za Unicef, što je značajno i za unapređivanje međunarodne saradnje Jugoslavije s drugim zemljama.

Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom učestvovala je u svim akcijama Ujedinjenih nacija, kao što su Međunarodna godina žena (1975), Međunarodna godina deteta (1979), Međunarodna godina invalida (1981), a učestvuje u pripremama za Međunarodnu godinu omladine (1985), kao i u drugim aktivnostima od interesa za razvoj dece i porodice.

Na poziv Saveznog izvršnog veća, u Jugoslaviju su boravili izvršni direktori za Unicef Moris Peit (1953) i Džejms Grant (1982), i direktori Unicefovog ureda u Ženevi Čarls Eger (1950), Džordž Siko (1956), Bernard Tvajt (1965), Gordon Karter (1976), Aida Gindi (1981) i Ufe Konig (1983). U Jugoslaviji su boravili i Unicefovi ambasadori dobre volje Deni Kej, Piter Ustinov, Liv Ulman i princ Talal Bin Abdul Aziz Al Saud.

Unicef i Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom organizovali su međunarodne seminare: 1976. u Zagrebu »Lokalno učešće i participacija vlasti u dečjoj zdravstvenoj zaštiti« i 1977. u Beogradu »Zdravstveno prosvetavanje i obuka osoblja naroda mediteranskih zemalja«.

Na inicijativu Evropskog ureda za Unicef, 1981. urađena je studija Bugarske, Grčke, Portugalije i Jugoslavije »Žena i razvoj u Evropi: uticaj na decu«, što je imalo za cilj da podstakne Evropski ured za Unicef u Ženevi i Sekretarijat Unicefa u Njujorku da nastave istraživanja u interesu razvoja deteta, a u okviru Dekade UN o ženama.

U saradnji s Jugoslovenskom komisijom za Unesco, a na inicijativu Konferencije za pitanja društvenog položaja žene Jugoslavije, Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom učestvovala je 1982. u organizovanju XI međunarodnog seminara »Učešće žena u procesima društvenog odlučivanja«. Na seminaru su učestvovali, pored ostalih, i predstavnici Evropskog ureda za Unicef iz Ženeve.

Komisija je učestvovala u pripremanju međunarodnog skupa »Pravo deteta na igru«, koji je održan u Ljubljani avgusta 1984. u organizaciji Saveza organizacija za socijalis-

tičko vaspitanje i brigu o deci Jugoslavije i stručnog međunarodnog simpozijuma »Nova saznanja o proceni, otkrivanju i terapiji ranog oštećenja mozga«, koji je održan septembra 1984. na Bledu u organizaciji Međunarodnog saveza (udruženja) za cerebralnu paralizu.

OSTALE AKTIVNOSTI. Komisija redovno saraduje sa Savezom organizacija za socijalističko vaspitanje i brigu o deci Jugoslavije, Domom pionira Beograda i drugim organizacijama. U okviru te saradnje u Beogradu se, pod pokroviteljstvom Unicefa, tradicionalno održavaju dve dečje manifestacije (u programu »Dečje nedelje«) »Radost Evrope« i Međunarodna filmska parada.

Susreti dece Evrope pod nazivom »Radost Evrope« održavaju se svake godine od 3. do 7. oktobra u Beogradu. Prvi susreti održani su 1970. Na njima su do sada učestvovala deca iz: Austrije, Poljske, Rumunije, Bugarske, Mađarske, Turske, Čehoslovačke, Sovjetskog Saveza, Švedske, Danske, Norveške, Finske, Francuske, Belgije, Holandije, Italije, Velike Britanije, Savezne Republike Nemačke i Demokratske Republike Nemačke. »Radost Evrope« je specifična međunarodna manifestacija prijateljstva i solidarnosti dece Evrope, na kojoj se deca druže kroz igru i pesmu. Organizator festivala je Gradska konferencija za socijalističko vaspitanje i zaštitu dece Beograda, a pokrovitelj je, između ostalih, i Unicef, koji deci učesnicima susreta poklanja igračke, pisma, čestitke i propagandne plakate.

Filmska parada je međunarodni festival igranog filma za decu i omladinu. Održava se svake godine od 14. do 21. februara u Beogradu. Prva filmska parada održana je 1971. Pioniri Beograda kroz filmove upoznaju decu sveta, što podstiče osećaj solidarnosti i zainteresovanosti za vršnjake i narode drugih zemalja. Organizator festivala je Dom pionira iz Beograda, a pokrovitelj Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom. Do sada je ukupno održano 14 smotri najboljih filmova za decu. Ukupno je prikazano 276 filmova iz 25 zemalja sveta. Svake godine najboljem filmu dodeljuje se plaketa Unicefa »Grand Prix«. Ovu nagradu dobili su sledeći filmovi iz Jugoslavije: »Vuk samotnjak« (1973), »Salaš u malom ritu« (1976), »Poslednja trka« (1979), »Idemo dalje« (1982) i »Suton« (1983).

Saradnja s dečjim sajmovima u Celju (»Sve za dete«) i Gradačcu, na kojima se izlažu različiti proizvodi za decu, veoma je raznovrsna i ima dugu tradiciju. Na ovim sajmovima izlažu se udžbenici i školski pribor, dečja garderoba, sportska oprema, oprema za novorođenu decu i slični artikli. Na njima Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom organizuje izložbe Unicefovih proizvoda i informativnog materijala, lekova i sanitetske opreme. Pored toga, članovi Komisije redovno učestvuju u radu mnogobrojnih savetovanja o deci i porodici, koja se redovno organizuju u okviru ova dva sajma.

Dečji sajam u Gradačcu, u saradnji s Jugoslovenskom komisijom za Unesco i Jugoslovenskom komisijom za saradnju s Unicefom, organizuje, pored ostalih, i savetovanja jugoslovenskog značaja, na kojima učestvuju deca jugoslovenskih radnika na privremenom radu u zemljama Zapadne Evrope i njihovi nastavnici.

U saradnji sa Savezom organizacije za socijalističko vaspitanje i brigu o deci Jugoslavije, Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom učestvovala je u *obeležavanju 40-godišnjice osnivanja Pionirske organizacije*. Tim povodom, 27. decembra 1982. u Bihaću, organizovana je izložba Unicefovih artikala i propagandnog materijala.

Komisija i Jugoslovenski odbor za Međunarodnu godinu deteta izdali su više publikacija iz oblasti brige o deci: »Deca u Jugoslaviji« (1979), »Deca, rat, revolucija« (1981), »Društvena briga o deci sa smetnjama u razvoju« (1982) i druge. Komisija izdaje od 1968. redovni bilten posvećen delatnostima u oblasti društvene brige o deci.

Izvor: Međunarodni fond Ujedinjenih nacija za pomoć deci u Jugoslaviji, 1948—1983, Jugoslovenska komisija za saradnju s Unicefom

Obrađeno: NEVENKA NOVAKOVIĆ, predsednik Jugoslovenske komisije za saradnju s Unicefom.

KAJAKAŠTVO I KANUISTIKA

Organizovane aktivnosti kajakaškog sporta u Jugoslaviji započele su 1931. osnivanjem prvih klubova: najpre u Zagrebu, a nekoliko meseci kasnije i u Ljubljani.¹ Pre II svetskog rata razvijeniji kajakaški centri bili su i Skoplje i Sarajevo. Posle II svetskog rata, mnogobrojna domaća i međunarodna takmičenja (Jugoslavija je bila i domaćin velikog broja značajnih) doprinela su popularizaciji i razvoju kajakaštva. Međutim, zbog prirode ovog sporta, broj klubova i broj članova nije veliki. U 1983. Jugoslavija je imala 113 klubova i oko 3 500 takmičara u kajaku i kanuu na mirnim i divljim vodama.

Jugoslovenski kajakaši na divljim i mirnim vodama, a posebno na mirnim vodama, zauzimaju značajno mesto u svetskom kajaku. Osvojili su niz medalja na evropskim i svetskim prvenstvima i olimpijskim igrama. Na svetskim prvenstvima od 1953. do 1965. u kajaku na divljim vodama osvojili su sedam medalja: jednu zlatnu, tri srebrne i tri bronzane. Posle nešto slabijih rezultata u narednih osamnaest godina, na Svetskom prvenstvu u Meranu 1983. osvojili su dve srebrne i jednu bronzanu medalju. Kajakaši na mirnim vodama su prvu medalju osvojili na Svetskom prvenstvu u Beogradu 1975. Od tada do 1983. na svetskim prvenstvima osvojili su ukupno 14 medalja: sedam zlatnih, šest srebrnih i četiri bronzane. Na olimpijskim igrama osvojili su dve zlatne, dve srebrne i jednu bronzanu medalju.

ORGANIZACIJA I RASPROSTRANJENOST

O organizaciji kajakaškog sporta staraju se kajakaški savezi republika i Vojvodine (nije osnovan na Kosovu) i Kajakaški savez Jugoslavije.

Kajakaški savez Jugoslavije osnovan je oktobra 1932. u Zagrebu, i delovao je do aprila 1941. Posle II svetskog rata do 1949. kajakaštvom je u Jugoslaviji rukovodila Komisija za kajakaštvo pri Narodnoj tehnici Jugoslavije. Godine 1949. osnovan je Pomorsko-brodarski savez Jugoslavije, koji je 1953. promenio naziv u Brodarski savez Jugoslavije. U 1966. ponovo je reorganizovana kajakaška organizacija i obnovljen Kajakaški savez Jugoslavije, sa sedištem u Beogradu.

Kajakaški savez Jugoslavije je član Saveza za fizičku kulturu Jugoslavije, Saveza organizacije za tehničku kulturu (Narodne tehnice Jugoslavije), Jugoslovenskog olimpijskog komiteta i Međunarodne kajakaške federacije (ICF).

KLUBOVI I ČLANOVI, KAJAKAŠKI CENTRI I OBJEKTI. Prema podacima Kajakaškog saveza Jugoslavije, Jugoslavija je 1983. imala ukupno 113 klubova: 56 na mirnim vodama i 57 na divljim vodama.

¹ Pionirski koraci jugoslovenskog kajakaštva načinjeni su 1919. takođe u Zagrebu i Ljubljani. Popularizaciji ovog sporta doprinisilo je nekoliko entuzijasta, učestvujući uglavnom u nezvaničnim egzibicionim takmičenjima. (U Evropi je ovaj sport počeo da stiče pristalice od 1865. kada je Škotlandin Mek Gregora u kajaku »Rob Roj« provešao veliki broj evropskih reka i jezera.)

TABELA 1 — KLUBOVI I ČLANOVI 1983.

	Broj klubova		Broj članova	
	na mirnim vodama	na divljim vodama	na mirnim vodama	na divljim vodama
Jugoslavija	56	57	1 325	1 960
Bosna i Hercegovina	8	12	210	420
Crna Gora	—	3	—	105
Hrvatska	14	5	420	175
Makedonija	3	13	35	455
Slovenija	1	11	30	385
Srbija	30	13	630	420
teritorija van pokrajina	18	13	210	420
Kosovo	—	—	—	—
Vojvodina	12	—	420	—

Od klubova na mirnim vodama najviše uspeha imao je klub »Ivo Lola Ribar« iz Zemuna. Osvojio je 17 titula u ekipnoj i preko 100 u pojedinačnoj konkurenciji. Poznatiiji klubovi su još i »Val« iz Sremske Mitrovice, »I. maj« iz Bebiša, »Haris Suljić« iz Brčkog, »Begej 1883« iz Zrenjanina, »Val« iz Doboja, »Partizan« iz Bačke Palanke i »Vuteks« iz Vukovara. Najpogodnije staze za domaće i međunarodne regate nalaze se na Savskom jezeru u Beogradu, Plivskom jezeru kod Jajca i jezeru Jarun kod Zagreba.

Ljubljana je najrazvijeniji centar kajakaštva na divljim vodama. Klubovi iz ovog grada osvojili su i najveći broj titula prvaka države u ekipnoj i pojedinačnoj konkurenciji. Najbolji klubovi u zemlji su ljubljanskiajak-kanu klubovi »Ljubljana« i »Rašica«, »Soške elektrane« iz Nove Gorice, »Slavija« iz Zagreba, »Studenica« iz Ušća na Ibru, »Ibar« iz Kraljeva i skopski klubovi »Mirče Acev« i »Lasta«.

Najpoznatije staze za slalom su na Tacenu kod Ljubljane, Soči kod Boveca, Matki kod Skoplja, Kupi kod Broda na Kupi, na Savi Dolinki i Savi Bohinjki, Ibru kod Ušća, kao i na Uni kod Bihaća. Takmičenja u spustu najčešće se održavaju na Soči kod Boveca, Vrbasu kod Banjaluke, Radiki kod Mavrova i Ibru kod Ušća.

Deo sredstava za svoj rad klubovi dobijaju od opštinskih saveza organizacija fizičke kulture i samoupravnih interesnih zajednica fizičke kulture. Ta sredstva, međutim, ne mogu da pokriju ni osnovne potrebe. Preostala sredstva klubovi obezbeđuju najčešće povezivanjem s privrednim organizacijama, koje klubovima, u zamenu za reklamiranje njihovog imena ili proizvoda, obezbeđuju neophodna sredstva.

Kajakaši koji su stekli zvanje (zaslužni sportist, sportist međunarodnog razreda, sportist saveznog razreda) dobijaju stipendiju. Deo sredstava za stipendiranje obezbeđuju sami klubovi.

Zbog malih ulaganja u razvoj ovog sporta, broj vrhunskih kajakaša u Jugoslaviji je mali. U 1984. bilo je 25 vrhunskih takmičara na mirnim vodama i 20 na divljim vodama, koji su nastupali u državnoj reprezentaciji.

TRENTERI I SUDIJE. Jedan od osnovnih problema jugoslovenskog kajakaštva i na mirnim i na divljim vodama je nedovoljan broj trenera, posebno s najvišim zvanjima. U kajakaštvu na mirnim vodama radila su u 1983. samo četvorica profesionalnih trenera — u klubovima »Ivo Lola Ribar« iz Zemuna (dva trenera), »Val« iz Sremske Mitrovice i »Begej 1883« iz Zrenjanina (po jedan). U ostalim klubovima rade, na amaterskoj osnovi, uglavnom bivši takmičari. Slično je stanje i u kajakaštvu na divljim vodama. Izuzetak čine jedino slovenački klubovi KKK »Ljubljana« i »Rašica« iz Ljubljane i »Soške elektrane« iz Nove Gorice.

U zemlji ima oko 200 kajakaških sudija. Zvanje međunarodnog sudije ICF-a ima 17 jugoslovenskih sudija. Generalni sekretar Međunarodne kajakaške federacije je Jugosloven Časlav Veljić, a u organima ICF-a su još četiri jugoslovenska predstavnika.

DOMAĆA TAKMIČENJA

Osnovna odlika kajakaštva i kanuistike je da se mladi ovim sportom bave na amaterskoj osnovi. S obzirom na skromne materijalne mogućnosti većine klubova, sistem takmičenja je organizovan tako da se utroši što manje sredstava. Zato se sva takmičenja odvijaju pojedinačno, a ekipni plasman se izvodi iz pojedinačnih rezultata članova ekipa.

Prvo zvanično takmičenje u Jugoslaviji održano je 1931. Bila je to regata na Savi od Brežica do Zagreba. Od tada je svake godine do 1940. održavano prvenstvo Jugoslavije. Godine 1946. održano je i prvo prvenstvo Jugoslavije na divljim vodama — u spustu i slalomu na Savi od Žirovnice do Lesce—Bleda. Sledeće godine, na Ohridskom jezeru je održano i prvo prvenstvo države na mirnim vodama, na kome su, umesto klubova, učestvovali selekcije republika (Slovenije, Hrvatske, Makedonije i Srbije). Prvo takmičenje za kup na mirnim vodama organizovano je 1949. uz učešće 34 kluba (godinu dana kasnije u takmičenju su učestvovala 54 kluba). Od 1950. redovno se organizuje i kajakaška štafeta povodom Dana mladosti, 25. maja.

TAKMIČENJA NA MIRNIM VODAMA. Pored prvenstvenih takmičenja, u Jugoslaviji se održava i veći broj tradicionalnih regata.

Prvenstvena takmičenja obuhvataju petnaest disciplina za muškarce i tri discipline za žene. To je, inače, kompletan program takmičenja na svetskim prvenstvima. Muškarci seniori se takmiče u disciplinama na 500, 1 000 i 10 000 metara, muškarci juniori na 500 i 1 000, a žene samo na 500 metara.

Na prvenstvima Jugoslavije pravo učešća imaju svi klubovi, odnosno njihovi članovi.

Do 1951. na ekipnim prvenstvima Jugoslavije učestvovali su selekcije republika, a od 1952. godine klupske ekipe.

Najveći broj titula ekipnog prvaka države u 36 šampionata održanih do 1983. osvojio je klub »Ivo Lola Ribar« iz Zemuna — ukupno 17 (1953—1955, 1957, 1962—1964, 1970, 1972—1973, 1975—1980. i 1983). »Val« iz Sremske Mitrovice bio je prvak države šest puta (1965—1967, 1969, 1971. i 1974). Prvaci države bili su i: četiri puta reprezentacija Srbije (1948—1951), po tri puta »Belišće« iz Belišća (1958, 1968. i 1982) i »Jugoslovensko rečno brodarstvo« iz Beograda (1959—1961) i po jedanput »Panonija« iz Apatina (1953), »Borovo« iz Borova (1957) i »Partizan« iz Bačke Palanke (1981).

U takmičenjima za pojedinačno prvenstvo Jugoslavije pojedine discipline se pojavljuju u različito vreme. Neke su na programu bile od 1948 (kao svi jednosedi), a ostale su se postepeno uključivale. Najmlađa disciplina je kanu dvoklek na 500 metara. S druge strane, neke discipline su izvesno vreme bile na programu, ali su kasnije ukinute. Sve ove izmene u programima prvenstva države vršene su u skladu s izmenama programa na olimpijskim igrama i svetskim prvenstvima.

Takmičenja za prvaka Jugoslavije (muškarci) održavaju se u sledećim disciplinama:

- kajak jednosed (K-1) 500 m, od 1948. godine (Najuspešniji takmičari bili su M. Janić sa sedam, J. Lipokatić sa šest, D. Filipović sa četiri i P. Petrović sa tri pobeđe.);
- kajak jednosed (K-1) 1 000 m, od 1948. godine (Najuspešniji takmičari bili su M. Janić i J. Lipokatić sa po pet, A. Kerčov i S. Radmanović sa po četiri pobeđe.);
- kajak jednosed (K-1) 10 000 m od 1948. godine (Najuspešniji pojedinci bili su J. Lipokatić sa sedam, M. Janić i S. Radmanović sa po četiri i D. Filipović sa tri pobeđe.);
- kajak dvosed (K-2) 500 m, od 1951. godine (Najuspešniji pojedinci bili su V. Ignjatijević sa šest i M. Tot, D. Ivanov, A. Kerčov, D. Desančić, Đ. Rankov, I. Ohmut i N. Maksimović sa po tri pobeđe.);²

— kajak dvosed (K-2) 1 000 m, od 1951. godine (Najistaknutiji pojedinci bili su A. Kerčov sa sedam, V. Ignjatijević sa pet, M. Tot, D. Ivanov, S. Radmanović i Đ. Rankov sa po tri pobeđe.);

— kajak dvosed (K-2) 10 000 m, od 1951. godine (Najuspešniji pojedinci bili su V. Jovanović sa šest i M. Tot i D. Ivanov sa po tri pobeđe.);

— kajak četvorosed (K-4) 500 m, od 1967. godine (Veći broj kajakaša osvajao je prva mesta po dva puta, dok su među klubovima najistaknutiji bili »Ivo Lola Ribar« iz Zemuna sa šest i »Val« iz Sremske Mitrovice sa pet pobeđa.);

— kajak četvorosed (K-4) 1 000 m, od 1953. godine (Prva mesta osvajala su 102 kajakaša iz 12 klubova, među kojima je »ILR« imao dvanaest, »Zmaj« iz Zemuna devet i »Val« pet pobeđa.);

— kajak četvorosed (K-4) 10 000 m, od 1953. godine (Prva mesta osvajala je 88 kajakaša iz 12 klubova, među kojima su najuspešniji »ILR« sa devet i »Hariz Suljić« iz Brčkog sa pet pobeđa.);

— kanu jednosed (C-1) 500 m, od 1973. godine (Prva mesta osvajala su samo trojica kanuista — M. Ljubek je pobeđio sedam, M. Nišović tri i K. Krajina jedanput, a sva trojica su bili članovi različitih klubova.);

— kanu jednosed (C-1) 1 000 m, od 1958. godine (Najuspešniji pojedinci bili su J. Matejak sa pet i M. Ljubek sa deset pobeđa, koji od 1974. do 1983. nije doživeo poraz. Među klubovima najviše uspeha imali su »Belišće« sa dva-deset i »Zorka« iz Šapca sa pet pobeđa.);

— kanu jednosed (C-1) 10 000 m, od 1958. godine (Najuspešniji kanuisti bili su J. Matejak sa pet i M. Ljubek sa deset uzastopnih pobeđa od 1974. Najbolji klubovi bili su »Belišće« sa dvadeset i »Zorka« sa četiri prva mesta.);

— kanu dvosed (C-2) 500 m, od 1974. godine (Najviše puta član pobeđničke posade bio je Z. Šiško iz Bosanskog Broda, koji je osvojio tri prva mesta.);

— kanu dvosed (C-2) 1 000 m, od 1958. godine (Najuspešniji pojedinci bili su V. Hosi i A. Mijatović sa po pet i D. Srećković i Z. Jurić sa po četiri prva mesta. Od klubova najviše pobeđa imaju »Belišće« — dvanaest i »Zorka« i »Val« iz Doboja — po četiri.);

— kanu dvosed (C-2) 10 000 m, od 1948. godine (Najuspešniji pojedinci bili su Z. Jurić sa pet i A. Mijatović s tri pobeđe. Među klubovima, »Belišću« je pripalo deset, »ILR« i »Valu« iz Doboja po pet prvih mesta.).

Takmičenja za prvakinja Jugoslavije (žene) održavaju se u sledećim disciplinama:

— kajak jednosed (K-1) 500 m, od 1948. godine (Najuspešnije su bile K. Karapandžić-Konc sa šest, D. Ignjatijević i J. Čule sa po četiri, A. Štrajber, S. Zorić, E. Banjan i G. Ožvar sa po tri pobeđe.);

— kajak dvosed (K-2) 500 m, od 1952. godine (Najuspešnije su bile K. Karapandžić-Konc sa pet, M. Legeza, D. Ignjatijević, J. Čule, R. Tankosić, i M. Nadrljanski sa po tri pobeđe.);

— kajak četvorosed (K-4) 500 m, od 1967. godine (Slavica i Milka Nadrljanci osvojile su po pet, R. Tankosić i O. Zlatanović po tri prva mesta.).

Ostala domaća takmičenja. Osim prvenstva države, u Jugoslaviji se od 1972. održavaju i takmičenja u okviru Savezne kajak-kanu lige.

Održava se i veći broj tradicionalnih regata. Tri su međunarodne: Beogradska regata, Regata u Jajcu i Regata povodom Dana mladosti u Zemunu. Ostale imaju savezni karakter: Novogodišnji maraton Brežice — Zagreb, Maraton »Rade Končar« u Zagrebu, Majski turnir gradova u Belišću, »Zlatno veslo« u Bačkoj Palanci. Većina klubova organizuje svoje regate povodom dana oslobođenja njihovog mesta. Kajakaši, osim toga, svake godine organizuju prenošenje kajakaške Štafete mladosti.

² Ovde se navode ostvarenja pojedinaca (a tako će biti i u daljem tekstu), bez obzira na to što su u pitanju grupne posade, jer su se one često menjale, a povremeno su bile sastavljene i od takmičara iz različitih klubova.

TAKMIČENJA NA DIVLJIM VODAMA. *Prvenstva države* u kajaku i kanuu na divljim vodama održavaju se od 1947. u disciplinama slalom i spust. Muškarci se takmiče u pet, a žene u jednoj kategoriji. Muškarci veslaju u kajaku jednosedu (K-1), kanuu jednosedu (C-1), kanuu dvosedu (C-2), kao i u ekipnim trkama kajaka i kanua jednoseda (3×K-1 i 3×C-1) u kojima posade broje po tri člana. Jedina ženska kategorija je kajak jednosed (K-1), naravno i u spustu i u slalomu. Pojedinačna prvenstva države istovremeno se boduju i kao ekipna. Državna prvenstva se održavaju i u konkurenciji juniora, i to u istim disciplinama i kategorijama kao i seniorska.

Od prvog prvenstva države 1947. kada je pobedila selekcija Slovenije, do 1983. godine, kada je titula pripala ekipi »Ibra« iz Kraljeva, najviše uspeha su, kako u pojedinačnoj tako i u ekipnoj konkurenciji, imali takmičari, takmičarke i klubovi iz Slovenije, a zatim takmičari i takmičarke iz makedonskih klubova.

Kajakaštvo na divljim vodama u Jugoslaviji pratilo je savremena kretanja u svetu, pa je 1975. godine počelo specijalizovanje takmičara po disciplinama. (Do tada su gotovo svi takmičari vozili i spust i slalom.)

Do 1975. višestruki prvaci Jugoslavije u spustu i slalomu bili su:

— kajak jednosed (K-1) P. Bone, M. Mozetić i A. Špical (KK »Soške elektrane«, Nova Gorica), D. Hlavaček (KK »Slavija«, Zagreb), M. Zadel, J. Ilija i B. Svet (KKK »Ljubljana«, T. Jovkovski i M. Spasovski (KK »Mirče Acev«, Skoplje), F. Barič (BD »Hrastnik«, Z. Ibrahimbegović (KK »Vrbas«, Banja Luka);

— kanu jednosed (C-1) D. Prelovšek i T. Hočevar (KKK »Ljubljana«);

— kanu dvosed (C-2) N. Bernot — D. Bernot, M. Vidmar — J. Gerkmann, I. Žitnik — F. Žitnik, J. Andrejašič — P. Guzelj (svi KKK »Ljubljana«).

Višestruke prvakinje Jugoslavije bile su: u kajaku jednosedu (K-1) Z. Kurnik (KKK »Ljubljana«) i u kajaku dvosedu (K-2) A. Potokar — B. Justin (KKK »Ljubljana«).

Od 1976. godine višestruki prvaci Jugoslavije su:

— u disciplini slalom: kajak jednosed (K-1) S. Poberaj (KK »Soške elektrane«, Nova Gorica) dva puta; kanu jednosed (C-1) D. Miličević (KK »Studnica«, Ušće), S. Masle (KKK »Ljubljana«) i J. Vidmar (KKK »Rašica«, Ljubljana), po dva puta; kanu dvosed (C-2) S. Pintar i F. Kukec (KKK »Ljubljana«) tri puta;

— u disciplini spust: kajak jednosed (K-1) V. Vidic (KK »Soške elektrane«, Nova Gorica) dva puta; kanu jednosed (C-1) S. Masle (KKK »Ljubljana«) pet puta; kanu dvosed (C-2) D. Vouk — R. Halzer (BD »Hrastnik«) tri puta.

Višestruka prvakinja Jugoslavije bila je M. Denša (KKK »Ljubljana«) — dva puta u disciplini slalom u kajaku jednosedu (K-1) i tri puta u disciplini spust u kajaku jednosedu (K-1).

Ostala domaća takmičenja. Osim prvenstava države na divljim vodama, održavaju se i takmičenja u okviru Kajakaške lige, koja okuplja uglavnom klubove iz Srbije i Makedonije.

Svake godine održavaju se i tradicionalna međunarodna takmičenja — četiri u slalomu i dva u spustu. Najdužu tradiciju ima »Međunarodni kanu slalom Tacenu«, koji je u ovom mestu kraj Ljubljane do 1983. održan 32 puta. Ostala takmičenja u slalomu su »Rašica«, takođe u Tacenu, »Iindenski slalom« u blizini Skoplja i »Kupa« u Osilnici. Nadmetanja u spustu nose nazive »Soča« (održava se u Bovecu) i »Kupa« (u Osilnici).

Tradicionalno takmičenje je i »Kup republika i pokrajina« u slalomu, koji se svake godine održava u drugoj republici.

MEĐUNARODNA TAKMIČENJA

Jugoslavenski kajakaši učestvuju na svim značajnim međunarodnim takmičenjima. Jugoslavija je bila domaćin velikog broja tih takmičenja, od čega i sedam prvenstava sveta — pet na mirnim vodama (u Jajcu 1963. i u Beogradu 1971, 1975, 1978. i 1982) i dva na divljim vodama (1955. u Tacenu kod Ljubljane u slalomu i 1975. na Radiki kod Mavrova u spustu, a na Treski kod Skoplja u slalomu).

TAKMIČENJA NA MIRNIM VODAMA. Jugoslavenski kajakaši su prvi put na međunarodnim takmičenjima učestvovali 1933 — na Evropskom prvenstvu u Pragu. Zatim su, 1936, učestvovali na Olimpijskim igrama u Berlinu. Prvo posleratno međunarodno takmičenje na kome su učestvovali jugoslavenski kajakaši bilo je Svetsko prvenstvo 1950. u Kopenhagenu.

Jugoslavija redovno učestvuje na *Balkanskim igrama*, zajedno s Rumunijom i Bugarskom. Balkanske igre (održavaju se naizmenično u ove tri zemlje) su izuzetno jako takmičenje, jer Rumuni, Bugari i Jugoslaveni spadaju u sam vrh svetskog kajakaštva.

Kajakaštvo je bilo na programu *Mediterranskih igara* samo 1979 — u Splitu. U 13 disciplina Jugoslaveni su osvojili 12 medalja — tri zlatne i devet srebrnih.

Jugoslaveni su učestvovali na tri *prvenstva Evrope*, a najbolje rezultate postigli su u Poznanju 1961. godine: dvojac M. Kerčov — R. Božin bio je na 1 000 metara peti, a A. Kerčov u jednosedu na 1 000 metara sedmi. Evropska prvenstva su ukinuta posle 1969, kad su prvenstva sveta počela da se održavaju svake godine (sem olimpijske) umesto svake druge kao do tada.

Dobre rezultate postigli su jugoslavenski takmičari na *prvenstvima Evrope za juniore*. V. Aleksić je u Poznanju 1961. osvojio zlatnu medalju u disciplini K-1 500. Dve godine kasnije 1963, u Jajcu, muški dvojac Z. Šuvački — F. Hampamer je na 500 metara bio drugi, dok su treća mesta pripala F. Hampamaru u K-1 500 i ženskom četvercu Pavličević—Malešević—Radmanović—Franc. U Rimu je 1975. M. Janić u K-1 500 bio treći. Tri medalje osvojene su 1979. u Tampereu: M. Nišović u C-1 500 i 1 000 i J. Đolić u K-1 500 metara.

Značajnije uspehe na *svetskim prvenstvima* do 1975. godine postigli su: 1950. u Kopenhagenu četverac Petrović—Lukanović—Radica—Vrkljan na 1 000 metara — četvrto mesto; 1966. u Berlinu Kerčov — Hampamer u K-2 1 000 — takođe četvrto mesto. Prvu medalju na svetskim prvenstvima Jugoslaveni su osvojili u Beogradu 1975. M. Ljubek je u C-1 10 000 metara zauzeo treće mesto. Isti takmičar je u C-1 1 000 metara bio četvrti, a u C-1 500 sedmi. U Sofiji (Pančarevo) 1977. najviše uspeha imao je ponovo M. Ljubek: u C-1 1 000 i 10 000 metara zauzeo je peta mesta. U Beogradu 1978. jugoslavenski kajakaši osvojili su četiri medalje — dve zlatne i po jednu srebrnu i bronzanu. M. Ljubek je u C-1 1 000 bio prvi, a u C-1 10 000 treći, dok je M. Janić u K-1 10 000 metara bio prvi, a u K-1 1 000 drugi. U Duisburgu (SR Nemačka) 1979. na prvenstvu M. Janić je pobedio u jednosedu na 10 000 metara, a jugoslavenski takmičari su izborili još šest plasmana u finale.

U Notingemu (Velika Britanija) 1981. u disciplinama na 10 000 metara Jugoslaveni su osvojili dve srebrne medalje: M. Ljubek u C-1 i M. Janić u K-1. U 1982. u Beogradu je četvrti put održano svetsko prvenstvo. Jugoslaveni su osvojili tri medalje. Dvoklek Ljubek—Nišović je na 500 metara bio prvi, a na 1 000 metara drugi, dok je M. Janić u jednosedu na 10 000 metara bio prvi.

Tri medalje Jugoslaveni su osvojili na VII svetskom prvenstvu 1983. u Tampereu (Finska). Dvoklek Ljubek—Nišović je na 500 metara osvojio zlatnu, a na 1 000 metara bronzanu medalju, dok je M. Janić u jednosedu na 10 000 metara bio treći.

TABELA 2 — MEDALJE OSVOJENE NA SVETSKIM PRVENSTVIMA NA MIRNIM VODAMA

	Ukupno	Zlatne	Srebrne	Bronzane
Ukupno	14	6	4	4
1975	1	—	—	1
1978	4	2	1	1
1979	1	1	—	—
1981	2	—	2	—
1982	3	2	1	—
1983	3	1	—	2

Jugoslovenski kajakaši učestvuju na *Olimpijskim igrama* od 1936. kad je M. Vinsens zauzeo 11. mesto. Olimpijske igre u Montrealu 1976. donele su jugoslovenskom kajakaštvu dve medalje. Obe, zlatnu i bronzanu, osvojio je M. Ljubek: u disciplini C-1 1 000 bio je prvi, a u C-1 500 treći.

Na XXII olimpijskim igrama u Moskvi 1980. Jugosloveni su se plasirali dva puta na četvrta mesta: M. Janić u K-1 500 i M. Ljubek i M. Nišović C-2 1 000. M. Ljubek je u C-1 500 i 1 000 zauzeo osmo, a M. Janić u K-1 1 000 sedmo mesto.

Na XXIII olimpijskim igrama 1984. u Los Anđelesu jugoslovenski kandidati su osvojili tri medalje: M. Ljubek i M. Nišović u disciplini C-1 500 zlatnu, a u C-2 1 000 srebrnu i M. Janić u K-1 1 000 srebrnu.

Jugoslovenski kajakaši i kanuisti redovno učestvuju na većem broju *međunarodnih regata* u inostranstvu, na kojima takođe postižu zapažene uspehe. Pored ostalih, to su regate u Duisburgu, Moskvi, Sofiji, Snagovu, Tati, odnosno Segedinu i Brandenburgju.

TAKMIČENJA NA DIVLJIM VODAMA. Pošto je 1950. obnovljeno članstvo Jugoslavije u Međunarodnoj kajakaškoj federaciji, jugoslovenski kajakaši i kanuisti na divljim vodama su na međunarodnom takmičenju u inostranstvu prvi put učestvovali 1951. na Svetskom prvenstvu slalomaša u Štajeru (Austrija). U ekipnoj konkurenciji Jugoslavija je zauzela četvrto mesto. Od tada, Jugosloveni redovno učestvuju na svim svetskim prvenstvima, koja se održavaju svake druge godine, kao i na brojnim drugim međunarodnim takmičenjima. Jugoslovenski kajakaši i kanuisti su na svetskim prvenstvima postigli niz zapaženih rezultata i, zaključno sa 1983, osvojili jednu zlatnu, pet srebrnih i četiri bronzane medalje.

Prvu medalju na *svetskim prvenstvima* jugoslovenskom kajakaštvu na divljim vodama doneo je M. Zadel. On je na Svetskom prvenstvu u slalomu, 1953. u Meranu (Italija), u disciplini F-1 osvojio treće mesto i bronzanu medalju. U istoj disciplini bronzanu medalju osvojio je dve godine kasnije, na Svetskom prvenstvu u Tacenu, J. Ilija.

Svetsko prvenstvo 1959. u Treinjaku (Francuska), kada su prvi put održana takmičenja u spustu, pokazalo je da Jugoslavija ima dobre predstavnike i u ovoj disciplini. P. Bone je u disciplini F-1 spust bio drugi. Isti takmičar je i dve godine kasnije, na Svetskom prvenstvu u Drezdenu, u ovoj disciplini (F-1 spust) osvojio bronzanu medalju.

Prvu i do sada jedinu zlatnu medalju za jugoslovensko kajakaštvu na divljim vodama osvojili su 1963. na Svetskom prvenstvu u Špitalu (Austrija) A. Bernot i B. Justin u disciplini kanua dvoseda (C-2) mešovito — slalom. Na istom takmičenju braća Dare i Natan Bernot su u disciplini C-2 slalom osvojila srebrnu medalju.

Na Svetskom prvenstvu 1965. u Špitalu, jugoslovenska ekipa u disciplini 3×C-2 slalom (Vidmar — Justin, L. Žitnik — F. Žitnik i Andrejašič — Gerkman) osvojila je i srebrnu medalju.

Posle ovih uspeha, u periodu od narednih osamnaest godina jugoslovenski kajakaši i kanuisti, iako su postizali dobre rezultate, nisu uspevali da osvoje ni jednu medalju.

Svetsko prvenstvo 1983. u Meranu donelo je Jugoslaviji nove medalje. J. Vidmar je u disciplini C-1 slalom zauzeo drugo mesto, a S. Masle u disciplini C-1 spust — treće. Srebrna medalja pripala je i jugoslovenskoj ekipi u disciplini 3×C-1 spust (Masle, Pintar i Jelenc).

TABELA 3 — MEDALJE OSVOJENE NA SVETSKIM PRVENSTVIMA NA DIVLJIM VODAMA

	Ukupno	Zlatne	Srebrne	Bronzane
Ukupno	10	1	5	4
1953	1	—	—	1
1955	1	—	—	1
1959	1	—	1	—
1961	1	—	—	1
1963	2	1	1	—
1965	1	—	1	—
1983	3	—	2	1

Pored medalja, jugoslovenski kajakaši i kanuisti su na svetskim prvenstvima trinaest puta osvajali četvrta, a jedanaest puta peta mesta.

Kajakaška takmičenja, i to u slalomu, samo jednom su bila uvrštena u program Olimpijskih igara u Minhenu 1972. Nadmetanja su održana na veštačkoj stazi u Augsburgu. Jugoslovenska reprezentacija bila je sastavljena od desetorice takmičara i takmičarki koji su se borili u svim kategorijama, sem u C-2 mix, pošto je nije bilo u programu. Najbolji rezultat postigla je posada J. Andrijašič — P. Guzelj, koja je u kanuu dvosedu (C-2) osvojila šesto mesto.

U kajaku na divljim vodama se od 1974. održavaju takmičenja za *Evropa kup*, i to svake druge godine, kada na programu nije svetsko prvenstvo. (Pobednik se dobija tako što se sabiraju rezultati sa tri unapred određena takmičenja.) Jugoslovenski kajakaši i kanuisti su do 1983. osvojili dve medalje u *Evropa kupu*: S. Masle 1978. u kategoriji C-1 spust srebrnu medalju i F. Kuček i S. Pintar u kategoriji C-2 slalom, u kome su veslali 1980, bronzanu medalju.

Od 1978. svake godine održavaju se *Juniorski evropski kriterijumi*, koji praktično predstavljaju nezvanična prvenstva Evrope za ovaj uzrast. Na tim takmičenjima mladi kajakaši i kanuisti Jugoslavije redovno postižu zapažene rezultate. Osvajači medalja bili su: 1978. S. Pintar (srebrna u C-1 spust) i F. Kuček (bronzana u C-1 spust); 1979. Jernejčič — Jelenc (zlatna u C-2 slalom); 1980. J. Vidmar (zlatna u C-1 slalom), Š. Varga (zlatna u K-1 spust), J. Skok (srebrna u K-1 slalom) i Z. Oblokar (srebrna u K-1 spust); 1981. J. Vidmar (zlatna u C-1 slalom i spust) i A. Čizman (zlatna u K-1 slalom).

Obrada: PETAR RADONIČIĆ, novinar »Sporta«, Beograd

Recenzija: Janez Kunover, predsednik Odbora za divlje vode Kajaškog saveza Jugoslavije, Časlav Veljič, generalni sekretar Jugoslovenskog olimpijskog komiteta

SADRŽAJ 1984.

Izveštaj Predsedništva SFRJ o stanju i problemima u unutrašnjoj i spoljnoj politici	47—64 (11—28)	Tekstilna industrija 1977—1982.	185—190 (47—52)
Pripravništvo i zapošljavanje mladih	1—6 (1—6)	Industrija nameštaja 1970—1982.	229—236 (53—60)
Sezonski rad i položaj sezonskih radnika	7—10 (7—10)	Izvoz robe 1965—1983.	329—336 (61—68)
XIV zimske olimpijske igre — Sarajevo 1984. ..	311—318 (29—36)		
STANOVNIŠTVO			
Natalitet	171—176 (9—14)	OBRAZOVANJE, NAUKA I KULTURA	
Gradovi i gradsko stanovništvo	95—102 (1—8)	Zajednički programski sadržaji osnovnog vaspitanja i obrazovanja	237—246 (31—40)
DRUŠTVENO-POLITIČKO UREĐENJE			
Ustavna određenja i stavovi o delegatskom sistemu	259—280 (43—64)	Doktorati nauka 1945—1982.	151—158 (17—24)
Bibliografija o delegatskom sistemu	281—296 (65—80)	Prevođenje jugoslovenskih književnosti u inostranstvu 1945—1982.	247—254 (41—48)
Regionalne zajednice opština	215—220 (29—34)	Radio-televizija	65—74 (1—10)
Skupštine republika i skupštine autonomnih pokrajina	319—328 (95—104)	Dokumentarni i kratkometražni film	337—344 (49—56)
Izvršna veća skupština republika i autonomnih pokrajina	221—228 (35—42)	Autorsko pravo	159—164 (25—30)
Lični status i evidencija fizičkih lica	11—18 (1—8)	Kulturni život u Jugoslovenskoj narodnoj armiji	123—128 (11—16)
Nasledivanje	103—108 (15—20)	SOCIJALNA POLITIKA I ZDRAVSTVO	
Mirovna veća	19—24 (9—14)	Penzijsko i invalidsko osiguranje	191—208 (19—36)
Finansiranje opštenarodne odbrane	135—138 (21—24)	Stacionarna zdravstvena zaštita	75—80 (7—12)
Statuti Saveza komunista Jugoslavije od V do XII kongresa — uporedni pregled	297—310 (81—94)	Lekari	41—46 (1—6)
Stavovi Savezne konferencije SSRNJ o ostvarivanju ustavne uloge Socijalističkog saveza	177—180 (25—28)	Jugoslavija i Unicef	345—350 (37—42)
PRIVREDA			
Osnovna obeležja privrednog razvoja 1971—1982.	25—34 (1—10)	Rezolucija Skupštine SFRJ o osnovama politike zdravstvene zaštite SFRJ	165—170 (13—18)
Privredni bilansi 1977—1983.	109—114 (17—22)	FIZIČKA KULTURA	
Poslovno bankarstvo	139—150 (31—42)	Plivanje, vaterpolo i skokovi u vodu	81—88 (1—8)
Zaštita bilja	181—184 (43—46)	Kajakaštvo i kanuistika	351—354 (13—16)
Živinarstvo 1961—1982.	35—40 (11—16)	Tenis	255—258 (9—12)
Proizvodnja, prerada i potrošnja nemetala 1976—1982.	115—122 (23—30)	SPOLJNA POLITIKA	
		Učešće Jugoslavije na XXXIII zasjedanju Generalne skupštine UN	89—94 (1—6)
		Učešće Jugoslavije u aktivnostima Interparlamentarne unije 1981—1983.	129—134 (7—12)
		Odnosi između Jugoslavije i Zambije 1970—1983.	209—214 (13—18)

Jugoslovenski pregled izlazi u mesečnim sveskama

Godišnja pretplata 2 500 dinara. Redakcija i administracija: Moše
Pijade 8/1, Beograd. Tel. 333-610, 341-953 i 338-671. Pošt. fah 677.
Žiro-račun 60806-603-15832 — OOUR Jugoslovenski pregled, Beograd.

Štampa: Beogradski izdavačko-grafički zavod, Bulevar vojvode Mišića 17,
Beograd.